

T.C.

İstanbul Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Gazetecilik Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Sosyal Sapkınlığın Medyadaki Temsilinin Çizgi Filmler Üzerinden İncelenmesi

Bahar Muratoğlu
2501060578

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Nurdoğan Rigel

İstanbul, 2009.

ÖZ

Bu çalışmada, negatif tepki doğuran norm ihlali anlamına gelen sosyal sapkınlığın medyadaki temsilinin çizgi filmler üzerinden incelenmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle, öncelikle sosyal sapkınlık kavramı ve bu kavram ile ilgili teorilerden bahsedilmiştir. Daha sonra ise, sosyal sapkınlığın denetlenmesi amacını taşıyan sosyal kontrol kavramı, sosyal kontrolün türleri ve mekanizmaları açıklanmıştır. Çalışmada ayrıca, kitle medyasının bir sosyal kontrol aktörü olarak nasıl işlev gördüğü ve bu konudaki literatür aktarılmış, daha sonra da alan çalışmasına geçilmiştir. Alan çalışması, Arı Filmi isimli çizgi filmi izleyen çocuklarla gerçekleştirilen odak grubu çalışmasını kapsamaktadır. Odak grubu çalışmasından elde edilen bulgular ise, sapkınlık teorileri ve sosyal kontrol türleri ile ilişkilendirilmiş ve medyanın, sosyal sapkınlığı kaçınılması gereken bir davranış olarak göstererek, bireylerin sosyalleşmesinde, toplum normlarını içselleştirmesinde etkili olduğu sonucuna varılmış; bu sebeple de kitle medyasının bir sosyal kontrol aktörü olarak işlev gördüğü görüşü desteklenmiştir.

ABSTRACT

This study aims to examine the representation of social deviance, the norm violation which causes negative reaction, on media on the example of cartoons. First, the concept of deviance, and the theories that are related to the concept is defined. After that, the concept, the mechanisms, and the types of social control, whose primary purpose is to control deviance, is explained. Upon that, the literature on how mass media functions as an agent of social control is discussed. Next, the field study which consists of a focus group study with children who has watched the animated movie Bee Movie, is explained. The data which has been obtained from the focus group study are discussed considering the social deviance theories and the types of social control. As a result, it is supported that mass media functions as an agent of social control, and it is an effective tool to socialize individuals, make them avoid deviance and internalize the norms of the society.

İÇİNDEKİLER

Öz.....	iii
İçindekiler.....	iv
Giriş.....	1
1. Sosyal Sapkınlık.....	3
1.1. Sosyal Sapkınlık Kavramı.....	3
1.2. Sosyal Sapkınlık İle İlgili Teoriler.....	8
1.2.1. Pozitivist Teoriler.....	8
1.2.1.1. Anomi Teorisi.....	8
1.2.1.2. Sosyal Kontrol Teorisi.....	14
1.2.2. İnşacı Teoriler.....	16
1.2.2.1. İşlevselci Yaklaşım.....	16
1.2.2.2. Etiketleme Teorisi.....	19
1.2.2.3. Çatışma Teorisi.....	24
2. Sosyal Kontrol.....	27
2.1. Sosyal Kontrol Kavramı.....	27
2.2. İçsel Kontrol.....	30
2.2.1. Aile.....	33
2.2.2. Arkadaşlar.....	35
2.2.3. Okul.....	35
2.2.4. Din.....	36
2.2.5. Kitle Medyası.....	39
2.3. Gayriresmi Sosyal Kontrol.....	40
2.4. Resmi Sosyal Kontrol.....	45
2.4.1. Mahkemeler ve Cezalandırma.....	47
2.4.2. Polis Gücü.....	51
2.5. Tıbbi Kontrol.....	53
2.5.1. Tıbbileştirme.....	56
2.5.2. Tıbbi Kontrol ve Tıbbileştirme ile İlgili Birkaç Eleştiri.....	62
2.6. Bir Sosyal Kontrol Aktörü Olarak Kitle Medyası.....	64
2.6.1. Medya ve Suçluların Halk Önünde Cezalandırılması.....	64
2.6.2. Medya ve Resmi Kontrol.....	65
2.6.3. Medya ve Kültürel Ekme.....	70
2.6.4. Propaganda Modeli.....	71
2.6.4.1. Birinci Süzgeç.....	73
2.6.4.2. İkinci Süzgeç.....	73
2.6.4.3. Üçüncü Süzgeç.....	74
2.6.4.4. Dördüncü Süzgeç.....	75
2.6.4.5. Beşinci Süzgeç.....	76
2.6.4.6. Değerli ve Değersiz Kurbanlar.....	77
2.6.5. Medya, Çocuklar ve Çizgi Filmler.....	77
3. Alan Çalışması.....	81
3.1. Yöntem.....	81

3.2. Seçilen Çizgi Filmin Hikayesi ve Önemli Noktalar.....	82
3.3. Bulgular.....	88
4. Tartışma ve Sonuç.....	94
Bibliyografya.....	100

GİRİŞ

Bu çalışmada, toplumsal bir normun ihlal edilmesi ve bu ihlale karşı verilen negatif tepki sonucunda ortaya çıkan sosyal sapkınlığın ve sapkınlığın kontrolünün, genelde medyada ve özelde çizgi filmlerde ne şekilde temsil edildiği araştırılmıştır. Çalışma, sosyal sapkınlık ve sosyal kontrol kavramlarının incelenmesini, bu kavramların kitle medyası ile ilişkisinin irdelenmesini ve bu ilişkide medyanın nasıl bir işlevi olduğunun tartışılmasını amaçlamaktadır. Çalışmada literatür taraması ve odak grubu yöntemleri kullanılmıştır.

Çalışmada, medyanın işlevinin çizgi filmler özelinde araştırılmasının nedeni, çizgi filmlerin çocuklar tarafından sıklıkla izlenmesi ve çocukların yaşları gereği, etkiye yetişkinlere oranla daha açık olmasıdır.

Çalışmanın birinci bölümü, sosyal sapkınlık kavramına ayrılmıştır. Bu bölümde, kavram tanımlanmış, kavramın ortaya çıkması için ne gibi koşullar gerektiği açıklanmış ve kavram ile ilgili literatürdeki teoriler aktarılmıştır.

Bu bölüm, sosyal sapkınlığa yaklaşımları açısından, Pozitivist ve İnşacı olmak üzere ikiye ayrılan teorilerin, kavram ile ilgili hangi sorulara odaklandığı ve bu soruları nasıl cevaplandığı konusu üzerinde durmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümü, sosyal sapkınlığı denetleme amacı taşıyan sosyal kontrol kavramı ile ilgilidir. Bu bölümde, ilk olarak sosyal kontrol kavramı tanımlanmış, daha sonra da sosyal kontrol türleri ve mekanizmaları aktarılmıştır. İkinci bölüm, sosyal kontrol türlerinin hangi yollarla ve ne gibi mekanizmalar kullanarak işlediği üzerinde durmuştur. Bu bölümde ayrıca, kitle medyasının bir sosyal kontrol aktörü olarak işlev gördüğünden bahsedilmiş ve medyanın bu işlevi nasıl yerine getirdiğine dair teoriler ve görüşler aktarılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümü, alan çalışmasına ayrılmıştır. Bu bölümde, kitle medyasını temsil edecek özelliklere sahip olmasına dikkat edilerek seçilen bir çizgi filmin, çocuklara izletilmesi süreci ve daha sonra çocuklarla odak grubu yöntemi ile yapılan çalışma aktarılmıştır. Üçüncü bölüm, önce yöntemin açıklandığı, daha sonra çizgi filmin hikayesinin anlatıldığı ve yorumlandığı, son olarak da odak grubu yöntemi

kullanılarak elde edilen bulguların aktarıldığı bölümdür.

Çalışmanın son bölümü, bulguların tartışılmasına, daha önceden bahsedilen teoriler ve sosyal kontrol mekanizmaları ile ilişkilendirilmesine ve bulguların bu anlamda yorumlanarak, sonuca bağlanmasına ayrılmıştır.

1. SOSYAL SAPKINLIK

1.1. Sosyal Sapkınlık Kavramı

“Sosyal grupların hepsi kurallar koyar ve bazı zamanlarda ve bazı koşullarda, bu kuralların uygulanması için girişimde bulunur. Sosyal kurallar, bazı eylemleri 'doğru' olarak belirleyerek ve diğerlerini 'yanlış' olarak belirleyip yasaklayarak, şartları ve şartlara uygun davranış biçimlerini tanımlar. Bir kural uygulandığında, o kurala uymayan kişi, özel türde bir kişi olarak, bir grubun üzerinde anlaştığı kurallara uygun yaşayacağına güvenilmeyen biri olarak görülebilir. **Dışarıdaki** olarak kabul edilir.”¹

Howard Becker'in yukarıdaki tanımı, sosyoloji literatüründe **sosyal sapkınlık** olarak adlandırılan olguya işaret eder. Sosyal sapkınlık ile ilgili çalışmalar temel olarak, normları ihlal edenler, kuralları çiğneyenler, diğerlerinden farklı olanlar ile ilgilenir. Ancak sosyal sapkınlık, yalnızca norm ihlali anlamına gelmez, sapkınlığın ortaya çıkabilmesi için başka koşullar da gereklidir.

Sosyal sapkınlığı anlayabilmemiz için, ilk önce norm kavramının tanımına bakmamız gerekir. Normlar, belirli bir grubun içerisinde ya da genel olarak toplumda kabul gören, bireylerden beklenen davranış biçimleridir ve insanların davranışlarının şekillendirilmesinde etkili olur. Normlar bu anlamda **ideal bir standart** gibi işlev görür ve insanlara neyin kabul edilebilir olduğu konusunda yön verir.²

Normlar, toplumun bizden beklediği davranışlara, uymamızı istediği kurallara karşılık geldiğinden dolayı, normlara uymak, kişinin **normal** bir birey olarak kabul görmesini sağlar. Şüphesiz ki her toplumun, normlardan sapma gerçekleştiğinde devreye giren ve bireyleri kurallara uygun davranmaya yönelten mekanizmaları vardır.

Normlara uygun davranışlar, kişinin içerisinde bulunduğu grup tarafından onaylanır ve uyum gösteren kişi gruptan kabul alırken; normlardan sapan kişi onaylanmama, kınanma, dışarıda bırakılma ya da hapsedilme gibi cezalara maruz

¹ Howard S. Becker, **Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance**, New York, The Free Press, 1963, s. 1

² William C. Cockerham, **Sociology of Mental Disorder**, New Jersey, Prentice Hall, 1995, s. 93

kalabilir.³

Normlara uygun davranmadığı için söz konusu cezalara maruz kalan kişiler, sosyologların **sosyal sapkın** olarak adlandırdığı kişilerdir ve bu kişiler, 20. yüzyıldan itibaren pek çok araştırmanın odağı haline gelmiş ve bu konu ile ilgili pek çok teori ortaya atılmıştır.

Erich Goode, sosyal sapkınlığı şu şekilde açıklar:

“Sosyologlar, temel bir normu ihlal eden, o normdan sapan ve norm ihlalini gözlemleyen ya da duyan kişiler tarafından negatif tepki verilmesi muhtemel olan davranış, inanç ve özellikleri sosyal sapkınlık ya da basitçe sapkınlık olarak tanımlar.”⁴

Goode'nin tanımındaki “negatif tepki verilmesi muhtemel” sözü, sapkınlığın anlaşılması için oldukça önemli bir noktadır, çünkü sosyolojik olarak “davranış tek başına sapkın değildir, ancak bir toplumda ya da belirli bir sosyal durumda sapkın olarak görülür ve tepki alırsa, sapkın olur.”⁵

Bu özellik, sapkınlığı yaratan şeyin davranışın kendisi olmadığı gerçeğini ortaya koyar. Başka bir deyişle davranış, doğası gereği sapkın değildir; sapkınlık davranışa **atfedilmiş** bir özelliktir. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta da, sapkınlığın yalnızca norm ihlali ile oluşmadığıdır. Bir kişiyi ya da davranışı sapkın olarak nitelememiz için, o kişinin ya da davranışın negatif tepki çekmesi gerekir.

Alana en önemli katkılardan birini yapan Howard S. Becker de, **Outsiders** (Dışarıdakiler) isimli çalışmasında, sapkınlığın sosyal grupların koyduğu kurallar nedeniyle ortaya çıktığını belirtir. Konulan kuralların ihlali, kişinin sapkın olarak etiketlenmesine neden olur. Bu anlamda sapkınlık, davranışa özgü değildir; başkalarının kurallarının uygulanmasın sonucudur.⁶

Aynı şekilde Goode de, bir davranışı sapkın yapan şeyin, o davranışa verilen

³ Ibid., s. 93.

⁴ Erich Goode, **Deviant Behavior**, 7.bs., New Jersey, Prentice Hall, 2005, s.10.

⁵ Ibid., s. 18.

⁶ Howard S. Becker, **Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance**, New York, The Free Press, 1963, s. 9.

tepki olduğunu ve negatif tepki olmadığı sürece, sapkınlıktan söz edilemeyeceğini belirtir.⁷ Goode, sosyolojik olarak sapkınlığın ortaya çıkabilmesi için gerekli olan koşulları şu şekilde sıralar:

- “(1) Toplumsal bir kuralın ya da normun ihlali
- (2) Sapkınlığın ilişkilendirildiği kişi ya da kişiler
- (3) Normun ihlalinin yargılayan ve değerlendiren kişiler
- (4) Söz konusu ihlalin ortaya çıkmasını takiben verilmesi muhtemel negatif sosyal tepki.”⁸

Tanımlardan da anlaşılabilirliği gibi, sosyal sapkınlık üzerine çalışan bilim insanları, davranışların ahlaki olarak doğru ya da yanlış olduğu ile ilgilenmez ve kendi değer yargılarına göre hareket etmez. Araştırmacılar ve düşünürler, sosyal sapkınlıktan bahsederken, toplumun normlarına göre değerlendirme yapar; toplumun normlarından sapan ve bu nedenle negatif tepki alan kişi ya da gruplar üzerine çalışır.

Erving Goffman, sosyal sapkınların toplum tarafından algılanışını şu şekilde açıklar:

“Sosyal düzenin kolektif bir biçimde inkarı ile ilişkili olduğu düşünülen kişilerdir. Toplumun onayladığı pek çok yolda, ilerleme için hazır bulunan fırsatları kullanmakta başarısız oldukları düşünülür; kendilerinden daha iyi olanlara açıkça saygısızlık gösterirler; dindarlıkları noksanıdır; toplumun motivasyon ile ilgili planlarındaki hataları temsil ederler.”⁹

Öte yandan normaller tarafından bu şekilde negatif tepki çeken sapkınlar, sıklıkla, normal olarak tanımlanan insanlarla yalnızca eşit olmadıklarını, dahası, onlardan daha iyi bir hayat sürdüklerini düşünür.¹⁰

Şüphesiz ki bu düşüncenin, toplumunkilerden farklı olsa dahi, kendi normlarına göre yaşayan kişi ya da gruplarda sık görülmesi doğaldır; çünkü onların değer verdikleri şey, toplumunkiler değil, kendi normlarıdır. Ancak bir kişinin sapkın olarak nitelenmesi,

⁷ Erich Goode, **Deviant Behavior**, 7.bs., New Jersey, Prentice Hall, 2005, s. 4.

⁸ Ibid., s. 5.

⁹ Erving Goffman, **Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity**, London, Penguin Books, 1990, s. 171

¹⁰ Ibid., s.172.

aşağıda açıklanacağı gibi, her zaman kendi tercihleri doğrultusunda gerçekleşmez ve böyle bir durumda kişi, daha iyi bir hayat sürdüğüne inanmayabilir.

Sosyal sapkınlığı ortaya çıkaran, yalnızca sapkın davranış değildir. Sapkınlık **tavır, davranış** ya da **koşul** olarak ortaya çıkabilir. Sapkın davranış, negatif tepki çekebilecek ve kınama ya da ceza ile sonuçlanabilecek eylemler anlamına gelir.¹¹ Tavır ile kastedilen ise, benimsenmeyen, alışılmadık ve geleneklere uymayan inanışlara sahip olmak ve bu inanışları ifade etmektir. Söz konusu inanışlar dini, politik ya da bilimsel olabilir. Bu inanışlar, toplumun geneli ya da belirli bir çevre tarafından kabul edilemez olarak görüldükleri ve dolayısıyla norm ihlalinde bulundukları için negatif tepki çeker ve sapkın olarak nitelendirilir.¹²

Buradan da anlaşılacağı gibi, birey yalnızca gerçekleştirdiği bir eylem sonucu sapkın olarak nitelenmez. Geleneksel ya da yaygın olmayan inanışlar da, kişinin davranışlarını etkilemese veya çevresine kötü, zararlı bir etki yapmasa dahi, ortaya çıktığında, söz konusu bireyin negatif tepki çekmesine ve sapkın olarak nitelenmesine neden olabilir.

Koşullar tarafından ortaya çıkan sapkınlık ise, negatif tepki çeken fiziksel özellikleri içermektedir. Söz konusu fiziksel koşullara sahip kişiler, çevre tarafından alay edilme, beğenilmeme gibi tepkilere maruz kalabilir ve dışlanabilir.¹³

Bir olguyu sapkın yapan, o olgunun doğası değil, hedef olduğu negatif tepki olduğundan, söz konusu negatif tepkiye maruz kaldığı sürece, birtakım bedensel özellikler ya da kusurlar da kişiyi sapkın konumuna getirebilir. Bu durum, yani kişinin yanlış ya da aykırı hiçbir şey yapmadan sapkın olarak görülmesi, bizi **kazanılmış** ve **atfedilmiş** sosyal statüler arasındaki ayrıma getirir. Kazanılmış statü, kişinin gerçekleştirdiği eylemler sonucu ortaya çıkar. Birey bir çaba göstermeli ya da basitçe bir davranışta bulunmalıdır ki, bu statüye erişebilsin. Diğer yandan atfedilmiş statü, kişinin doğuştan getirdiği özellikler ile ilgilidir ve o statüye erişebilmek ya da o statüden

¹¹ Erich Goode, **Deviant Behavior**, 7.bs., New Jersey, Prentice Hall, 2005, s. 10.

¹² Ibid., s. 11.

¹³ Ibid., s.10.

vazgeçmek için yapılabilecek bir şey yoktur. Bu anlamda, doğal olarak var olan fiziksel özelliklerden kaynaklanan sapkınlık, atfedilmiş sapkınlıktır¹⁴.

Atfedilmiş sapkınlık, daha önce bahsedildiği gibi, kişinin tercihlerinden kaynaklanmayan sapkınlıktır. Söz konusu durumda birey, toplumun beklentilerini yerine getirmek ve normaller arasına katılmak istese dahi, bunu gerçekleştiremeyebilir.

Bazı durumlarda etnik köken, din, ırk ya da millet gibi nedenlerden dolayı, insan toplulukları sapkın olarak görülür. Bu durum, Goode tarafından **kolektif sapkınlık** olarak tanımlanan ve Goffman'ın "ırk, din ve millet ile ilgili kabile damgası" olarak açıkladığı kavrama işaret eder.¹⁵

Kolektif sapkınlık, bireylerin yalnızca ait oldukları etnik kökene, dine, ırka ya da millete dayanarak sapkın olarak görülmesidir. Söz konusu bireyler, başka bir toplumsal grup tarafından sapkın olarak damgalanmış bir sosyal kategoriye üye olmaları sebebiyle otomatik olarak sapkın olur. Bu tip durumlarda zaman zaman **karşılıklı sapkınlık** kavramı ortaya çıkar ki, bu kavram iki farklı grubun birbirini sapkın olarak damgalaması anlamına gelir. Bu gruplardan birinin gücü diğerine göre çok daha üstünse ve söz konusu grup egemen bir güçse, o zaman karşılıklı sapkınlıktan söz edilemez, çünkü güçlü olan grup, kimin sapkın olduğunu belirleme yetisine sahiptir.¹⁶

Atfedilmiş sapkınlık gibi, kolektif sapkınlık da doğuştan getirilen bir özelliktir ve bireyin bu statüyü kazanmak için herhangi bir çaba göstermesi gerekmez. Birey, yanlış olarak kabul gören herhangi bir şey yapmadığı, herhangi bir normu ihlal etmediği zaman bile, yalnızca kökeninden dolayı, diğerleri tarafından sapkın olarak görülebilir.

20. yüzyıl sosyolojisinde sapkınlık ile ilgili pek çok çalışma yapılmış ve konu ile ilgili pek çok teori ortaya atılmıştır. Söz konusu teorilerin bir kısmı, bu çalışmada incelenecektir.

¹⁴ Ibid., s. 12-13.

¹⁵ Ibid., s. 13.

¹⁶ Ibid., s. 14-15.

1.2. Sosyal Sapkınlık İle İlgili Teoriler

Sosyal Sapkınlık ile ilgili teoriler, bakış açılarına göre Pozitivist ve İnşacı (Konstrüksiyonist) olmak üzere ikiye ayrılır. Söz konusu iki bakış açısı, sordukları sorular ile birbirinden farklılaşır. Sosyal sapkınlığa Pozitivist yaklaşımın sorusu, insanların neden sapkın davranışlarda bulunduğu yönündedir. Bu bakış açısı, sapkın davranışın hangi nedenlerle ortaya çıktığını merak eder. Hangi insanların, hangi durumlarda sapkın eylemler gerçekleştirdiğini araştırır.¹⁷

Diğer yandan İnşacılık temel olarak, belirli bir şeyin neden sapkın olarak değerlendirildiğini merak eder. Bu bakış açısı, neden bazı davranışların ya da inançların toplumlarda aykırı olarak nitelendirildiğini, normların ve kuralların nasıl belirlendiğini sorar. Aynı zamanda neden belirli eylemlerin belirli bir yerde ve zamanda sapkın olup, başka bir yerde ve zamanda sapkın olmadığını araştırır.¹⁸

Görüldüğü gibi, bu iki yaklaşım birbirine karşıt olmaktan çok, birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Farklı sorular ile ilgilenerek, bir bütün olarak alanı anlamamıza yardımcı olurlar. Her iki yaklaşım da, içerisinde birbirinden farklı teoriler barındırır ve her iki bakış açısında da alana çok önemli katkılar yapan teoriler geliştirilmiştir. Söz konusu teorilerin bir kısmı aşağıda incelenmiştir.

1.2.1. Pozitivist Teoriler

1.2.1.1. Anomi Teorisi

Anomi kavramı çoğunlukla, Fransız sosyolog Emile Durkheim ve Amerikalı sosyolog Robert King Merton'ın adı ile beraber anılır. Merton, alana büyük bir katkı yapan Anomi Teorisi'ni geliştirirken, Durkheim'in kavramlaştırmasını temel almıştır.

Emile Durkheim, Merton'a ilham veren **İntihar** adlı çalışmasında, toplumsal intihar türlerinden birini **anomik intihar** olarak açıklar. Durkheim, ekonomik bunalım dönemlerinde, toplumlarda intihar oranının arttığını belirtir; ancak söz konusu artışın,

¹⁷ Ibid., s. 32-33.

¹⁸ Ibid., s. 33.

ekonomik bunalım ile ortaya çıkan fakirlikten kaynaklanmadığının da altını çizerek. Durkheim, çeşitli fakir bölgelerdeki intihar oranlarının düşüklüğünü ve ekonomideki ani gelişmelerin de intihar oranını arttırdığını göstererek tezini destekler. Durkheim'a göre intihar oranlarındaki artış, toplumun dengesindeki bozulma ve buna bağlı olarak ortaya çıkan düzensizliktir.¹⁹

Durkheim'ın teorisinde ilginç olan nokta, ekonomik bunalımın intihar oranını arttırdığının reddedilmesidir. Bu noktada Durkheim'a göre ekonominin intihara etkisinin direkt değil, dolaylı olduğunu söyleyebiliriz. Başka bir deyişle kişiler, ekonomik durumlarından etkilendikleri için intihara sürüklenmez. Ekonomideki değişimin topluma yansımından kaynaklanan karmaşa halinden etkilenerek bu sürece dahil olurlar.

Durkheim, toplumdaki ani değişimlerden kaynaklanan söz konusu düzensizliği, toplum normlarındaki bozulmayı, **anomi** olarak adlandırır. Ani değişim, toplumda var olan düzeni, işleyişi ve ilişkileri bozduğundan, bütün bunların yeniden yapılanması gerekir. Söz konusu yeniden yapılanma gerçekleşene kadar var olan süreç ise anomidir ve bu süreçte geleneksel kuralların etkisi azalır.²⁰

Durkheim'a göre anomie “bir grup veya toplumdaki göreceli normsuzluk hali”²¹ anlamına gelirken, Merton bu kavramı:

“Özellikle, kültürel normlar ve hedefler ile toplumun üyelerinin bu normlar ve hedeflere uyum sağlamak için sosyal olarak yapılandırılmış kapasitelerinde büyük bir ayrılma meydana geldiğinde ortaya çıkan, kültürel yapıdaki bir çökme”²² olarak tanımlar.

Merton, Durkheim'dan etkilenmekle ve onun kavramsallaştırmasını temel almakla beraber, anomiyi tanımlarken ve teorisini geliştirirken, Durkheim'ın görüşlerinden farklılaşan bir yaklaşım ortaya atmıştır.

Merton'a göre bazı durumlarda, toplumun yapısı, bireyler üzerinde baskı

¹⁹ Emile Durkheim, **İntihar**, Çev. Özer Ozankaya, İstanbul, Cem Yayınevi, 2002, s. 275-281.

²⁰ Ibid., s. 289-290.

²¹ Robert King Merton, **Social Theory and Social Structure** (Enlarged Edition), New York: The Free Press, 1968, s. 215

²² Ibid., s. 216.

oluşturur ve bu durum da, söz konusu bireylerin norm ihlalinde bulunmasına neden olur. Merton için söz konusu baskı ve sapkın davranışın nedeninin, Durkheim'inkinden yalnızca farklılaşmakla kalmadığı, aynı zamanda onunkinin tam zıddı olduğu söylenebilir. Durkheim, sosyal düzenin sapkın davranışa engel olduğunu ve bu düzendeki bozulmanın, bir başka deyişle normların zayıflamasının ya da işlevlerini yitirmesinin sapkın davranışa neden olduğuna inanır. Merton ise, bireylerin üzerinde baskı oluşturan ve onları sapkın davranışa iten baskıyı yaratan şeyin, sosyal düzenin kendisi, bir başka deyişle normların çok sıkı hale gelmesi olduğunu savunur.²³

Bu nokta, Durkheim ve Merton'ı ayıran en temel noktadır. Durkheim, normların etkisinin azalmasının, düzenin devamlılığını olumsuz yönde etkilediğini ve toplumla beraber bireyleri de kaosa sürüklediğine inanırken; Merton'ın bireylerin içine düştüğü karmaşadan sorumlu tuttuğu şey, normların kendisidir. Merton'ın sosyal düzen ile ilgili söz konusu düşüncelerinin, anomi ile ilgili teorisinin temelini oluşturduğu söylenebilir.

Merton, toplumun bireylerden beklentilerini belirleyen iki ana etken olduğundan bahseder. Bunlardan biri kültürel yapı, diğeri ise sosyal yapıdır. Kültürel yapı, bireylerin ulaşmaları gereken hedefleri belirler. Sosyal yapı ise, söz konusu hedeflere ulaşmak için izlenebilecek meşru yolları tanımlar.²⁴

Merton'a göre sapkınlığı yaratan, söz konusu kültürel olarak belirlenmiş ve bireylerden ulaşmaları beklenen hedeflerdir. Bireyler, olanakları yetersiz olduğunda, toplumun belirlediği hedeflere ulaşmak ve başarıyı yakalamak için normları ihlal edebilir.

“Sapkın davranışa neden olan şey, kültürel düzen (bize maddi açıdan başarılı olmamızı söyler) ile sosyal ve ekonomik düzen (bize, istememiz ve beklememiz gerektiği şekilde sosyalleştirildiğimiz şeyleri sağlamaz) arasındaki boşluk ya da uyumsuzluktur.”²⁵

Bir başka deyişle Merton, toplumun belirlediği hedefleri gerçekleştirme yolundaki bireylerin, yine toplumun belirlediği, söz konusu hedeflere ulaşmak için kabul

²³ Erich Goode, **Deviant Behavior**, 7.bs., New Jersey, Prentice Hall, 2005, s. 60-61.

²⁴ William C. Cockerham, **Sociology of Mental Disorder**, New Jersey, Prentice Hall, 1995, s. 101.

²⁵ Erich Goode, **Deviant Behavior**, 7.bs., New Jersey, Prentice Hall, 2005, s. 61.

görmüş araçlara ulaşabilirliklerinin kısıtlı olması durumunda, suça yönelebileceklerini ifade eder. Bireyin üzerinde, başarılı olması için büyük bir baskı vardır, ancak elinde yeteri kadar olanak yoktur. İşte bu durum, zaman zaman kişileri suça yöneltir.

Merton'a göre, kendi toplumunda **Amerikan Rüyası** olarak adlandırılan, maddiyat temelli ve zenginlik, bağımsızlık, başarı ve kazanma olguları ile ilişkilendirilen kavram, temel olarak insanları suça iter. Bu rüyaya çok fazla vurgu yapıldığında ve hedefler çok fazla önemsendiğinde, bu hedefi gerçekleştirmek için gerekli geleneksel yollara çok az dikkat edildiğinden ya da bu yollar çok daha az önemsendiğinden suç ortaya çıkar.²⁶

Merton, kültürel hedeflere ve bu hedeflere ulaşmak için kabul edilen yollara uyum sağlama sürecindeki bireyleri beş gruba ayırır. Bunlardan ilki **konformist** olarak adlandırılan gruptur ve hem kültürel olarak belirlenmiş hedefleri hem de bu hedeflere ulaşmak için, yine kültürel olarak kabul görmüş yolları kabul eder. Bu grup, en yaygın ve en sık rastlanan gruptur. Bu gruba mensup kişilerin yaygınlığı, toplumun istikrarını devam ettirmesini sağlar.²⁷

Konformistler toplumun her açıdan kabul ettiği kişilerdir. Bu kişilerin kendileri de toplumun beklentilerini kabul eder ve söz konusu beklentilere uyum sağlayarak, normlara uygun bir yaşam sürer. Örneğin maddi başarı yakalamak için çalışkan bir öğrenci olur, iyi bir eğitim alır, iyi bir işe girer, saygın bir mesleğe ve statüye sahip olurlar.

İkinci grup **yenilik** adını taşır. Bu gruba mensup kişiler, toplumun belirlediği hedefleri kabul eder, ancak onlara ulaşmak için gereken geleneksel uygulamaları reddeder²⁸. Merton, toplumda herkesin maddi başarı yakalaması için büyük bir baskı olduğunu, ancak söz konusu maddi başarıya giden yolların ve kaynakların pek çok kişi

²⁶ Daniel S. Murphy, Mathew B. Robinson, "The Maximizer: Clarifying Merton's Theories of Anomie and Strain", **Theoretical Criminology**, C. 12, No. 4, 2008 s. 505.

²⁷ Robert King Merton, **Social Theory and Social Structure** (Enlarged Edition), New York: The Free Press, 1968, s. 195

²⁸ Ibid., s. 230.

için büyük ölçüde kısıtlandığını belirtir ve bu durumun kişilerin geleneksel yöntemlerden sapması ve kendilerine yeni yollar bulması ile sonuçlandığını söyler. Merton'a göre, yenilik grubuna mensup kişilerin daha çok alt ekonomik sınıftan çıkması beklenir.²⁹

Merton'ın bu yorumu şüphesiz ki, alt ekonomik sınıfa mensup kişilerin maddi başarı yakalamak için sahip oldukları olanakların oldukça sınırlı olduğu, bunun nedeninin de toplum düzeninin kendisinde yattığı düşüncesine dayanır. Hedefleri benimseyen, ancak bu hedeflere geleneksel yollarla ulaşamayacağına inanan kişiler, başka yollar denemeye karar verebilir.

Merton'ın **törenci** olarak adlandırdığı bir diğer gruba mensup kişiler ise, tam tersi yönde hareket eder. Bu gruba mensup bireyler, toplumun belirlediği yüksek maddi kazanç gibi hedeflerden ya vazgeçmiştir ya da bu gibi hedefleri küçük görmektedir, ancak normlara uygun davranır ve her türlü kurala uyulmasına özen gösterir, başka bir deyişle geleneksel uygulamaları kabul eder.³⁰ Bu gruptaki kişiler, kendilerine sahip oldukları ile mutlu olduklarını ve bunları riske atmamak gerektiğini söyleyen, “büyük hayallerin, büyük hayal kırıklıkları getireceğine” inanan kişilerdir. Merton, normlara uyma konusunda disiplinli bir aileye sahip olmanın, bu gruba dahil olma olasılığını arttıracığını söyler ve bu gruba mensup kişilerin daha çok alt-orta ekonomik sınıftan çıkmasının beklendiğini belirtir.³¹

Törencilerin, hedeflere ulaşamayacaklarını düşünseler bile, doğru yoldan sapmamak gerektiğine inanan kişiler olduğunu söyleyebiliriz. Bu kişiler, toplumun belirlediği doğru ve yanlış kavramlarını kabul eder ve hayatlarını bu şekilde sürdürür.

Geri çekilmeci adını taşıyan gruptaki bireyler ise, hem kültürel olarak belirlenmiş hedefleri, hem de bu hedeflere yönelik olan geleneksel uygulamaları reddetmiş bireylerdir.³² Bu gruptaki bireyler, hedeflere ulaşmak için yeterince imkanları

²⁹ Ibid., s. 203-205.

³⁰ Erich Goode, **Deviant Behavior**, 7.bs., New Jersey, Prentice Hall, 2005, s. 63.

³¹ Robert King Merton, **Social Theory and Social Structure** (Enlarged Edition), New York: The Free Press, 1968, s. 204-205.

³² Ibid., s. 241.

olmadığına inanmış ve umutsuzluğa kapılmış kişilerdir.³³

Geri çekilmeciler, geleneksel hedefleri ve uygulamaları reddetmekle beraber, kendilerine yeni hedefler ve yeni yollar aramazlar.

Merton bu kişileri **tam bir yabancı** olarak tanımlar ve bu kişilerin hiçbir ortak değeri paylaşmadığından bahseder. Geri çekilmeciler aynı zamanda, toplumda en az yaygın olan gruptur³⁴.

Son olarak **isyankar** adını taşıyan grup da, aynı şekilde toplum değerlerini reddeder. Ancak geri çekilmecilerin tersine isyankarlar, yeni hedefler ve yollar belirler.³⁵ İsyankarlar “bugünkü stresin ve baskının muhtemelen var olmayacağı; alternatif bir sosyal, siyasi ve ekonomik yapı teklifinde bulunurlar”.³⁶

İsyankarların, toplumsal değişimin önünü açan kişiler olduğu söylenebilir. Önerdikleri şey, yeni hedefler ve yeni yolların yanı sıra, yeni bir sosyal düzen olarak görülebilir.

Merton, söz konusu grup ile ilgili olarak: “İsyankarlar toplumun önemli bir bölümünde yaygın hale geldiği zaman, hem normatif hem de sosyal yapıyı yeniden düzenleyen devrim için bir potansiyel sağlar.” yorumunu yapar.³⁷

Merton'ın pek çok açıdan güçlü ve önemli olan teorisi, birtakım eleştirilerin de hedefi olmuştur. Teori, Merton'ın kendisinin de bir noktada belirttiği gibi, sapkın davranışların tümünü açıklamakta yetersizdir.³⁸ Bu teoriye getirilen bir diğer eleştiri de, farklı yeteneklere ya da ilgi alanlarına sahip insanların, farklı hedeflere odaklanacağı ve Merton'ın söz konusu farklı hedefleri göz ardı ettiği yönündedir.³⁹

³³ William C. Cockerham, **Sociology of Mental Disorder**, New Jersey, Prentice Hall, 1995, s. 102.

³⁴ Robert King Merton, **Social Theory and Social Structure** (Enlarged Edition), New York: The Free Press, 1968, s. 207.

³⁵ William C. Cockerham, **Sociology of Mental Disorder**, New Jersey, Prentice Hall, 1995, s. 102.

³⁶ Erich Goode, **Deviant Behavior**, 7.bs., New Jersey, Prentice Hall, 2005, s. 63.

³⁷ Robert King Merton, **Social Theory and Social Structure** (Enlarged Edition), New York: The Free Press, 1968, s. 245.

³⁸ Erich Goode, **Deviant Behavior**, 7.bs., New Jersey, Prentice Hall, 2005, s. 64.

³⁹ William C. Cockerham, **Sociology of Mental Disorder**, New Jersey, Prentice Hall, 1995, s. 103.

1.2.1.2. Sosyal Kontrol Teorisi

Sosyal Kontrol Teorisi için önemli olan soru, diğer Pozitivist teorilerin tersine, “Neden yapıyorlar?” sorusu değildir; esas soru: “Neden yapmıyorlar?” olarak şekillenir. Kontrol Teorisi, sapkınlığı sorunlu bir davranış olarak görmez.⁴⁰

Bu teoriye göre araştırılması gereken, normlardan sapma değil, normlara uygun davranmadır. Başka bir deyişle, sosyal kontrolün insanların normlara uymasını nasıl sağladığıdır. Sosyal Kontrol Teorisi, “eğer kendi halimize bırakılsaydık, hepimiz toplumun kurallarından sapardık.” diyerek, sapkınlığa başka bir perspektiften bakar.⁴¹

Kontrol Teorisi bu anlamda dikkate değer bir bakış açısına sahiptir. Bu yaklaşım sapkınlığı, incelenmesi, nedenlerinin araştırılması gereken bir davranıştan çok, doğal bir davranış olarak kabul eder. Bu nedenle de, temelde merak ettiği şey normal davranıştır.

Bu görüşlerden yola çıkan ve Travis Hirschi tarafından geliştirilen Kontrol Teorisi, insanların normlara uygun davranmasının temelinde, topluma olan bağlarının güçlü olmasının yattığını öne sürer.⁴² Hirschi'ye göre, bireyin topluma olan bağları koptuğunda ya da bu bağlar zayıf ve yetersiz olduğunda, norm ihlali ve suç ortaya çıkar. Kontrol Teorisi'ne göre, her türlü sapkın ve alışılmışın dışında davranışın temeli, söz konusu bağların eksikliğidir.⁴³

Başka bir deyişle Sosyal Kontrol Teorisi, suç işleme ile suça eğilimli insanlardan oluşan bir çevreye sahip olma arasında dolaysız bir neden-sonuç ilişkisi olduğunu kabul etmez. Bu yaklaşıma göre, her iki durumun (hem suçun, hem de suça eğilimli kişilerle ilişki kurmanın) nedeni, topluma olan bağların zayıflığıdır.⁴⁴

Sosyal Kontrol Teorisi, bu görüşleri ile de, pek çok sapkınlık ve suç teorisinden ayrılır. Suça eğilimi ve suça eğilimi olan bir çevre edinmeyi, birbirini etkileyen,

⁴⁰ Travis Hirschi, **Causes of Delinquency**, New York, Transaction Publishers, 2002, s. 34.

⁴¹ Erich Goode, **Deviant Behavior**, 7.bs., New Jersey, Prentice Hall, 2005, s. 70-71.

⁴² Ross L. Matsueda, “Testing Control Theory and Differential Association: A Casual Modeling Approach”, **American Sociological Review**, C. 47, No: 4, Ağustos 1982, s. 490.

⁴³ Travis Hirschi, **Causes of Delinquency**, New York, Transaction Publishers, 2002, s. 16.

⁴⁴ Robert Svensson, “Gender Differences in Adolescent Drug Use: The Impact of Parental Monitoring and Peer Deviance”, **Youth & Society**, C. 34, No: 3, Mart 2003, s. 302.

birbirinin nedeni ya da sonucu olabilen iki değişken olarak düşünmekten çok, aynı nedenden dolayı ortaya çıkan iki bağımlı değişken olarak görür.

Hirschi bunların yanı sıra, suça eğilimli alt-kültürler kavramını da kabul etmez. Hirschi'ye göre gruplar arasında yalnızca, toplumun değerlerine olan inançlarının ne kadar güçlü ya da zayıf olduğu ile ilgili bir ayırım vardır⁴⁵. Bu durumda, toplum normlarına olan inancı daha düşük olan grupların sapkın olarak nitelendiği ya da alt-kültür olarak kabul edildiği söylenebilir.

Kontrol Teorisi, insanların neden normlara uygun davrandığı sorusunu cevaplarken, bireylerin normlara uygun bir şekilde sosyalleşmesini ve sapkın davranışlarda bulunmasını engelleyen farklı sosyal kontrol yöntemlerinden bahseder. Örneğin aile, bunlardan biridir.⁴⁶

Ailenin, bireyin içine doğduğu ve ilk sosyalleşmesini yaşadığı yer olduğu düşünüldüğünde, bir sosyal kontrol aktörü olarak işlev görmesi doğal görünür. Ancak kontrol mekanizmaları aile ile sınırlı kalmaz. Eğitim sistemi ve okullar, sosyal çevre gibi aktörlerin yanı sıra, günümüzde medya da büyük bir sosyal kontrol mekanizması olarak işlev görür.

Bireylerin, topluma olan bağlarının gücü ile doğru orantılı olarak normlara uyduğunu kabul eden Kontrol Teorisi, bunun sonucu olarak da riske atılacak daha fazla şeyi olanların, daha az sapkın eylem gerçekleştirmesini bekler. Örneğin üniversite öğrencilerinin, öğrenci olmayan yaşlılarına göre; evlilerin evli olmayanlara göre; işi olanların, işi olmayanlara göre daha fazla normlara uyma eğiliminde olacağı düşünülür. Teori, riske atılacak şeyleri olanların sapkın davranışta bulunmayacağını iddia etmez, yalnızca normlardan sapma ihtimallerinin göreceli olarak daha düşük olduğunu söyler.⁴⁷

Sosyal Kontrol Teorisi'nin sınırları, cinayet, tecavüz gibi suçları ya da sapkınlığın

⁴⁵ Ross L. Matsueda, "Testing Control Theory and Differential Association: A Casual Modeling Approach", **American Sociological Review**, C. 47, No: 4, Ağustos 1982, s. 490.

⁴⁶ Robert Svensson, "Gender Differences in Adolescent Drug Use: The Impact of Parental Monitoring and Peer Deviance", **Youth & Society**, C. 34, No: 3, Mart 2003, s. 302.

⁴⁷ Erich Goode, **Deviant Behavior**, 7.bs., New Jersey, Prentice Hall, 2005, s. 71.

daha vahşi boyutlarını açıklamada yetersiz kalmasıdır. Kontrol Teorisi, daha hafif suçlar ve vahşi olmayan davranışları açıklamada oldukça başarılı görülür ve bu anlamda alandaki en önemli teorilerden biridir.⁴⁸

1.2.2. İnşacı Teoriler

1.2.2.1. İşlevselci Yaklaşım

Fransız sosyolog Emile Durkheim, sapkınlık ile ilgili çalışmalarda, yalnızca Merton'ın Anomi Teorisi'ne değil, İşlevselci bakış açısına da ilham kaynağı olmuştur. Durkheim'in fikirleri, Yapısal - işlevselciliğin kurucusu olarak kabul edilen Talcott Parsons'ı da büyük ölçüde etkilemiştir.⁴⁹

İşlevselcilik, genel hatlarıyla, olguları sonuçlarına göre değerlendiren bir yaklaşım olarak tanımlanabilir. İşlevselci sosyoloji ise, söz konusu sonuçları, toplumun bütününe nasıl etkilediğine bakarak değerlendiren bir akımdır.⁵⁰

Bu anlamda İşlevselciliğin, sapkınlığı incelerken, davranışların toplumda neden olduğu sonuçlar ile ilgileneyeceği ve davranışların toplumdaki işlevlerine odaklanacağı söylenebilir.

Howard Becker'e göre İşlevselci yaklaşım, toplumu bir organizma olarak değerlendirir. Toplumun sağlığını, başka bir deyişle dengesini bozan şeyleri sapkın olarak adlandırır. İşlevselciliğe göre sapkın davranış, toplumun devamlılığını tehdit eden davranıştır.⁵¹

İşlevselcilik, toplumu ayakta tutan şeyin, toplumun üyeleri tarafından paylaşılan

⁴⁸ Ibid., s. 71.

⁴⁹ Ibid., s. 83.

⁵⁰ Ibid., s. 83-84.

⁵¹ Howard S. Becker, **Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance**, New York, The Free Press, 1963, s. 7.

ve belirli bir uyuma sahip olan norm ve kurallar olduğunu öne sürer. Sosyal düzenin, bireylerin söz konusu norm ve kurallara uyacağı beklentisi üzerinden sağlandığını belirtir.⁵²

Görüldüğü üzere İşlevselcilik, odağını sosyal düzen olarak belirler. Normların oluşumunu ve kuralların belirlenişini, sosyal düzenin sağlanması ve devam ettirilmesi açısından yorumlayarak açıklar.

İşlevselciliğe göre toplum, kendine yarar getirecek eylemleri destekleyerek ve kendine zarar verecek eylemleri yasaklayarak düzenini korur ve varlığını sürdürür. Yasaklanan eylemler genellikle, toplumda “kavgaya, anlaşmazlığa ve çatışmaya” neden olarak toplum yaşamını tehdit eden davranışlardır.⁵³

Bu noktadan bakıldığında, İşlevselci yaklaşımın sapkın davranışı, sonuçları açısından işlevsel olmayan ve zararlı olarak değerlendireceği düşünelebilir. Ancak işlevselcilik, noktayı bu şekilde koymaz ve farklı bir bakış açısına yönelir. Bu bakış açısını anlamak için ilk önce, yaklaşımın temellerini aldığı Durkheim'ın suç hakkındaki görüşlerine bakmak gerekir.

Durkheim'a göre sapkın davranış, gerçekleştiren kişinin kınamaya maruz kalmasına ya da cezalandırılmasına neden olma özelliği ile, normlara uygun davranıştan ayırt edilebilir. Durkheim bu noktada, cezanın temelinin sapkın davranışın verdiği zarar olmadığını öne sürer. Durkheim'a göre cezanın işlevi ya da doğası, belirli fikirlerin ihlaline dayanır.⁵⁴

Durkheim'ın buradaki yorumu dikkate değer bir noktadır. Durkheim'ın söyledikleri, eylemlerin verdikleri dolaysız zarara göre değil, dışına çıktıkları görüşlere göre değerlendirildiği anlamına gelir. Bu yoruma göre, cezalandırılan sapkın davranışın zararlı olmaktan çok, egemen düşüncenin dışına çıkan davranış olduğu düşünülebilir.

Durkheim ayrıca, suç olmayan bir toplumun mümkün olmadığını belirtir.

⁵² William C. Cockerham, **Sociology of Mental Disorder**, New Jersey, Prentice Hall, 1995, s. 97

⁵³ Erich Goode, **Deviant Behavior**, 7.bs., New Jersey, Prentice Hall, 2005, s. 83-84.

⁵⁴ T. Anthony Jones, “Durkheim, Deviance and Development: Opportunities Lost and Regained”, **Social Forces**, C. 59, No: 4, Haziran 1981, s. 1012

“Azizlerden oluşmuş bir toplumda bile, en ufak bir ihlal, ceza ve kınama ortaya çıkaracaktır”. Durkheim, suçun sadece kaçınılmaz değil, aynı zamanda toplum için faydalı da olduğunu savunur. Durkheim'a göre suç ya da sapkınlık, iki şekilde fayda sağlar. Birincisi, suçun cezalandırılması, toplumun kurallarını, normlarını ve ahlaki değerlerini pekiştirir.⁵⁵ Saygı duyulan ve önem verilen bir norm ihlal edildiği zaman, insanlar bir araya gelerek öfkelerini ifade eder. Bu durum, bir anlamda insanların duygularını, ortak bir ahlak anlayışında bir araya getirerek beraberliği ve birliği güçlendirir.⁵⁶

Bu noktada sapkınlığın, toplumun birbirinden bağımsız, hatta farklı bireylerini ortak bir paydada buluşturup, dayanışma içerisinde olmaya iten bir olgu olduğu söylenebilir. Bu ortak payda, çoğunluğun az ya da çok bağlı olduğu normların ihlal edilmesiyle, söz konusu normlara olan bağlılığın artması olarak yorumlanabilir. Sapkın davranış bir anlamda, karşı konulması gereken ortak bir düşman halini alır.

Durkheim'a göre suçun ikinci işlevi, toplumsal değişime ve toplumun değerlerinin gelecekteki haline ilişkin bir temel, bir işaret olmasından kaynaklanır. Suç, toplumu sabit ve evrilemez olmaktan korur.⁵⁷ Bu noktada Durkheim'ın, cezanın belirli fikirlerin ihlalden kaynaklandığı yönündeki görüşünü hatırlamakta fayda vardır. İki yorum birleştirildiğinde, belirli bir tarihte cezalandırılan görüşlerin, toplumun evrimine katkıda bulunduğu ve toplumun geleceğine ilişkin bir öngörü olabileceği sonucuna varılabilir.

Bunlara ek olarak toplum, sapkınlık ortaya çıktığı zaman, söz konusu davranışa verdiği tepki ile kendi hoşgörü sınırını da belirler. Böylelikle toplum, ne kadar sapmaya ve çeşitliliğe izin verdiğini ve bunların ne kadarını reddettiğini ortaya koymuş olur.⁵⁸

Bütün bunlar göz önüne alınarak, İşlevselci yaklaşımın sapkınlığa iki farklı

⁵⁵ Erich Goode, **Deviant Behavior**, 7.bs., New Jersey, Prentice Hall, 2005, s. 83.

⁵⁶ Kai T. Erikson, “The Sociology of Deviance”, **Deviance and Social Control: A Reader**, Ed. by. Ronald Weitzer, New York, McGraw Hill Higher Education, 2002, s. 31.

⁵⁷ Erich Goode, **Deviant Behavior**, 7.bs., New Jersey, Prentice Hall, 2005, s. 83.

⁵⁸ Kai T. Erikson, “The Sociology of Deviance”, **Deviance and Social Control: A Reader**, Ed. by. Ronald Weitzer, New York, McGraw Hill Higher Education, 2002, s. 32.

şekilde yaklaştığı söylenebilir. İlk olarak, toplumun düzenini bozan ve devamlılığını tehdit eden, dolayısıyla sonuçları açısından faydalı olmayan davranış anlamında sapkınlıktan; ikinci olarak ise dayanışmayı ve ortak ahlaki güçlendiren suç anlamında sapkınlıktan söz edilebilir.

Bu durumda İşlevselcilere göre sapkınlık, hem zararlı hem de yararlı olabilir. Hatta İşlevselciler, zararlı görünen sapkın davranışın bile zaman zaman gizli, görünmeyen bir faydası olabileceğini öne sürer.⁵⁹

Sapkınlığın yararlı da olabileceği ve toplumu olumlu yönde etkileyebileceği görüşü, İşlevselcilerin alana yaptığı en büyük katkıdır. Ancak İşlevselcilik, toplumdaki sınıflar ve çeşitli gruplar arasındaki çatışmayı görmekte başarısız olması sebebiyle eleştirilmiştir. Eylemlerin faydalı ya da zararlı oluşunu, toplumun geneli açısından değerlendiren İşlevselciler, fayda ve zararın çeşitli sınıflar ve gruplara göre farklılık gösterebileceğini ve biri için yararlı olan bir eylemin diğeri için zararlı olabileceği gerçeğini göz ardı etmekle suçlanmıştır.⁶⁰

1.2.2.2. Etiketleme Teorisi

Alandaki en önemli ve en çok kabul gören yaklaşımlardan biri olan Etiketleme Teorisi'ne göre, bir kişinin sapkın olarak nitelendirilmesi temelde, etiketleme ve damgalama sürecine bağlıdır.⁶¹

“Etiketleme, bir eyleme, inanca ya da koşula iliştilen damgalayıcı bir tanımlamayı içerir. Damga bir leke, kınama ya da sosyal olarak istenmeme işareti; bir kişinin utanç verici, ahlaki olarak güvenilmez bir kişi olduğunu dünyaya işaret eden bir göstergedir. Damgalanan kişi, işaretlenmiş kişidir ve **bozuk bir benliği** vardır.”⁶²

Erving Goffman, **Stigma** (Damga) adlı çalışmasında damga kavramını açıklarken, bireylerin diğerlerinden farklı, daha az arzu edilen, hatta zaman zaman “kötü,

⁵⁹ Erich Goode, **Deviant Behavior**, 7.bs., New Jersey, Prentice Hall, 2005, s. 84.

⁶⁰ Ibid., s. 84-86.

⁶¹ Ibid., s. 90.

⁶² Ibid., s. 90.

tehlikeli ya da zayıf” olduğu düşünölen özelliklere sahip kişiler ile karşılaştıklarında, o kişileri kusurlu olarak görme eğiliminde olduklarını belirtir. Goffman'a göre böyle bir atıf ile ortaya çıkan damga, “özellikle kötüleyici, gözden düşürücü olduğu zaman, etki kapsamlı olur; bazen bir kusur, bir eksiklik, bir engel olarak da adlandırılır.”⁶³

Bu açıklamalara bakarak damgalama sürecinin; kişinin benliğinin geneline atıf yapan ve kişiyi bütün olarak etiketleyen, bireyin gerçekleştirdiği sapkın davranışı, gelecekteki eylemleri açısından da bir öngörü olarak kabul eden bir süreç olduğu söylenebilir.

Bir birey sapkın ve ahlaki olarak yanlış bulunan bir davranışta bulunduğunda ve bu eylem, diğer insanlar tarafından bilinir hale geldiğinde, söz konusu eylemi gerçekleştiren kişinin sapkın ve genel ahlaka uymayan yönü ön plana çıkarılır, vurgulanır.⁶⁴

Etiketleme Teorisi'nin en önemli düşünürlerinden biri olan Howard S. Becker de, **Outsiders** (Dışarıdakiler) isimli çalışmasında, sapkın bir davranışta bulunduğu toplum tarafından öğrenilen ve sapkın olarak etiketlenen kişinin, artık yeni bir kimliği olduğunu belirtir. Becker'e göre bu durumdaki birey, artık toplumdan farklılaşmış ve yeni bir statü edinmiştir. Genel görüş, kişinin sapkın davranışlarda bulunmaya devam edeceği yönündedir. Bir normu ihlal eden kişinin aynı eylemi tekrar gerçekleştireceği ya da başka bir normu daha ihlal edeceği öngörölür. Birey, kurallara uymayan bir kişi olduğunu göstermiştir.⁶⁵

Başka bir deyişle toplum, tek bir yönüyle sapkın bir davranış gerçekleştirmiş bir bireyin, başka açılardan da sapkın davranma eğiliminde olduğuna inanır. Örneğin, hem eşcinselliğin hem de uyuşturucu madde kullanımının sapkın olarak görüldüğü bir

⁶³ Erving Goffman, **Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity**, London, Penguin Books, 1990, s. 12.

⁶⁴ Jon Gunnar Bernburg, Krohn, Craig J. Rivera: “Official Labeling, Criminal Embeddedness, and Subsequent Delinquency – A Longitudinal Test of Labeling Theory”, **Journal of Research in Crime and Delinquency**, C. 43, No: 1, Şubat 2006, s. 69.

⁶⁵ Howard S. Becker, **Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance**, New York, The Free Press, 1963, s. 31-33.

toplumu ele alalım. Bu toplumun geneli, eşcinsel olduğu ortaya çıkan bir kişinin uyuşturucu madde kullanma olasılığının, eşcinsel olmayan insanlara göre daha yüksek olduğu düşüncektir.

Teorinin bir diğer önemli ismi Edwin Lemert ise, **birincil sapkınlık** ve **ikincil sapkınlık** kavramlarını ortaya atarak alana katkı yapmıştır. Lemert'e göre, genel olarak normlara uygun davranan bir kişinin, sapkın bir davranışta bulunması ve bu davranışının sapkın olarak damgalanmadan hoşgörülmesi birincil sapkınlıktır. İkincil sapkınlık ise, kişinin üst üste normları ihlal etmesi sonucu, sapkın olarak damgalanması ve o noktadan itibaren sapkın olarak görülmesidir. İkincil sapkınlık, kişiyi bir anlamda daha fazla sapkın olmaya iter. “Normaller tarafından reddedilen birey, sapkınlığı bünyesinde barındırabilecek bir alt kültür bulmaya itilebilir.” Lemert'in tespiti önemli bir noktaya işaret eder. Bu nokta, bir kere gerçekleşen etiketlemenin, çoğulukla kalıcı olacağıdır.⁶⁶

Lemert'in bahsettiği birincil ve ikincil sapkınlık ile ilgili şu şekilde bir örnek verilebilir: Normlara uygun davranan, düzgün yaşayan ve çevresiyle iyi ilişkiler kuran bir birey bir gün işe sarhoş giderse, bu durumun istisnai bir durum olduğu, belki de söz konusu kişinin hayatında kötü giden bir şey olduğu düşünülür ve davranış hoşgörülebilir. Ancak aynı kişi, aynı davranışı üst üste birkaç kez tekrarlırsa, hoşgörülmemeye başlar ve etiketlenir. Etiketlendiği andan itibaren de, normaller ile ilişki kurması zorlaşır, çünkü artık güvenilmez biridir. Bu nedenle de, sapkın gruplar ile ilişki kurmaya yönelir.

Lemert, birincil ve ikincil sapkınlık ile ilgili şunları söylemiştir:

“Birincil sapmanın, çeşitli sosyal, kültürel ve psikolojik şartlar altında ortaya çıktığı ve bireyin ruhani yapısı ile ilgili, olsa olsa marjinal bir imada bulunduğu kabul edilir; sapma, kendini önemseme seviyesindeki tavırların ve sosyal rollerin, sembolik olarak yeniden düzenlenmesine neden olmaz. İkincil sapma, savunma, saldırı ya da birincil sapmaya verilen toplumsal tepki tarafından yaratılan açık ve gizli problemlere adapte olma yolu haline dönüşen sapkın davranış ya da bu davranışa dayanan sosyal rollerdir.”⁶⁷

Erving Goffman da, **Stigma** (Damga) adlı çalışmasında benzer bir yorum yapar.

⁶⁶ William C. Cockerham, **Sociology of Mental Disorder**, New Jersey, Prentice Hall, 1995: s. 114.

⁶⁷ Edwin, M. Lemert. **Human Deviance, Social Problems and Social Control**, 2. bs., New Jersey, Prentice Hall, 1972, s. 48

Goffman'a göre damgalanmış birey, normaller arasında kendini yalnız hisseder ve hislerini paylaşan kimse olmadığına inanır. Öte yandan aynı kişi, damgalanmış başka insanlar arasına girdiğinde, kendini bir anlamda normal hissetmeye başlar. Karşısındaki kişiler, hissettiklerini ve yaşadıklarını anlayabilen, aynı durumda kalmış kişilerdir.⁶⁸

Sapkın sosyal gruplar, etiketlenmiş ve normaller tarafından dışarıda bırakılmış kişi için, içinde barınabileceği, kendini ve davranışlarını kabul eden bir sığınak halini alır. Sapkın alt-kültür, damgalanmış bireye, bir anlamda sosyal destek sağlar.⁶⁹

Bu durumda kişinin normaller ile ilişkiyi kesmesinin ve sapkın gruplara katılmasının temelinde, toplumun genelinin verdiği tepkinin yattığı söylenebilir. Kişi, yalnızca sapkın olduğu için değil, aynı zamanda diğerleri kendisini hoşgörmediği, kabul etmediği için kendine sapkınlardan oluşan bir çevre edinir.

Becker'e göre de birey, bir kere sapkın olarak nitelendikten sonra, geleneksel gruplardan dışlanır ve böylelikle sapkın gruplara katılmaya itilir. Hatta, kişinin sapkın olarak nitelenmesine neden olan davranış, gerçekte gruba katılmasında bir sakınca yaratmasa da, gruptan dışlanma gerçekleşebilir. Becker bu noktada **kendini gerçekleştiren kehanet** kavramından bahseder. Bu kavrama göre etiketleme, bireyin gelecekte başka bir sapkın davranışta bulunma şansını artırır.⁷⁰

Başka bir deyişle toplum, bireyleri etiketleyerek yeniden sapkınlığa iter. Örneğin, eski bir hükümlü, yasal bir iş bulmakta zorlanacak ve bulamayınca da yeniden suç dünyasına dönecektir. Böylelikle yeniden suç işleyebileceği ihtimalinden dolayı etiketlenen kişiye iş vermeyen işveren, yargısında haklı çıkmış olacaktır.

Becker'e göre ayrıca, bazı durumlarda normu kimin ihlal ettiği ve kimin bundan

⁶⁸ Erving Goffman, **Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity**, London, Penguin Books, 1990, s. 31-32.

⁶⁹ Jon Gunnar Bernburg, Krohn, Craig J. Rivera: "Official Labeling, Criminal Embeddedness, and Subsequent Delinquency – A Longitudinal Test of Labeling Theory", **Journal of Research in Crime and Delinquency**, C. 43, No: 1, Şubat 2006, s. 68.

⁷⁰ Howard S. Becker, **Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance**, New York, The Free Press, 1963, s. 34.

zarar gördüğü, davranışın sapkın olarak nitelenip nitelenmemesinde önemli rol oynar.⁷¹ “Alt sınıfa mensup bir suçlu erkeğin, aynı suçu işleyen üst-orta sınıfa ait bir erkeğe göre tutuklanma, mahkum olma ve cezalandırılma şansı daha yüksektir.”⁷²

Becker'in bu yorumu, toplumdaki güç dengelerinin etiketleme sürecine olan etkisine dikkat çeker. Bu nokta oldukça önemlidir, çünkü etiketlemeye etki eden faktörlerin yalnızca sapkın davranışın derecesi ve sıklığı olmadığını ortaya koyar. Etiketlemede “Hangi eylem?” sorusunun yanı sıra “Kimin eylemi?” sorusu da önemlidir.

Etiketleme sürecine göre ayrıca, bir insanın sapkın olarak damgalanmasına neden olan davranışta gerçekten bulunup bulunmadığı çok önemli değildir. Bazı insanlar, yanlış bir şekilde sapkın olarak etiketlenir, ancak bu insanlar yine de sapkındır.⁷³

Becker bu düşünceyi dikkate alarak, norm ihlali ve etiketleme ile ilgili, 4 farklı tür barındıran bir tipoloji ortaya koyar. Bunlardan ilki, **konformist davranıştır**. Burada kişi, kurallara ve normlara uyar ve toplum tarafından kabul edilir, onaylanır. Normları ihlal eden ve toplum tarafından sapkın olarak nitelendirilenler ise **katıksız sapkınlardır**. Öte yandan bazı durumlarda, kişi normları ihlal etmediği halde sapkın olarak etiketlenir ya da normları ihlal ettiği halde, toplum bu durumun farkında olmadığından, sapkın olarak etiketlenmez. Birinci durum **yanlışlıkla suçlananlar** grubunu içine alırken, ikinci durum **gizli sapkınlık** adını alır.⁷⁴

Becker'in tipolojisindeki son iki tür, özellikle önemlidir. Gizli sapkınlık ve yanlışlıkla suçlananlar gibi grupların var olması, etiketleme sürecinin karmaşıklığını ortaya koyar ve bize kimin gerçekten sapkın olup olmadığını, her zaman bilemeyeceğimizi söyler.

Etiketleme Teorisi ile ilgili en ünlü araştırmalardan biri, David Rosenhan'ın 1973 yılında **Science** dergisinde yayınlanan çalışmasıdır. Bu çalışma, Amerika'nın 5 farklı

⁷¹ Ibid., s. 9-12.

⁷² William C. Cockerham, **Sociology of Mental Disorder**, New Jersey, Prentice Hall, 1995, s. 115.

⁷³ Erich Goode, **Deviant Behavior**, 7.bs., New Jersey, Prentice Hall, 2005, s. 90.

⁷⁴ Howard S. Becker, **Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance**, New York, The Free Press, 1963, s. 19-20.

eyaletindeki 12 farklı hastanede ve 8 adet gönüllü ve sağlıklı denek ile gerçekleştirilir. Denekler, söz konusu hastanelerdeki psikiyatristler ile görüşmeye gider ve birtakım sesler duyduklarını iddia eder. Söz konusu seslerin, net olmamakla beraber **boş** (empty), **kof** (hollow) ve **güm** (thud) kelimelerini çağrıştırdığını söylerler. Sahte hastalar, isimlerini, mesleklerini ve çalıştıkları yerleri değiştirir, ancak kendileri ile ilgili geri kalan bilgileri doğru olarak sunar. Biyolojik bilgiler, hatta kişinin yaşamında başına gelen ailevi ya da özel olaylar da olduğu gibi aktarılır.⁷⁵

Psikiyatrist ile yapılan bu görüşmenin ardından sahte hastalar, şizofreni teşhisiyle hastaneye yatırılır ve hastaneye yatar yatmaz rol yapmayı bırakır, normal davranmaya başlar. Denekler, herkesle düzgün iletişim kurar, sohbet eder; nasıl oldukları sorduğunda iyi olduklarını ve artık ses duymadıklarını söyler. Ortalama 19 gün olmak üzere, 7 ile 52 gün arasında hastanede kalan deneklerin gerçek hasta olmadıkları, hiçbir hastane görevlisi ya da doktor tarafından fark edilmez. Şizofren olmadıkları ya da diğer bir deyişle sağlıklı oldukları fark edilemeyen deneklerin, hastaneden taburcu edilmesi ise, hastane personelinin şizofreninin duraksama döneminde olduğuna ikna olması sayesinde olur. Deneklerin aslında şizofren olmadığından ise, yalnızca gerçek hastaların bir kısmı şüphe eder. Hastaların bir bölümü, deneklerin gazeteci ya da hastaneyi kontrol eden profesör olduğuna inanır.⁷⁶

Rosenhan'ın deneyi, etiketlerin gücü ve kalıcılığı açısından önemli kanıtlar sunar ve bu anlamda etiketleme teorisini haklı çıkarır. Deney, teorinin söylediğini alan çalışması ile gözler önüne serer: Etiketlenen birey, artık hep o etiketin altında görülür.

1.2.2.3. Çatışma Teorisi

. Çoğunlukla Marksist Teori'nin takipçisi olarak görülen çatışma odaklı düşünürler,

⁷⁵ David L. Rosenhan, "On Being Sane in Insane Places", **Science**, C. 179, No: 4070, Ocak 1973, s. 250-252.

⁷⁶ Ibid., s. 252-253.

toplumun genelinin aynı normlar üzerinde fikir birliğine varmadığını, toplumda farklı çıkar grupları olduğunu ve bu grupların kendi kuralları, kendi normları olduğunu öne sürer. Söz konusu çıkar gruplarının birbirinden farklı normlara sahip olması ise çatışma yaratır ve gücü, maddiyatı elinde bulunduran grubun galip gelerek, kendi normunu kabul ettirmesiyle sonuçlanır. Teorisyenler, toplumun kurallarının herkes için faydalı olduğu görüşünü reddeder; belirli bir grubun yararına olan kuralın, başka bir grup için zararlı olabileceğini ifade eder.⁷⁷

Dolayısıyla Çatışma Teorisi'ne göre, sapkın olarak nitelenen kişi ya da davranışlar, egemen gücün normlarından, bir başka deyişle egemen güce yarar sağlayan kurallardan sapan kişi ya da davranışlardır. Egemen olmayan kesim ise, sapkın olarak nitelenmemek için, bu normları paylaşmak durumundadır.

Karl Marx'a göre sosyal ilişkiler, bireyin içerisinde bulunduğu ekonomik sınıfa göre belirlenir.⁷⁸

“Sınıf bilinci (aynı sosyo-ekonomik şartlara sahip diğerleri ile olan ortak çıkarların farkındalığı), Karl Marx tarafından bir kişinin gerçekliği nasıl yorumladığının ve davranışını nasıl oluşturduğunun anahtar unsuru olarak görülür.”⁷⁹

Kapitalizmde, yüksek sosyo-ekonomik statüye sahip kesim çalışma koşullarını belirler ve söz konusu koşulları, elbetteki kendi çıkarlarını gözetecek şekilde oluşturur. Gücü elinde bulunduran kesim, toplumu kendi istediği şekilde düzenler. Bu durum, elbetteki fakir ya da düşük sosyo-ekonomik seviyeye sahip kesimin yararına sonuçlanmaz. Bu koşullar altında fakirler yabancılaştırılır ve sapkınlığa yönlendirilir.⁸⁰

Başka bir deyişle Çatışma Teorisi'nin söylediği; alt ekonomik sınıfa mensup kişilerin, kendilerine yarar sağlayan kurallara sahip olmak istemelerinin, sapkın olarak nitelendirilmeleriyle sonuçlandığıdır. Bu kesimin çıkarları, egemen kesimin çıkarlarıyla

⁷⁷ Erich Goode, **Deviant Behavior**, 7.bs., New Jersey, Prentice Hall, 2005, s. 94.

⁷⁸ William C. Cockerham, **Sociology of Mental Disorder**, New Jersey, Prentice Hall, 1995, s. 94.

⁷⁹ Ibid., s. 95.

⁸⁰ Ibid., s. 95.

çatıştığında, kendi çıkarlarını savunanlar, toplum dışına itilir.

Çatışma Teorisi'ne göre bir davranış, kendiliğinden suç barındırmaz. Suç dediğimiz şeyin ne olduğu temelde, resmi tanımlara dayanır. Dolayısıyla, belirli bir gücü elinde bulunduran kesim, yasalarla neyin suç olup neyin suç olmadığını, buna bağlı olarak da kimin suçlu olup olmadığını tanımlama yetisine sahiptir. Bu nedenle de suçun tanımı bir anlamda, sınıf dinamikleri tarafından belirlenir.⁸¹

Suçun tanımı ve suça uygulanan ceza, egemen sınıfın çıkarlarına göre belirlenir ve söz konusu çıkarlar değiştikçe suçlar ve cezalar da değişir. Bunların yanı sıra, suçu kontrol etme ve önleme politikalarını da söz konusu sınıf belirler. Egemen sınıf tarafından oluşturulan söz konusu yasaların uygulanma ve toplumun söz konusu yasalara uymaya zorlanma derecesi, egemen sınıfın çıkarları tehdit altında olduğunda yükselişe geçer.⁸²

Çatışma Teorisi, “Kimin kuralları?” sorusunu sorarak, alana önemli bir katkı yapmıştır. Teorinin söylediğine bu açıdan bakıldığında, toplumun çoğunluğu tarafından kabul edilen bir normun dahi, aslında egemen güçler tarafından yaratıldığı ve topluma empoze edildiği yorumu yapılabilir.

Sosyal sapkınlık, hangi nedenlerle ortaya çıkarsa çıksın, toplum ya da toplumdaki egemen güçler tarafından kontrol edilmek istenir. Bu noktada devreye giren sosyal kontrol mekanizmaları, bireylerin normları ihlal etmemelerini ve kurallara uygun davranmalarını sağlama amacındadır. Söz konusu mekanizmalar, **Sosyal Kontrol** başlığını taşıyan bir sonraki bölümde incelenmiştir.

⁸¹ Richard Quinney, “Conflict Theory”, **Readings in Deviant Behavior**, 4. bs., Ed. by. Alex Thio, Thomas C. Calhoun, Boston, Pearson, s. 59.

⁸² Ibid., s. 59-60.

2. SOSYAL KONTROL

2.1. Sosyal Kontrol Kavramı

Sosyal sapkınlık, norm ihlali içerdiğinden, çoğunlukla sosyal kontrol kavramı ile beraber anılır. Sosyal kontrol, en temelde sapkınlığın kontrolüdür. Pek çok farklı şekilde ve pek çok farklı mekanizma ile işleyen sosyal kontrol, sosyoloji, sosyal psikoloji ve iletişim gibi alanlarda birçok araştırmacının ilgisini çekmiş ve çeşitli araştırmaların konusu olmuştur. Sosyal kontrolün türlerini ve mekanizmalarını incelemeden önce, kavram ile ilgili yapılan tanımlara bakmakta fayda vardır.

Goode'ye göre sosyal kontrol kavramı, sapkın davranışı belirlemeyi ve o davranışa tepki vermeyi içine alan; toplumun ya da bir başka deyişle toplum üyelerinin, normlara uyulmasını sağlamak amacıyla gösterdiği çaba ya da kullandığı yöntemlerdir.¹

Chriss ise sosyal kontrolü, “Toplumun üyelerinin, başkalarının normlara uygun davranmasını sağlamaya çalışmak için kullandıkları, ulaşılabilir bütün araçlar” olarak tanımlar.²

Her iki tanım da sosyal kontrolü, toplumun üyeleri tarafından, diğer üyeler üzerinde uygulanan bir denetim olarak kabul eder. Söz konusu denetim, hem var olan sapkın davranışı hedef alır, hem de olası sapmaları önleme amacı taşır.

Cohen de aynı şekilde, sosyal kontrol kavramının sapkınlığı engellemek amacı taşıyan süreçlere işaret ettiğini ifade eder. Bu tanıma ek olarak Cohen, normlar ve kültürel yapının yalnızca neyin sapkın olduğunu değil, sapkınlığa nasıl tepkiler verilmesi gerektiğini de belirlediğini söyler.³

Bu anlamda sosyal kontrolün, yalnızca neyin denetleneceğini değil, söz konusu denetimin nasıl yapılacağını da belirlediği söylenebilir. Normlardan sapmaya verilecek tepkiyi belirleyen kültürel yapı, kontrol mekanizmalarını da devreye sokar.

¹ Erich Goode, **Deviant Behavior**, 7.bs., New Jersey, Prentice Hall, 2005, 41.

² James J. Chriss, **Social Control: An Introduction**, Massachusetts, Polity Press, 2008, s. 41.

³ Albert K. Cohen, **Deviance and Control**, New Jersey, Prentice Hall, 1966, s. 39.

Reiss ise, sosyal kontrolü: “Sosyal grupların ya da sosyal kurumların normları ve kuralları etkili hale getirme ehliyeti” olarak tanımlar.⁴

Reiss'in tanımında devreye giren ehliyet kavramı, toplulukların ve kurumların toplumsal denetim uygulamak için, belirli bir yeterliliğe ya da daha da önemlisi belirli bir güce sahip olmaları gerektiği görüşüne işaret eder.

Ross için ise sosyal kontrol, toplumun adına ve toplum tarafından kişinin eylemleri üzerinde kurulan bir hakimiyettir. Ross'a göre bu hakimiyet, rastlantısal olmaktan çok bilinçli ve maksatlıdır. Söz konusu kontrolün bir kısmı, yasal kurumlarla sağlanırken; bir kısmı da insanların gündelik hayatı içerisinde, bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde uygulanır.⁵

Bu tanımdan yola çıkarak sosyal kontrolün, yeterli güce sahip belirli kurumlar tarafından, bilinçli ve sistematik bir biçimde uygulanan bir süreç olduğu söylenebilir. Söz konusu bilinçli sürece zaman zaman bireyler de katılır. Ancak tanımdaki daha da önemli nokta, kimi zaman insanların farkında bile olmadan denetim sürecine dahil olduğunun belirtilmesidir.

Söz konusu bilinçsiz dahil olma süreci, toplumun denetimi sonucunda, genel kabul görmüş normları kabul eden ya da en azından açıkça reddedemeyen veya yasalar gibi birtakım zorunluluklardan dolayı kuralları uygulamak durumunda olan kişilerin, farkında olmadan diğerleri üzerinde kurduğu baskı olarak yorumlanabilir.

Bireylerin bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde toplumsal denetime katılmasından bahsederken, Chriss'in söylediklerini aktarmakta fayda vardır. Chriss, uyulması beklenen normların, toplumun çoğunluğu tarafından meşru kabul edildiğini ve söz konusu normlardan sapanlara uygulanan yaptırımların, yine toplumun çoğunluğunun gözünde uygun bir yaptırım olduğunu belirtir.⁶

⁴ Albert, J. Reiss, Jr. “Delinquency as the Failure of Personal and Social Controls”, **American Sociological Review**, C. 16, No: 2, Nisan 1951, s. 196

⁵ Edward Alsworth Ross. “Social Control”, **The American Journal of Sociology**, C. 1, No: 5, Mart 1896, s. 519.

⁶ James J. Chriss, **Social Control: An Introduction**, Massachusetts, Polity Press, 2008, s. 42.

Cohen ise toplumda, kontrolü sağlamak için işlevsel olarak dağılmış rollerden oluşan ve kişilerin hak ve ödevlerini tanımlayan bir işbölümü olduğundan bahseder. Ebeveynler, büyük kardeşler, arkadaşlar, komşular gibi roller, görece olarak basit toplumlarda kontrolü sağlamak ile yükümlüdür. Ancak daha karmaşık toplumlarda, devreye uzmanlaşmış kontrol aktörlerini içeren başka rol dağılımları girer. Bu uzmanlaşmış görevler polis, mahkeme, cezaevleri, denetçiler, müfettişler gibi aktörleri kapsar.⁷

Sosyal kontrolü sağlamaya yardımcı olan, sistemin içine dahil olmuş bu aktörler ve denetimi sağlamada nasıl bir işlevleri olduğu, ilerleyen bölümlerde incelenecektir. Ancak söz konusu incelemeye geçmeden önce, toplumsal denetimde önemli yerleri olan **güç**, **tahakküm** ve **otorite** kavramlarına ve bu kavramlar ile ilgili Max Weber'in görüşlerine değinmek yararlı olacaktır.

Max weber, güç kavramını: “Sosyal bir ilişki içerisindeki bir aktörün, karşılaştığı dirence rağmen, kendi istediği şeyi uygulamaya koyacak konumda olma ihtimali” olarak tanımlar.⁸ Weber, tahakküm kavramını ise: “Belirli bir içeriğe sahip bir emre, belirli bir grup insan tarafından itaat edilme olasılığı” olarak açıklar.⁹

Bu tanımlara göre, güce ve tahakküm uygulama ehliyetine sahip olan kişi ya da kurumlar, toplumun geri kalanını istedikleri şekilde yönlendirme ve toplum üzerinde denetim uygulama yetisine büyük ölçüde sahiptir.

Weber, otorite kavramını ise, üç başlık altında inceler. Bunlardan ilki **yasal otorite**dir. Bu otorite türü, yasalarla belirlenmiş kurallar ve resmi olarak emir verme yetkisi bulunan kişiler tarafından uygulanan otoritedir. Burada itaat edilen şey, yasal olarak belirlenmiş düzendir.¹⁰

Weber'in incelediği ikinci başlık olan **geleneksel otorite**, kutsal olduğuna

⁷ Albert K. Cohen, **Deviance and Control**, New Jersey, Prentice Hall, 1966, s. 40.

⁸ Max Weber, **Economy and Society**, Vol. 1, Ed. by. Guenther Roth, Claus Wittich, California: University of California Press, 1978, s. 53

⁹ Ibid., s. 53.

¹⁰ Ibid., s. 215-216.

inanılan geleneklere ve meşruluğunu bu geleneklerden alan otorite figürlerine işaret eder. Weber, son olarak **karizmatik otorite**den bahseder. Bu otorite türü, sık rastlanmayan bir kahramanlığa, kutsallığa ve örnek alınacak özelliklere sahip kişiler ve onların kuralları anlamına gelir.¹¹

Otorite figürleri içerisinde polis, yargıç gibi kişiler yasal otoriteye; aile büyükleri geleneksel otoriteye; halk hareketi liderleri ya da kitleleri etkileyen sanatçılar ve entellektüeller karizmatik otoriteye örnek olarak verilebilir. Bu otorite figürleri, kişilerin davranışlarını etkileyerek, sosyal kontrolün sağlanmasına katkıda bulunur.

Söz konusu otorite figürleri ve sosyal kontrolün diğer araçları, farklı denetim türleri ve mekanizmaları olarak, bilim insanlarının ilgisini çekmekte ve araştırmaların konusu olmaktadır. Aşağıda, söz konusu araştırmalara konu olan sosyal kontrol türleri incelenmiştir.

2.2. İçsel Kontrol

İçsel kontrol ya da içselleştirme, bireyleri sosyalleştirerek sapmalarını engelleyen bir sistemdir. Söz konusu sosyalleşme, kişilere normların, değerlerin, inançların ve kuralların öğretilmesi ya da bir başka deyişle, kişiye bu doğrultuda uygulanan bir telkin yoluyla gerçekleşir.¹²

Goode de içsel kontrolü, sosyalleşme süreci ile işleyen bir kontrol olarak, bir başka deyişle “toplumun ya da toplumun içindeki belirli bir topluluğun normlarını öğrenme ve bu normlara adapte olma süreci” olarak tanımlar¹³.

Goode'ye göre bireyler, öğrendikleri normu geçerli olarak kabul ettiklerinde, o normu içselleştirmiş sayılır. İçselleştirmenin başarılı olduğunun söylenebilmesi için, öğrenme sürecinden sonra bireyin, ya söz konusu normu ihlal etmeyi reddetmesi ya da ihlal ettiğinde kendini suçlu hissetmesi gerekir.¹⁴

¹¹ Ibid., s. 215-216.

¹² James J. Chriss, **Social Control: An Introduction**, Massachusetts, Polity Press, 2008, s. 2.

¹³ Erich Goode, **Deviant Behavior**, 7.bs., New Jersey, Prentice Hall, 2005, s. 43.

¹⁴ Ibid., s. 43.

Bu tanımlardan da anlaşılabilceği üzere, kişinin içsel kontrolü, öğrendiği normları içselleştirmesiyle eş anlamlıdır. Normların öğrenilmesinin ve içselleştirilmesinin yolu ise sosyalleşmedir. Sosyalleşme kavramı, içsel kontrolün en temel ögesidir ve o olmadan içsel kontrolden söz edilemez.

Parsons da aynı şekilde sosyalleşmenin sağladığı etkinin, beklentilerin kişinin benliği tarafından öğrenilmesi ve genel kabul görmüş değerlerin içselleştirilmesi olduğunu söyler. Parsons' a göre sosyalleşme mekanizmaları, ödül ve ceza sistemi ile işler ve benliğin sapmalardan vazgeçerek, normlara uygun davranışa yönelmesini sağlar.¹⁵

Chriss'e göre de, sosyalleşme sürecinde kontrol aktörleri olarak işlev gören aile, arkadaşlar, öğretmenler gibi gruplar, ödül ve ceza yöntemi kullanarak, kişinin davranışlarını beklentilere uygun bir şekilde düzenlemesini sağlamaya çalışır. Eğer birey, normlara uygun davranmaya başlarsa bu durum, sosyalleşmenin başarılı olduğu anlamına gelir.¹⁶

Sosyalleşme, bireyin kendi kendini, izlenmediği ya da kısıtlanmadığı zamanlarda da kontrol etmesine neden olduğundan dolayı, sosyal kontrol için oldukça önemli bir işlevi yerine getirir. Chriss, bu durumu şu şekilde açıklar:

“Hiçbir toplumun devamlılığı, yalnızca yasal sistem ile şekillendirilmiş dışsal kısıtlamalar ve yaptırım araçları yoluyla sağlanamaz. Bir topluluğun ahlaki kurallarının sosyalleşme yoluyla içselleştirilmesi, genel olarak sosyal kontrolün sağlanması için çok daha iyi bir mekanizmadır.”¹⁷

Bireyin kendi dışında olan mekanizmalar tarafından sürekli olarak izlenmesinin mümkün olmadığı düşünüldüğünde, Chriss'in haklılığı ortaya çıkar. Bireyler, normları yeteri kadar içselleştirmedikleri takdirde, açıkça değilse bile, gizlice her zaman onları ihlal etme imkanı bulabilir ve denetimin sınırlarının dışına çıkabilir. İşte bu nedenle sosyalleşme, dışsal kontrol mekanizmalarından daha etkili olarak görülür.

¹⁵ Talcott Parsons, **The Social System**, 2. bs., New York: The Free Press, 1965, s. 211-212.

¹⁶ James J. Chriss, **Social Control: An Introduction**, Massachusetts, Polity Press, 2008, s. 42.s. 20.

¹⁷ Ibid., s. 20.

Sosyalleşme, bir anlamda kültürün öğrenilmesidir. Kişinin içine doğduğu aile, sosyalleşmenin ilk aşamasını gerçekleştirir. Ebeyenler, kişiye ahlaki olarak doğru olan davranışları içeren bir model sunar. Söz konusu model, toplumdaki genel kabul görmüş kültürel gelenekler tarafından şekillendirilir.¹⁸

Cohen'in bilişisel ve ahlaki bağımlılığı açıklarken bahsettiği süreç de sosyalleşme açısından önemlidir. Cohen, bir kişinin değerlerinin ve inançlarının temelini, başka insanların değerlerinin ve inançlarının oluşturduğunu belirtir. Bir anlamda kişinin değerleri, çevresindekilerin değerleridir. Cohen, bu durumun kültür olarak adlandırdığımız şeyin temeli olduğunu söyler. Birey, hayata başladığı andan itibaren, sosyal bir varlık olmayı başarmak için, diğerlerinin rollerini öğrenmeli ve bu rollere adapte olmalıdır.¹⁹

Bu noktada sosyalleşmenin, kişinin hayata adımını ilk attığı andan itibaren işlemeye başlayan bir süreç olduğunu belirtmekte fayda vardır. Yeni doğan ve henüz yalnızca en basit haliyle iletişim kurabilen bir bebek dahi, sosyalleşme sürecine dahil edilir.

Parsons, sosyalleşmenin yaşam boyu süren bir süreç olduğunu, ancak bu sürecin en çarpıcı noktasının çocukken gerçekleşen bölümü olduğunu belirtir. Parsons'a göre yeni dünyaya gelen bir çocuğa ebeveynlerin davranışı, beklentiler içeren bir rol atfı ile şekillenir. Ebeveynler, çocuklar çok küçük olduklarında bile, onların yalnızca fiziksel ihtiyaçları ile ilgilenmez; karşılıklı etkileşim yoluyla çocuğa beklentilerini yansıtır.²⁰

Sosyalleşmedeki en önemli noktalardan biri, yeni doğan bebeğin diğerlerine bağımlılığıdır. İnsan, doğumunu takip eden dönemde, en temel ihtiyaçlarını karşılayamaz durumdadır ve yiyecek, barınma gibi yaşamsal konularda diğerlerine bağımlıdır.²¹

Söz konusu bağımlılık, yani çocuğun hayatına devam edebilmek için ebeveynlerinin yardımına muhtaç olması, bir anlamda, onların kurallarının geçerli

¹⁸ Ibid., s. 20.

¹⁹ Albert K. Cohen, **Deviance and Control**, New Jersey, Prentice Hall, 1966, s. 84

²⁰ Talcott Parsons, **The Social System**, 2. bs., New York: The Free Press, 1965, s. 207-209

²¹ Ibid., s. 215.

olduğu bir dünyada yaşamaya başlamasına neden olur. Bu nedenle çocuk, onların kurallarını kabul etmek durumundadır.

Parsons bu anlamda, küçük çocukların sosyalleşmesinin, yetişkinlerin rolünü keşfetmesi ile hız kazandığını belirtir. Yetişkinler ödül vererek ve önce gizli, daha sonra açık bir şekilde ceza uygulayarak, çocukları yönlendirmeye başlar. Çocuk, kendinden beklenen davranışları yerine getirerek ihtiyaçlarını garanti altına alır ve böylece ilk rolünü oynamış olur.²²

Çocuğun ilk toplumsal rolü olan ebeveynlerin beklentilerini yerine getirme davranışı, yaşı ilerledikçe başka roller ile birleşir. Kişi, yaşamının ilerleyen yıllarında okulun, öğretmenlerinin, arkadaşlarının ve patronunun beklentilerini yerine getirmek ve daha başka sosyal roller oynamak durumunda kalır.

Kişinin kültürü, kuralları ve gelenekleri öğrenme süreci olarak da tanımlanabilen sosyalleşme, birtakım aktörlerin devreye girmesi ile sağlanır. Kişinin davranışlarını bir anlamda yönlendirerek, normlardan sapmasına engel olan aktörler aşağıda incelenmiştir.²³

2.2.1. Aile

Yukarıda da bahsedildiği gibi aile, toplumun normlarını bireye öğreten ilk kurum olma işlevi görür. Ebeveynlerin, çocuklarına toplumun kurallarını öğretmek ve gelenekleri aktarmak gibi rolleri vardır.²⁴

Şüphesiz ki her ebeveyn, çocuğuna kendi kültürünü aktarma görevini, farklı derecelerde de olsa yerine getirir. Dahası çocuk, büyürken en fazla yakınında bulunduğu kişiler olan anne ve babasını gözlemleyerek de norm ve kuralları öğrenir.

Travis Hirschi de, ebeveynlere olan bağlılığın, kişinin sosyalleşmesinde büyük payı olduğunu söyler. Ebeveynler ile kurulan bağ bir anlamda, bireyi yalnızca onların

²² Ibid., s. 215-216.

²³ James J. Chriss, **Social Control: An Introduction**, Massachusetts, Polity Press, 2008, s. 46

²⁴ Ibid., s. 47.

beklentilerine bağılı kılmaz. Söz konusu bağıın eksikliği, kişinin toplumun ahlaki değerlerini yeteri kadar içselleştirememesine de neden olur.²⁵

Çocuk ve ergen suçlarını çalışan Hirschi'ye göre, ebeveynlere olan bağı ne kadar zayıfsa, çocuğun suç işleme olasılığı o kadar yüksek olur. Buradaki ana etken anne ya da babanın fiziksel olarak kişinin yanında bulunup bulunmaması değildir. Önemli olan ebeveynin psikolojik varlığıdır. Eğer kişi, suç işlemeye müsait bir durumda iken anne ya da babasını veya onların vereceğı tepkileri düşünüyorsa, o davranışı gerçekleştirme olasılığı göreceli olarak daha düşük olur.²⁶

Hirschi'nin burada söylediğı şey, ebeveynler ile olan bağıın, tam bir içsel kontrol mekanizması olarak işlev gördüğü anlamına gelir. Kişi, anne ya da babası tarafından gözlemlenmediğı halde bile, onların istemediğı şeyleri yapmaktan kaçındığında, ebeveynin kontrolü en üst ve en etkili seviyeye ulaşmış olur.

Hirschi'nin yaptığı araştırma sonucundaki bulguları, ebeveyn kontrolünün başka bir boyutunu daha gözler önüne serer. Hirschi'nin çalışması, ergenlerin suç işlemesini engelleyen şeyin, ebeveynlerin o davranışı yasaklaması ya da kişinin nerede olduğunu gerçekten bilmesi değil; çocuğun davranışlarını anne ve babasıyla paylaşıyor olması olduğunu ortaya koyar. Bu anlamda kişi, sosyal, zihinsel ve psikolojik yaşantısını ne kadar ailesiyle paylaşıyorsa, ailesini ne kadar bu yaşantının bir parçası olarak görüyorsa, suç işleme olasılığı o kadar düşer.²⁷

Bu açıdan bakıldığında Hirschi'nin çalışması, çocuğun ailesiyle iletişiminin suç işleme olasılığını azalttığı fikrini destekler. Ancak çalışma, önemli olanın iletişim, bir başka deyişle konuşarak geçirilen zaman olmadığını; esas faktörün, iletişimin odak noktası olduğunu ortaya koyar.²⁸

²⁵ Travis Hirschi, **Causes of Delinquency**, New York, Transaction Publishers, 2002, s. 86.

²⁶ Ibid., s. 88.

²⁷ Ibid., s. 89-90.

²⁸ Ibid., s. 91.

2.2.2. Arkadaşlar

Arkadaşların sosyalleşmeye etkisinin ebeveynler kadar, hatta zaman zaman onlardan daha fazla olduğu görüşü son yıllarda ağırlık kazanmıştır. Çocukların büyük çoğunluğunun, okul ya da okul öncesi eğitimin de katkısıyla, zamanlarının önemli bir bölümünü yaşlılarıyla geçirdiği düşünüldüğünde, bu görüş oldukça mantıklı görünür.²⁹

Aynı arkadaş grubuna üye olan bireylerin birbirlerinden etkilendikleri tartışılmaz bir gerçektir. Dahası, benzer normları paylaşmak, arkadaşlar tarafından kabul edilme ile sonuçlanırken; aykırı olmak, zaman zaman arkadaş gruplarından dışlanmaya neden olabilir. Bu durumda kişinin, reddedilmemek için kurallara uyacağı söylenebilir.

Chriss de paralel bir şekilde, geleneksel bir arkadaş grubunun içerisinde olmanın, kişiyi genel olarak kabul görmüş normlara uygun davranmaya iteceğini söyler. Chriss'e göre sapkın gruplara dahil olmak da benzer bir etki yaratarak, bireyi sapkın davranışa itebilir.³⁰

2.2.3. Okul

Çocukları yetişkin hayata hazırlamada önemli bir rolü olan okul, onları birtakım kurallar ve düzenlemelerle tanıtırarak sosyalleştirir. Öğretmenler ve okul yönetimi buradaki baş aktörlerdir ve çocuğun herhangi bir başarısızlığından ya da yanlış bir davranışından genellikle aileyi sorumlu tutar. Okuldaki kontrol aktörleri, ailenin görevini yerine getiremediğine inanarak, çocuk üzerinde daha fazla denetim kurmak isterken; aile de okulun kendisine daha fazla sorumluluk duyması ve daha fazla açıklama yapması gerektiğine inanır. Söz konusu çelişki, bir anlamda ebeveynlerin geleneksel otoritelerinin yok olduğunu ya da azaldığını gösterir. Günümüzde okul, bu otoritenin bir kısmını kendi üzerine almıştır.³¹

Çocuklar okulda, bir yandan öğretmenlerden kuralları öğrenirken, bir yandan da

²⁹ James J. Chriss, **Social Control: An Introduction**, Massachusetts, Polity Press, 2008, s. 48.

³⁰ Ibid., s. 48.

³¹ Ibid., s. 48-49.

ders içerikleri ile resmi ideolojiden gelen bilgi akışına maruz kalır. Bu iki taraflı denetim mekanizması, hem ahlaki normların içselleştirilmesine, hem de politik duruşun belirlenmesine etki eder. Böylece bireyler, mümkün olduğunca toplumun değerlerine bağlı hale getirilir.

Travis Hirschi, okula olan bağın, kişinin suç işleme ya da daha geniş anlamıyla normlardan sapma olasılığını azalttığını belirtir. Hirschi yaptığı çalışmada, okulu seven çocukların, kuralları daha az çiğnediği bulgusuna ulaşmıştır. Dahası, Hirschi'nin çalışması, öğretmenlerin ne düşündüğünü önemsemeyen öğrencilerin, daha fazla suça yöneldiğini destekleyen veriler ortaya çıkarmıştır.³²

Hirschi'nin belirttikleri göz önüne alındığında, çocuğun öğretmeni ile, ebeveyni ile kurduğu bağa benzer bir bağ kurduğu söylenebilir. Öğretmenin ne düşündüğünü önemseyen çocuk, aynı ebeveyni gibi, öğretmeni yanında olmadığında da, onun yarattığı kontrolü hisseder.

2.2.4. Din

Ross, insanları kontrol etmek için var olan mekanizmaların, bilhassa yasal olanların, kişileri tek başlarına oldukları zaman kontrol etmekte yetersiz kaldığını belirtir. İnsanların her zaman gizlice normlardan sapmaları mümkündür. Bu nedenle, kişiyi yalnız başınayken de kontrol edebilecek ve bir anlamda korkutabilecek bir mekanizmaya ihtiyaç duyulur.³³

Toplumsal normların aile, arkadaşlar ve okul yardımıyla içselleştirilmesi, bireylerin yalnızken de kendilerini kontrol etmelerine neden olsa da, bu kontrolün eksiksiz olduğunu ve herkes için aynı şekilde işlediğini söylemek zordur. Ross'un dediği gibi, insanlar çeşitli şekillerde sosyalleşseler bile, her zaman normlardan sapma ihtimalleri mevcuttur. Bu noktada devreye giren din, kutsallığa ve öbür dünya kavramına

³² Travis Hirschi, **Causes of Delinquency**, New York, Transition Publishers, 2002, s. 120-123.

³³ Edward Alsworth Ross, **Social Control: A Survey of the Foundations of Order**, New York, The Mcmillan Company, 1918, s. 126.

yaptığı atıf ile, oldukça güçlü bir kontrol mekanizması olarak işlev görür.

Ross, inanç sistemlerinin, insanları kontrol ettiğine ve doğru davrandığında ödül, yanlış davrandığında ceza verdiği inanan doğaüstü varlıklar üzerine kurulu olduğunu belirtir.³⁴ Öte yandan dine dayalı ödül ve ceza sistemi, ölümden sonraki hayatı kapsadığından, kişi davranışlarının sonuçlarını uzak ve belirsiz olarak algılar. Bu sorunu kısmen de olsa ortadan kaldırmak için cennet ve cehennem tasvirleri abartılı bir biçimde yapılır.³⁵

Söz konusu abartılı ve ayrıntılı tasvirlerin gücü, kişinin ölümden sonraki hayatı daha canlı bir biçimde hayal etmesine yardımcı olur. Hayalin canlılığı ise, kişinin öbür dünyayı daha yakın ve daha gerçek olarak algılamasına neden olur. Bu algı da, kişinin dine daha fazla bağlı olmasında önemli bir etkidir.

Chriss de dinin, bir inanç sistemi olarak, insanların normlara uymasını sağlamakta oldukça etkili bir mekanizma olduğunu söyler. Chriss'e göre din, kuralların ve geleneklerin kuşaktan kuşağa aktarıldığı, kişiyi kolektif bir dayanışmanın içine alan bir sosyalleşme aracıdır.³⁶

Din öğretisi ile oluşturulan kolektif hafızanın ise 4 unsuru vardır:

- “- Başlangıç noktası olan bir mit; dünyanın nasıl yaratıldığı ve insanlığın dünyadaki yeri ile ilgili bir hikaye.
- Gerçekten inananların dini bir hayatı paylaştıkları ve bir dayanışma ya da kolektif kimlik oluşturdıkları birtakım ritüeller.
- Bedenin fiziksel ölümden sonra da yaşamaya devam edeceğine inanan bir ruh anlayışı; ve
- İçten bir şekilde takip ediliğinde, ölümden sonraki hayatta inananlar için onurlandırılmaya ya da kurtuluşa erişme ile sonuçlanacak, bu dünyada yaşamak ile ilgili birtakım kurallar.”³⁷

Söz konusu dört unsur, bir yandan evrenin başlangıcı ile ilgili insanların kafasındaki soruları cevaplarken; bir yandan da öbür dünyaya yaptığı atıflar ile günlük

³⁴ Ibid., s. 126-127.

³⁵ Ibid., s. 138-139.

³⁶ James J. Chriss, **Social Control: An Introduction**, Massachusetts, Polity Press, 2008, s. 49-50.

³⁷ Ibid., s. 50.

yaşamın kurallarını belirler ve bireylere, dayanışma, beraberlik ve aidiyet duygusunu yaşamaları için imkan yaratır. Şüphesiz ki tüm bu işlevler, dinin benimsenmesinde etkili olur.

Dinin kontrolünden bahsederken değinilmesi gereken bir nokta daha vardır. Dini açıdan bakıldığında sapkınlık, yalnızca kişiyi ilgilendiren bir eylem değildir. Herkesi etkileyen, evrensel sonuçları olan, Tanrı'ya karşı yapılmış bir eylem ve suçtur. Bu nedenle sapkınlığın kontrolü, herkesi ilgilendirir. Söz konusu bakış açısı, pek çok dinde ve inanişta karşımıza çıkar.³⁸

Bu nokta oldukça önemlidir, çünkü denetim mekanizmalarının ve hatta toplumun içerisinde yaşayan bireylerin başkalarının eylemlerine karışmalarını ve bu amaçla yaptırım uygulamalarını meşrulaştırır. Eğer kişinin eylemi, diğerlerini de etkiliyorsa, diğerlerinin de o eylemle ilgili söz söyleme hakkı ortaya çıkar.

Öte yandan, özellikle Ortaçağ'da çok sık görülen, dini yönden suçlu ya da sapkın kişinin halkın önünde cezalandırılması geleneği, bir anlamda kişinin bedeninin şeytanın izlerinden arındırılması ve Tanrı ile olan bağın korunması amacını taşır. Kişinin ruhani yönden arındırılması, oldukça vahşi ve korkunç olabilen cezalar ile gerçekleştirilir. Sapkınların yakılması, bu cezalardan biridir ve cehennemi simgeleyerek, öbür dünyadaki cezanın nasıl olabileceği konusunda yaşayanlara fikir verir.³⁹

Buradan da anlaşılıyor ki, o dönemde verilen fiziksel cezaların, sapkınları cezalandırmaktan başka işlevleri de vardır. Topluma bir cehennem imgesi sunan bu cezalandırmanın bir amacının da, olası günahkarların kontrolünü sağlamak olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Yine Ortaçağ'da Hristiyanlık, Kilise'nin gücünü Tanrı'dan aldığına ve Kilise'ye itaatin, Tanrı'ya itaat anlamına geldiğine inanır. Böyle bir güce sahip olan Kilise bu dönemde, şeytani içeriğe sahip olduğunu iddia ettiği kitapların okunmasını yasaklama

³⁸ Stephen Pfohl, **Images of Deviance and Social Control: A Sociological History**, 2. bs., United States of America: McGraw Hill, 1994, s. 23-24.

³⁹ Ibid., s. 28-29.

yetkisine sahiptir.⁴⁰

Kilise, böyle bir yetkiyi elinde bulundurmakla, toplumun bilgiye ulaşmasını engeller ya da başka bir deyişle, yalnızca kendi istediği bilgiye ulaşmasını sağlamayı amaçlar. Böylelikle özgür bilgiye ulaşamayan kişilerin, farklı düşüncelere sahip olmasının ve normlardan sapmalarının engellenmeye çalışıldığı söylenebilir.

2.2.5. Kitle Medyası

Kitle medyasının bir sosyalleşme ve sosyal kontrol aracı olarak işlev gördüğü sık sık işlenen bir konudur ve bu alanda konu ile ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Medyanın bir sosyal kontrol aktörü olarak nasıl bir işlevselliğe sahip olduğu, daha sonra detaylı bir şekilde işlenecektir.

Ross, bahsi geçen aktörler ile gerçekleştirilen ve toplumun kendini savunma işlevini yerine getiren sosyalleşmenin, sürekli devam eden bir süreç olduğunu belirtir. İnsanlar tam anlamıyla sosyalleştiğinde dahi, bu sürecin durması mümkün değildir; çünkü her zaman topluma yeni katılan ve kuralları öğrenmesi gereken bireyler mevcuttur.⁴¹

Ancak Goode, toplumun bireyleri sosyalleştirmede ve onların normları içselleşmesini sağlamada tam olarak başarılı olmadığını söyler. Goode'nin belirttiğine göre, her zaman bir normu yeteri kadar içselleştirmemiş insanlar bulunur. Ayrıca, normları kabul etmiş ve genellikle yasalara uyan insanlar bile, zaman zaman kuralları çiğneyebilir. İşte bu nedenle toplum, başka sosyal kontrol yöntemlerine de ihtiyaç duyar.⁴² Söz konusu yöntemler aşağıda incelenmiştir.

⁴⁰ Ibid., s. 28-29.

⁴¹ Edward Alsworth Ross. "Social Control", **The American Journal of Sociology**, C. 1, No: 5, Mart 1896, s. 521.

⁴² Erich Goode, **Deviant Behavior**, 7.bs., New Jersey, Prentice Hall, 2005, s. 43.

2.3. Gayriresmi Sosyal Kontrol

Bireyler, toplumdaki ya da çevrelerindeki diğer insanların, bilhassa da kendileri için önemli olan kişilerin ne düşündüklerine ve nasıl tepkiler verdiklerine önem verir. Bu nedenle karşı taraftan gelen onaylama ya da kınama davranışı, bireyin davranışlarını şekillendirmesine yardımcı olur. Birey, kınanan davranışı gerçekleştirmekten ya kaçınır ya da söz konusu davranışı, kendisi için önemli olan kişilerden saklar.⁴³

İnsanlar ufak sapkınlıklar yaptıklarında dahi, çevrelerinden tepki alır. Bu sapkınlıklara verilen tepkiler, kibarca onaylamadığını belli etme, yapılanın yanlış olduğuna işaret eden sessizlik ya da mizah kullanarak gerginliği ortadan kaldırma şeklinde olabilir. Bu tür denetim mekanizmaları, sosyal kontrolde oldukça önemli bir yer tutar.⁴⁴

Bahsi geçen durumlarda ve bu durumların benzerlerinde işleyen süreç, gayriresmi sosyal kontroldür. Çevrenin, bireyin tutum ve davranışları üzerindeki etkisi ve bu anlamda uyguladığı yaptırımlar, resmi olmayan denetimin araçlarıdır.

Öyleyse gayriresmi sosyal kontrolün, sosyal grupların günlük yaşam içerisinde kullandıkları ve bireylerin normlara uygun davranması için baskı oluşturan mekanizmalara ve uygulamalara işaret ettiği söylenebilir.⁴⁵

Goode de benzer bir şekilde gayriresmi kontrolü, “resmi olmayan bir yetki ile kendi adına hareket eden bireyler arasındaki kişiler arası etkileşim” olarak tanımlar.⁴⁶

Gayriresmi sosyal kontrol, kişinin davranışının çevresi tarafından beğenilip beğenilmediğinin ya da o davranışın diğerlerini rahatsız edip etmediğinin anlaşılmasını sağlar. Gülümseme, görmezden gelme, sıcak davranma, eleştiri, övgü gibi tepkiler, kişinin davranışını değerlendirmesine neden olur.⁴⁷

Gayriresmi sosyal kontrol, en temel olarak kişinin günlük hayatı içerisinde dahil

⁴³ Ibid., s. 44.

⁴⁴ Talcott Parsons, **The Social System**, 2. bs., New York: The Free Press, 1965, s. 303.

⁴⁵ James J. Chriss, **Social Control: An Introduction**, Massachusetts, Polity Press, 2008, s. 44.

⁴⁶ Erich Goode, **Deviant Behavior**, 7.bs., New Jersey, Prentice Hall, 2005, s. 44.

⁴⁷ Ibid., s. 44.

olduğu gruplar tarafından uygulanır. Üye olunan bu gruplar kişinin yaşamında büyük bir pay sahibi olduğundan, yaptırımları resmi olmasa da, oldukça etkilidir. Söz konusu grupların yapısını daha iyi anlamak için **birincil gruplar** ve **ikincil gruplar** arasındaki ayrıma bakmakta yarar vardır.

Birincil gruplar, en yakınımızda olan insanları kapsar ve gayriresmi kontrolün en dolaysız aktörüdür. Aile ve arkadaşlar bu gruba dahildir ve bu grupta önemli olan birlikteliktir. Zaman zaman birincil gruplara olan sadakat ve sorumluluk ya da bağlılık duyguları, kontrolün sağlanmasına büyük ölçüde etki eder.⁴⁸

Birincil grupların özellikle Cooley tarafından şu şekilde sıralanır:

“(a) yüz yüze etkileşim (b) dağınık ve uzmanlaşmamış etkileşim (c) göreceli olarak kalıcılık (d) 'biz' kelimesinin anlayış ve karşılıklı kimlik tanımı için doğal bir ifade olması (e) küçük boyut.”⁴⁹

Birincil gruplarda, kişilerin arasında duygusal bağlar olduğunu söylemek yanlış olmaz. Grupların küçük olması da, üyeler arasındaki bu bağın daha da güçlenmesine neden olur. Duygusallığın getirdiği beraberlik ve sadakat duygusu, bireyin gruptan ayrılmayı göze almasını zorlaştırır ve bu nedenle de bireyi yaptırımlara daha duyarlı hale getirir.

İkincil gruplar ise çalışma arkadaşları ya da aynı dersi alan öğrenciler gibi, daha araçsal olan gruplardır. Burada amaç, ortak bir hedef için işbirliği yapmaktır; ikincil gruplarda yalnızca beraber olmaya dayalı bir bağ söz konusu değildir.⁵⁰

Bu durumda büyük olasılıkla ikincil gruplardaki etkili yaptırımlar, amacı gerçekleştirmeye yönelik ve ortak hedefe giden davranışları destekleyen, tersi davranışlara ise negatif tepki veren yaptırımlardan oluşacaktır.

Referans Grup Teorisi de, gayriresmi kontrolün önemini vurgular niteliktedir. Bu teoriye göre, herkesin düşüncesini etkileyen ve bir anlamda otorite olduğunu düşündüğü

⁴⁸ James J. Chriss, **Social Control: An Introduction**, Massachusetts, Polity Press, 2008, s. 45.

⁴⁹ Donald I. Warren. “Variations on the Theme of Primary Groups: Forms of Social Control within School Staffs”, **Sociology of Education**, C. 43, No: 3., Yaz 1970, s. 289.

⁵⁰ James J. Chriss, **Social Control: An Introduction**, Massachusetts, Polity Press, 2008, s. 46.

kişi ya da gruplar vardır ve bu gruplar, **referans gruplar** olarak işlev görür. Teori, bireyler kendi inançlarını, referans aldığı kişi ya da grupların inançları ile karşılaştırarak kontrol edemedikleri sürece, söz konusu inançların kesin ve sabit olmadığını söyler.⁵¹

Centola, Willer ve Macy tarafından kaleme alınan **Emperor's Dilemma** (İmparatorun İkilemi) adlı makale de, gayriresmi sosyal kontrol açısından oldukça önemlidir. Yazarlar makaleye, Hans Christian Andersen tarafından kaleme alınan **Kralın Yeni Giysileri** adlı ünlü hikayeden bahsederek başlar. Hikayede, üç dolandırıcı, krala yeni elbiseler yapmak için kumaş satmak ister ve aslında var olmayan bir kumaşı göstererek “Bu kumaşı aptallar göremez.” der. Ne imparatorun kendi, ne de çevresindekiler, kumaşı göremediğini itiraf edemez. İmparator, en sonunda söz konusu var olmayan kumaştan yapılmış yeni giysileriyle halk karşısına çıkar. Herkes kıyafeti görüyormuş gibi yapar, ta ki bir çocuk çıkıp: “Kral çıplak!” diye bağırana kadar. Bu noktada büyü bozulur ve herkes kralın çıplak olduğunu söyleme cesaretini kendinde bulur⁵²

Yazarlar, akademik dünyada, bu hikayenin benzerinin sıkça yaşandığından bahseder. Önemli profesörlerin fikirleri ve yazdıkları, çoğunlukla herkes tarafından kabul ve takdir edilir; bu düşünceleri beğemeyenlerin ise, onları anlamadıkları düşünülür. Zaman zaman bazı insanlar, söz konusu fikirlerin aslında çok da parlak olmayabileceği konusunda şüpheye düşer; bazıları ise, fikirlerin kesinlikle yetersiz olduğuna inanır. Ancak çoğunlukla insanlar bu düşüncelerini açıkça söyleyemez, çünkü verilecek tepkilerden korkar.⁵³

Bu da demektir ki, gayriresmi sosyal kontrol, kişilerin zaman zaman gerçekte onaylamadığı ve içselleştirmedeği normları da destekliyormuş gibi yapmalarına neden olur. Bu da, normu gerçekte olduğundan daha fazla insanın desteklediği gibi bir yanılsama oluşturur. Böylelikle norm, herkesin kabul ettiği ve sorgulanmayan bir değer

⁵¹ Albert K. Cohen, **Deviance and Control**, New Jersey, Prentice Hall, 1966, s. 85

⁵² Damon Centola, Robb Willer, Michael Macy, “The Emperor's Dilemma: A Computational Model of Self-Enforcing Norms”, **American Journal of Sociology**, C. 110, No: 4, Ocak 2005, s. 1009-1010.

⁵³ Ibid., s. 1010.

gibi görülür.

İnsanların gerçekte inanmadıkları bir norma inanıyormuş gibi davranmaları ve bu norma uymaları, çevreden gelecek tepkilerden ve yaptırımlardan korkmaları ile açıklanabilir. Ancak insanların, gerçekte desteklemedikleri bir normun uygulanması için neden uğraştıkları, daha karmaşık bir problemdir.⁵⁴

Yazarlar bu noktada, normun uygulanması için çaba gösterme davranışı ile kişinin sahte bir içtenlik yaratma amacı taşıdığını öne sürer. Bireyler, aslında normu desteklemediklerini gizlemek amacıyla, sanki o norma yürekte inanıyormuş ve uygulanması onlar için çok önemliymiş gibi davranarak, diğerlerine yaptırım uygular.⁵⁵

Bireyler, kendilerini kanıtlamak amacıyla, yalnızca norma uymakla kalmayıp, o normu savunmaya da başladıklarında, bir nevi bir kısır döngü devreye girer. Yaptırımlardan korktuğu için gerçek düşüncelerini söyleyemeyen her birey ile bu zincirin kırılması daha da zorlaşır.

Gayriresmi sosyal kontrolü incelerken değinilmesi gereken bir başka kavram da **otorite** kavramıdır. Stanley Milgram'ın 1963 yılında yayınlanan çalışması, otoriteye boyun eğme ile ilgili önemli bulgular ortaya koyar. Milgram'ın araştırmasında deneklere, öğrenme sürecinde cezanın rolünü inceleyen bir çalışma yapıldığından bahsedilir. Buna göre bir kişi öğrenci, bir kişi de öğretmen rolünü üstlenecektir. Ancak gerçek denek, yalnızca öğretmen rolündeki kişidir; öğrenci rolünü üstlenen kişi, deneyin bir parçasıdır. Deneyi yürüten kişi ise, bir otorite figürü olarak talimatları vermek ve deneyi gözlemlemek üzere, tüm süreçte denek ile aynı odada bulunur.⁵⁶

Öğretmen rolündeki kişiye, ceza yöntemi olarak kullanması amacıyla, karşı tarafa elektrik şoku ileten bir jeneratör verilir. Bu jeneratör 15 ile 450 volt arasında değişen 30 seviyeden oluşur. Jeneratörün üzerinde rakamların yanı sıra, **hafif şok**, **güçlü şok**, **tehlike: çok şiddetli şok** gibi, akımın gücünü tarif eden yazılar da bulunur. Elbetteki

⁵⁴ Ibid., s. 1012.

⁵⁵ Ibid., s. 1013.

⁵⁶ Stanley Milgram, "Behavioral Study of Obedience", **Journal of Abnormal and Social Psychology**, C. 67, No: 4, 1963, s. 371-373.

gerçekte, öğrenci rolündeki kişiye elektirik şoku verilmeyecektir.⁵⁷

Deney ise şu şekilde gerçekleştirilir: Öğretmen rolündeki denekten, öğrenciye eşleştirilmiş kelimelerden oluşan bir seri okuması istenir. Daha sonra eşleştirilmiş bir çiftin ilk kelimesini okuyup, dört şık vererek, o kelimenin eşinin hangisi olduğunu öğrenciye sorması istenir. Öğrenci, deneğin göremeyeceği bir yerde olduğundan, kendi önünde bulunan tuşlardan birine basarak cevap verir ve bu cevap deneğin önündeki panelde görülür. Denekten, öğrenci yanlış cevap verdiği zaman ona elektrik şoku vermesi, dahası her yanlış cevap ile şokun şiddetini arttırması istenir.⁵⁸

Öğrenci rolündeki kişiler, belirlenmiş rollerinden dolayı her deneyde 300 volta kadar herhangi bir tepki vermez. Ancak şok 300 volta eriştiğinde, denek tarafından duyulabilecek bir şekilde duvara vurur ve bu noktadan sonra sorulara yanıt vermeyi keser. Deneyi yöneten kişi deneğe, 5 ya da 10 saniye yanıt için beklemesini, herhangi bir cevap gelmediği takdirde, bu durumu yanlış cevap olarak kabul edip, şok vermeye devam etmesini söyler.⁵⁹

Deneyi yöneten kişi, buradaki otorite figürüdür. Bir başka deyişle, emirlerine itaat edilmesi beklenen kişidir. Ancak buradaki önemli nokta, deneğin, bu otorite figürünün söylediklerine uymak gibi herhangi bir zorunluluğunun bulunmamasıdır. Denek, istediği an kendisinden beklenenleri, yani bir insana elektirik şoku ileterek acı vermeyi reddetmeyi seçebilir.

Bu noktada deneğe, şokların acı verici olabileceği, ancak kalıcı bir fiziksel zarar bırakmayacağı söylenir ve öğrenci doğru cevapları öğrenene kadar devam etmesi istenir. Denek devam etmek istemediği takdirde, sırasıyla: “Lütfen devam edin.”, “Deney, devam etmenizi gerektiriyor.”, “Devam etmeniz kesinlikle çok önemli.” ve “Başka bir seçeneğiniz yok, devam etmelisiniz.” gibi cümleler söylenir. Bunlara rağmen denek şok vermeye devam etmek istemezse, deney durdurulur.⁶⁰

⁵⁷ Ibid., . 373.

⁵⁸ Ibid., s. 373-374.

⁵⁹ Ibid., s. 374.

⁶⁰ Ibid., s. 374.

Elektrik şoku veren öğretmen rolündeki deneklerin birçoğu, deney esnasında, aşırı derecede gergin olduklarını ortaya koyan semptomlar gösterir. Terleme, dudak ısırma, titreme, kekeleme, inleme, tırnaklarını derisine geçirme gibi belitilerin yanı sıra, deneklerin birçoğunda sinirsel gülme semptomuna da rastlanır. Ancak bütün bu gerginliklerine rağmen, denekler elektrik şoku vermede beklenenden ileri gider. 40 deneğin, 26'sı, yönetici deneyi durdurana kadar devam eder ve 450 volta kadar çıkar. Bu rakam, **tehlike: çok şiddetli şok** yazısından yalnızca iki basamak geridedir.⁶¹

İnsanlar istemedikleri ve hiçbir zorunlulukları bulunmadığı halde, neden elektirik şoku vermeye devam eder? Bir başka deyişle, insanlar neden çıkış yolları olduğu halde otoriteye boyun eğer? Bu sorunsal bir anlamda, gayriresmi sosyal kontrolün de sorunsalıdır.

Ancak elbette ki, gayriresmi sosyal kontrolün mekanizmaları ve gayriresmi otoriteler, görevlerini yaptıklarında dahi, zaman zaman normlardan sapma gerçekleşir. Söz konusu sapmaların denetlenmesi için, başka kontrol mekanizmalarına ihtiyaç vardır. Bu mekanizmalar, aşağıda incelenmiştir.

2.4. Resmi Sosyal Kontrol

Gayriresmi sosyal kontrol, kişiler başkalarının tepkisini görmezden gelebileceği ya da umursamayabileceği için, her zaman yeterli olmaz. Bu gibi durumlarda devreye, resmi sosyal kontrol girer. Resmi sosyal kontrol, bireylerin normlara ya da bu durumda yasalara uymasını, adalet sistemini kullanarak ve polis gibi, mahkeme gibi resmi kurumları devreye sokarak sağlamaya çalışır.⁶²

Resmi sosyal kontrolün gücü, yaptırımlarının yasalardan kaynaklanmasıdır. Resmi kurumlar, suç işleyeni cezalandırma yetkisini yasalardan alır. Böyle bir durumda da kişilerin bu yaptırımları umursamama ya da görmezden gelme gibi bir şansı olamaz. Bireyler, koyulan kurallara uymak durumundadır.

⁶¹ Ibid., s. 375-376.

⁶² Erich Goode, **Deviant Behavior**, 7.bs., New Jersey, Prentice Hall, 2005, s. 44.

Resmi sosyal kontrolün temeli olan adalet sistemi, temel olarak üç alt sistemden oluşur. Bunlar polis, yasa ve mahkemeler ve cezalandırma sistemidir. Bu alt sistemlerden her birinin, resmi sosyal kontrolün gerçekleşmesi için ayrı bir işlevi vardır ve bu sistemler birbirleriyle işbirliği içerisinde çalışır.⁶³

Söz konusu alt sistemlerin işlevleri ise şu şekilde açıklanabilir: Polisin görevi, suçluları bulmak ve tutuklamak ya da gözaltına almaktır. Mahkemeler ise, bu kişilerin gerçekten suçlu olup olmadığına karar verme yetkisine sahiptir. Suçlu olduğuna karar verilen kişilerin de, cezalandırma sistemi ile cezasının ne olduğuna karar verilir.⁶⁴

Ross ise, yasaları, sosyal kontrolün “son derece uzmanlaşmış ve çok iyi derecede işlenmiş aracı” olarak tanımlar. Ross'a göre yasaların, toplumu rahatsız eden kişi ile ilgili iki işlevi vardır: Bu kişiden gelmesi muhtemel diğer zararları engellemek ve aynı eylemi gerçekleştirme olasılığı bulunan başka kişilere karşı bir savunma mekanizması geliştirmek.⁶⁵

Bu da demektir ki, suçluya verilen ceza, yalnızca o kişiyi kapsamaz. Cezanın, caydırıcı nitelik de taşıması gerekir. Eğer belirli suçlara verilen ceza hafif olursa ya da hiç ceza verilmezse, başka insanların da aynı davranışı gerçekleştirebileceği düşünülür.

Bu nedenle yasalarda cezaların şiddeti belirlenirken, temel olarak iki noktaya dikkat edilir. İlk olarak cezaların, kötülük yapma, suç işleme ya da kurallardan sapma eğiliminde olanları korkutacak derecede sert olması gerekir. Ancak aynı zamanda yasalar, toplumun onayını kazanmalı ve insanlığın temel duyarlılığının tepkisini çekecek kadar sert olmamalıdır.⁶⁶

Yasalar her ne kadar resmi güçler olsalar da, meşruiyetlerini korumak ve sağlama almak için, toplumdan fazla tepki çekmemek durumundadır. Toplumun karşı olduğu yasaların meşruluklarını yitirip, denetimi sağlamada yetersiz kalmaları gibi bir risk

⁶³ James J. Chriss, **Social Control: An Introduction**, Massachusetts, Polity Press, 2008, s. 87

⁶⁴ Ibid., s. 87.

⁶⁵ Edward Alsworth Ross, **Social Control: A Survey of the Foundations of Order**, New York, The Mcmillan Company, 1918, s. 106-107.

⁶⁶ Ibid., s. 109.

vardır. Bu nedenle yasalar hazırlanırken, suçun şiddeti ile cezanın şiddeti arasındaki farkın, toplumun tepkisini çekmeyecek şekilde belirlenmesi gerekir.

Parsons'a göre de bir suçluya verilen ceza, yalnızca o kişinin cezalandırılması ve toplumdan uzak tutulması işlevi görmez. Parsons, Durkheim'ın görüşlerine paralel bir biçimde cezanın, aynı zamanda, toplumda dayanışma hissi yaratan bir tören işlevi de gördüğünü belirtir.⁶⁷

Sapkın bir kişinin suçlu ilan edilmesi, bir anlamda onun günah keçisi olarak seçilmesidir. Bu noktadan sonra o kişiye ne olduğu ikinci plandadır; daha önemli olan, o kişinin suçlu olarak gösterilmesi ile güçlendirilen kurumsal değerlerdir.⁶⁸

Goode, resmi sosyal kontrolün aktörlerinin prensip olarak, kendi değer yargılarına ya da suç işleyen kişi ile olan kişisel ilişkilerine göre değil, yasalara göre hareket ettiğini ve söz konusu yasalar vesilesiyle yaptırım uyguladığını belirtir. Bireylerin yasalara uymasını sağlamak, onların görevidir.⁶⁹

Ancak, adalet sisteminin işleyişi, sistemin temelini ve / veya aktörlerinin tarafsızlığı, haklılığı ve işlevleri, birçok tartışmanın konusu olmuştur. Adalet sistemini oluşturan unsurların gerçekten adil olup olmadığı ve ne derece insani olduğu, pek çok düşünürün zihnini meşgul eden bir konudur. Söz konusu tartışmaların bir kısmını incelemek için öncelikle, sistemi iki ana başlığa ayırmakta fayda vardır. Bunlardan biri mahkemeler ve cezalandırma, diğeri de polis gücüdür.

2.4.1. Mahkemeler ve Cezalandırma

Adalet sistemi, Aydınlanma ile beraber bir dönüşüm yaşamıştır. Aydınlanma, akıllı ve bilimsel düşünmeyi öne çıkaran bir süreç olduğundan, bu süreç ile beraber, evrensel yasalara ihtiyaç duyulmuştur. Söz konusu evrensel yasaların herkes için eşit ve adil olması gerektiğine inanılmıştır. Yine Aydınlanma çerçevesinde, evrensel hukuk kuralları

⁶⁷ Talcott Parsons, **The Social System**, 2. bs., New York: The Free Press, 1965, s. 310.

⁶⁸ Ibid., s. 312.

⁶⁹ Erich Goode, **Deviant Behavior**, 7.bs., New Jersey, Prentice Hall, 2005, s. 44.

ile birlikte keyfi, çok şiddetli ve hatta zaman zaman vahşi olan cezalandırmalara son verilmesi, yeni bir cezalandırma ve hapisane anlayışına geçilmesi düşünülmüştür.⁷⁰

Daha önce de bahsedildiği gibi, dinin egemen olduğu dünyada cezalandırma, adil ve nesnel olmayan ve fiziksel acı içeren bir şekilde gerçekleştirilir. Aydınlanma ile dinin egemenliğinden kurtulan Batı, geçerliliğini yitiren yasalar karşısında, yeni bir adalet sistemi arayışına girmiştir.

Bu noktada İngiliz düşünür Jeremy Bentham'ın görüşleri dikkat çeker. Bentham, geleneksel hukuk kurallarını yetersiz bulur ve bu kuralların tutuculuğunun, ilerlemenin önünde bir engel olduğunu öne sürer. Bentham'ın Hedonistik bakış açısı, insanların eylemlerini, keyif alma ve acıdan kaçınma duygularının belirlediğini iddia eder. Bentham'a göre bilimsel bir hukuk kuralları bütünü, bu gerçeği göze almak durumundadır.⁷¹

Bentham için doğruluk ve iyilik eş anlamlıdır. Doğru davranış, iyi davranıştır ve iyilik de mutluluğa işaret eder. Bu durumda Bentham için doğru bir eylem, mutluluk getiren bir eylemdir.⁷² Bentham'ın Yararcı Felsefesi, böyle bir durumda en fazla kişiye, en çok iyiliği getiren yasaları kabul eder.⁷³

Bütün bu düşüncelerinin yanı sıra Bentham, 1791 yılında yeni bir hapisane düzeni tasarlar. Bentham'ın **Panoptikon** adını verdiği bu hapisane, dairesel bir biçimdedir ve ortasında bir gözetleme kulesi vardır. Söz konusu gözetleme kulesi, bütün mahkumları görebilir, ancak mahkumlar hiçbir zaman kulede birinin olup olmadığını anlayamaz, bu nedenle de her zaman davranışlarına dikkat eder ve bu durum bir anlamda kişinin kendi kendini kontrol etmesini sağlar.⁷⁴

Panoptikon'un yapısı, mahkumların gerçekte izlenmedikleri zaman da izleniyormuş gibi yaşadıkları, bu nedenle de sürekli olarak denetlendikleri bir sisteme

⁷⁰ James J. Chriss, **Social Control: An Introduction**, Massachusetts, Polity Press, 2008, s. 90.

⁷¹ Ibid., s. 91.

⁷² Roy Park, "Hazlitt and Bentham", **Journal of the History of Ideas**, C. 30, No: 3, Temmuz-Eylül 1969, s. 370-372.

⁷³ James J. Chriss, **Social Control: An Introduction**, Massachusetts, Polity Press, 2008, s. 91.

⁷⁴ Ibid., s. 91-92.

işaret eder. Bu sistem, gözetlenme duygusunun en üst seviyede yaşandığı ve kişinin hiçbir zaman tam olarak özgür olamadığı bir sosyal düzenin izlerini taşır.

Hapishane ayrıca, tek bir kişinin, hapishanedeki bütün mahkumları izleyebilmesi düşüncesi üzerine kuruludur. Bentham bu binanın, çok kötü durumda olduğunu düşündüğü hapishaneleri geliştireceğine ve iyileştireceğine inanmış ve aynı projenin bozulmakta olan hukuk kurallarına da uygulanabileceğini düşünmüştür.⁷⁵

Bugün hapishaneler Bentham'ın hayal ettiği şekilde değilse de Foucault, bu hapishanenin temelinde yatan, **Panoptikizm** olarak tanımladığı düşünme biçimini eleştirir. Foucault, izlenme üzerine kurulu bu sistemin aynı zamanda bir laboratuvar olarak işlev gördüğünü belirtir. Burada deneyler yapmak, farklı ceza yöntemleri denemek, işçilere yeni teknikler öğretmek ve hangilerinin daha iyi olduğuna karar vermek, pedagojik gözlemler yapmak mümkündür. Bu yöntemler bir anlamda insan davranışını kavrama ve bu kavrayışla gelen bilgiyi, yine aynı kişiler üzerinde güce çevirme amacıyla kullanılır.⁷⁶

Foucault'ya göre Panoptikon, işlevi genellenebilen ve güç ilişkilerini belirleyen bir model olarak görülmelidir. Panoptikon yalnızca bir hapishane binası değil, okullara, hastanelere ve çeşitli kurumlara uygulanabilen; akıl hastalarının kapatıldığı, öğrencilerin eğitildiği bir model olarak uygulanabilecek bir fikirdir.⁷⁷

Foucault'nun eleştirisi bir anlamda, Panoptikizm'in sosyal düzende vücut bulmuş halinin eleştirisidir. Bu hapishane binasını, bir düşünme sisteminin temeli olarak algılayan Foucault, kapatılma ve gözetlenme kavramlarının toplumsal açılımlarına vurgu yapar.

Adalet sistemi ile ilgili bir başka tartışma da, **mala prohibita** olarak adlandırılan yasalarla ilgilidir. Söz konusu yasalar, gerçekten suç unsuru taşıdığı yönünde büyük bir görüş birliği olmamasına rağmen, suç olarak kabul edilen davranışları kapsar. Kurbansız

⁷⁵ Graham Wallas, "Jeremy Bentham", *Political Science Quarterly*, C. 38, No. 1, Mart 1923, s. 52.

⁷⁶ Michel Foucault, **Discipline and Punish: The Birth of the Prison**, Çev. Allen Lane, London, Penguin Books, 1991, s. 203-204.

⁷⁷ Ibid., s. 205.

suçlar olarak da nitelenen bu davranışlar, uyuşturucu ya da uyarıcı madde kullanımı, kumar oynama, bazı cinsel faaliyetler, emniyet kemeri kullanımı ve bunlar gibi birtakım eylemleri içerir.⁷⁸

Mala prohibita yasalarıyla engellenen suçların, kişinin yalnızca kendini ilgilendiren ve zararlı bir davranış olduğu kabul edilse dahi, bu zararı yalnızca o davranışı gerçekleştirmeyi seçen kişiye veren; bir başka deyişle kişinin kendisinden başkasına zararlı bir etkisi bulunmayan davranışlar olduğu söylenebilir. İşte tam da bu nedenle, bu eylemlerin suç unsuru taşıdığı üzerinde büyük bir görüş birliği yoktur ve bu davranışların gerçekte suç kapsamına girip girmeyeceği tartışmalıdır.

Yasalar ve cezalandırma sistemi ile ilgili bir diğer tartışma da, sistemin tarafsızlığı üzerinedir. İdeal olarak, adalet sistemi karşısında herkesin eşit olduğu belirtilse de, gerçek her zaman bu şekilde işlemez. Örneğin, maddi durumu iyi olmayan ve kamu avukatları tarafından savunulan kişilerin, kendilerine iyi ve pahalı avukatlar bulma şansı olan kişilere göre daha fazla suçlu bulunduğu gözlemlenmiştir.⁷⁹

Bu durum, mahkemede kendini savunmak için daha fazla olanağı olan kişilerin, bir anlamda adalet sistemi karşısında daha avantajlı olduğu gerçeğini gözler önüne serer. Fakir kişilerin daha fazla mahkum olmasının bir diğer sonucu da, daha fazla sabıkalarının olması ve bu sabıkalarından dolayı, yeniden tutuklanma olasılıklarının artmasıdır.⁸⁰

İşte bu noktada, maddi durumu iyi olmayan kişilerin aleyhine işleyen bir kısır döngünün varlığı ortaya çıkar. Pahalı avukatlar tutamayacak olmak, mahkumiyeti arttırdığına göre, kişinin sabıka kaydının da dolu olmasına neden olacaktır. Sabıka kaydının varlığı da, herhangi başka bir şüpheli durumda, kişinin yeniden tutuklanma olasılığını arttıracaktır. Oysaki, aynı davranışları gerçekleştiren, fakat yüksek ekonomik seviyeden gelen birinin, yargıcın ya da polisin karşısına temiz bir sabıka kaydı ile çıkma olasılığı daha yüksektir.

⁷⁸ James J. Chriss, **Social Control: An Introduction**, Massachusetts, Polity Press, 2008, s. 74.

⁷⁹ Ibid., s. 100.

⁸⁰ Ibid., s. 100-101.

Adalet sistemi karşısında ırka ve etnisiteye dayalı azınlıkların eşitliği de sıklıkla tartışılır. Örneğin Amerika'da bir beyazı öldürmekten yargılanan bir kişinin ölüm cezasına çarptırılması, bir siyahı öldürmekten yargılanan bir kişiye göre üç kat daha fazladır. Amerika'da 1930 ile 1995 yılları arasında gerçekleştirilen ölüm cezaları ile ilgili verilere bakıldığında; beyazları öldüren siyahların idam edilme oranı yüzde 35, beyazları öldüren beyazların oranı yüzde 22, siyahları öldüren beyazların oranı yüzde 14 ve siyahları öldüren siyahların oranı yüzde 6 olarak görülür.⁸¹

Bir beyazı öldürdüğü için idam edilen siyahların oranı ile, bir siyahı öldürdüğü için idam edilen siyahların oranı arasındaki bu çok açık ve büyük fark, adalet sisteminin, kişileri cezalandırırken, ırktan bağımsız hareket etmediğini ve yanlı davrandığını gösterir.⁸²

Bu oranların gösterdiği bir başka gerçek de, bir beyazın öldürüldüğü durumlarda idam cezası verilme oranının, bir siyah öldüğünde verilen idam cezası oranına göre çok daha yüksek olduğudur. Bu durumun ortaya koyduğu gerçek de, kurban beyaz olduğunda, idam cezasına daha büyük bir istek duyulduğudur ve burada açık bir ırk yanlılığı söz konusudur.⁸³

2.4.2. Polis Gücü

Polis, günlük yaşamın her anında bireylerin karşısına çıkabilen, en ufağından en ağına kadar her türlü suçla ilgilenen, toplumsal denetimi sağlamakla görevli, resmi ve devlet tarafından yetkilendirilmiş bir güçtür.

Bugün bildiğimiz anlamıyla polis gücü ilk olarak İngiltere'de ortaya çıkmıştır. İngiliz siyasetçi Robert Peel, 1812 yılında İrlanda'dan sorumlu bakanlık görevine atandığında, burada İrlanda hükümetinin de karşı olduğu, toprak reformu isteyen terörist bir grup ile mücadele etmek durumunda kalır. Bunun üzerine Peel, İrlanda'da Barışı

⁸¹ Ibid., s. 101.

⁸² Ibid., s. 101.

⁸³ John Blume, Theodore Eisenberg, Martin, T. Wells, "Explaining Death Row's Population and Racial Composition", *Journal of Empirical Legal Studies*, C. 1, No:1, Mart 2004, s. 167.

Koruma Gücü'nü kurar ve bu gücün üyesi olan kişilere geniş yetkiler verir. Bu yöntemle mücadelesinde başarılı olan Peel, İngiltere'ye döndükten sonra bu yöntemi kendi ülkesinde de uygulamaya karar verir.⁸⁴

1829 yılında meclisten geçen yasa, İngiltere'de Metropolitan Polisi adlı kurumun hayata geçmesine olanak sağlar. 3000 polis ile başlayan bu uygulama, günümüzdeki anlamıyla tam zamanlı ve maaşlı çalışan ilk polis gücüdür.⁸⁵

Polis güçleri ile insan hakları savunucuları arasında uzun zamandır süregelen bir mücadele vardır. Zaman zaman polisler ve emniyet temsilcileri, ellerindeki yetkilerin yeterli olmadığını öne sürer. Temsilciler, yasaları uygulamakla yükümlü olduklarını, ancak bu görevlerini yerine getirmek için daha fazla yetkiye ihtiyaçları olduğunu iddia eder.⁸⁶

İnsan hakları savunucuları ise, polis yetkisindeki her genişlemenin, bireylerin haklarına zarar verdiğini öne sürer. Yetkiler arttıkça, daha önce var olan yetkiler daha doğal ve meşru görünür ve yeni yetkilerin önü açılır. Bu durum da, insan hakları açısından düşündürücüdür. Bu görüşe sahip kişiler aynı zamanda, yasa koyucuların dikkatlerini, bireylerin haklarını korumaktan çok, polisin gücünü arttırmaya yönelttiklerini iddia eder.⁸⁷

Polisin amacı denetimi sağlamak olduğundan, resmi otorite sahiplerinin polislere geniş yetkiler vermek istemesi anlaşılır bir durumdur. Ancak söz konusu yetkiler, insan haklarını tehdit eden, vatandaşlık haklarının ihlaliyle sonuçlanabilen bir noktaya vardığında bu durum, polis devletine dönüşme tehlikesi ve sivil yaşam açısından düşündürücüdür.

Üstelik, polisin tarafsızlığı ve değer yargılarından bağımsızlığı da zaman zaman tartışılır. Örneğin polisin vatandaşları durdurup arama yetkisi, temelde suç saptama

⁸⁴ James J. Chriss, **Social Control: An Introduction**, Massachusetts, Polity Press, 2008, s. 94.

⁸⁵ Ibid., s. 95.

⁸⁶ Eugene McLaughlin, "Key Issues in Policework", **Controlling Crime**, 2. bs., Ed. by. Eugene McLaughlin, John Muncie, London: Sage Publications, s. 82.

⁸⁷ Ibid., s. 82.

amacı taşır. Ancak Mclaughlin'a göre bu yetki zaman zaman “bireyler hakkında bilgi toplama, bölgeleri kontrol etme ve belirli topluluklara ayrımcılık uygulama” gibi amaçlara hizmet eder.⁸⁸

Mclaughlin'ın, Smith ve Gray'in 1985 yılında yayınlanan **Police and People in London** (Londra'da Polis ve Halk) adlı çalışmasından aktardığına göre polisler gençleri, özellikle de siyah gençleri durdurmaya eğilimlidir. Bunun dışında, polislerin uzun saçlı ya da geleneksel olmayan kıyafetler giyen veya eşcinsel olduklarını düşündükleri kişileri daha çok durdurdukları gözlenmiştir.⁸⁹

Polisin sosyal sapkınları daha fazla durdurma eğiliminde olması, açık bir ayrımcılığın yanı sıra, başka önemli bir noktaya daha işaret eder. Bu durum, aynı davranışı gerçekleştiren iki birey arasından sapkın bir görüntü çizen kişinin yakalanma olasılığını yükseltir. Böylelikle de, sosyal sapkınların yasal olarak da daha fazla suç işledikleri gibi bir yanılsama oluşabilir.

İçsel ve gayriresmi denetim mekanizmaları yetersiz kaldığında, resmi kontrol devreye girer. Aynı şekilde resmi kontrolün erişemediği durumlar, diğer iki kontrol türünün alanına girer. Ancak tarihsel olarak daha yeni, fakat günümüzde oldukça etkili olan bir kontrol mekanizması daha mevcuttur. Tıbbi kontrol olarak tanımlanan bu denetim türü, aşağıda incelenmiştir.

2.5. Tıbbi Kontrol

Tarihsel açıdan bakıldığında sapkınlığa ve sapkınlığın kontrolüne olan yaklaşımların zaman içerisinde değişiklik gösterdiği görülür. 17. yüzyıla kadar sapkınlık cehalet ya da günahkarlık ile ilişkilendirilirken, 17. yüzyıldan itibaren ve 19. yüzyılın ortalarına kadar sapkın davranış kötülük ile eşleştirilmeye başlanır. Bu tarihten itibaren de, günümüzde halen geçerli olan görüş yükselişe geçer. Bu görüşe göre sapkınlar

⁸⁸ Ibid., s. 83.

⁸⁹ Ibid., s. 83.

hastadır ve cezadan çok tedaviye ihtiyaç duyar.⁹⁰

Fransız düşünür Michel Foucault da 17. ve 18. yüzyılda **büyük bir kapatılma** yaşandığından bahseder. Foucault, söz konusu kapatılma ile ilgili, 1656 yılında Paris'te açılan **Hopital General** isimli hastane örneğinden bahseder. Bu hastane, tıbbi bir merkez olmaktan çok, yarı yagısal bir kurumdur ve diğer yönetsel güçler gibi, yargılama ve cezalandırma yetkisine sahiptir. Bu hastane, polis ve mahkemenin yanında, üçüncü bir baskı gücü olarak işlev görür.⁹¹

Foucault, aynı dönemde İngiltere ve Almanya gibi ülkelerde de benzer kurumlar, bir nevi ıslah evleri kurulduğundan bahseder. Bu kurumların hepsinin ortak özelliği, **Akıl Çağı** olarak adlandırılan bu çağda, delileri de kapsayan bir kapatılma gerçekleştirmiş olmalarıdır.⁹²

Tıbbi kontrolün hastaneleri, doktoları, ilaç tedavisini ve psikiyatriyi kapsayan bir denetim türü olduğu söylenebilir. Bu denetim mekanizmasının özelliği, normlardan sapmayı hastalıkla özdeşleştirerek, tedavi edilmesi gereken ya da tedavi edilebilir bir durum olarak görmesidir.

Chriss'e göre, doktorların kendilerini diğer uzmanlık alanlarından ayıran bir ehliyetleri vardır. Söz konusu ehliyet hukuk, eğitim, hatta din gibi alanlardaki uzmanlıklardan farklıdır. Bir anlamda normalleştirme söylevi olarak işlev gören tıp bilimi mensuplarının, hastalık, sağlık, patoloji, sendrom gibi kavramlar ile ilgili otoriter bir şekilde konuşma yetkileri vardır.⁹³

Söz konusu otorite, doktorun eğitimi ile beraber geldiğine inanılan derin bilgisi ve mesleğin doğasındaki özelliklerin, onu getirdiği saygın konumdan kaynaklanır ve insanlar arasında doktoru güvenilir bir konuma getirir.

Parsons da paralel bir şekilde, psikoterapinin en önemli sosyal kontrol

⁹⁰ James J. Chriss, **Social Control: An Introduction**, Massachusetts, Polity Press, 2008, s. 65

⁹¹ Michel Foucault, **Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason**, Çev. Richard Howard, London: Routledge Classics, 2001, s. 35-37.

⁹² Ibid., s. 61.

⁹³ James J. Chriss, **Social Control: An Introduction**, Massachusetts, Polity Press, 2008, s. 64.

mekanizmalarından biri olduğunu söyler ve bu mekanizmanın, diğerlerinde olmayan bazı unsurlar içerdiğinden bahseder. Psikoterapide terapistin rolü, bir profesyonelin, bir uzmanın rolüdür ve bu uzmanlık, onu diğer sosyal kontrol aktörlerinden ayırır.⁹⁴

Zola da, tıbbi kontrolün, büyük bir sosyal kontrol mekanizması haline geldiğinden ve din, yasa gibi daha geleneksel kontrol mekanizmalarının yerini almaya başladığından bahseder. Tıp, bir anlamda bilginin yeni kaynağı haline gemiştir ve doktorlar, nesnel olduklarına inanılan uzmanlar olarak hastalık ve sağlık gibi konularda kesin yargılarda bulunur.⁹⁵

Tıbbın gücü bir anlamda bilimselliğe ve akla yaptığı atıftan kaynaklanır. Tıp, bir bilim olarak, test edilebilen, ölçülebilen yöntemler ve deneysel süreçlerin sonunda elde edilen bulgular ile ilerlediğinden, diğer tüm denetim mekanizmalarından daha tarafsız ve geçerli olarak algılanır.

Günümüzde, sapkınların sağlıkları yerinde olmayan kişiler olduğu görüşü oldukça yaygınlaşmış durumdadır. Söz konusu patolojik perspektif, insanların sapmasını özgür irade temelli olmaktan çıkarıp, bedendeki ya da zihindeki bir hastalıkla ilişkilendirmiş ve bu düşüncayı yaymada başarılı olmuştur.⁹⁶

Bu anlamda sapkınlık, seçilen bir davranış olmadığından ve bir hastalıktan kaynaklandığından dolayı, sapkın davranışı gerçekleştiren kişi suçlu konumunda değildir. Bir başka deyişle sapkınlığın kontrolü cezadan çok tedavi gerektiren bir kontroldür.⁹⁷

Tıbbın sosyal problemlere dahil olması, sorunların bir kısmını dinin ya da yasaların egemenliğinden çıkarmıştır. Bu durum da kişiyi günahkar ya da suçlu olmaktan çıkarıp, bir anlamda **yasal sapkın** konumuna getirmiştir.⁹⁸

⁹⁴ Talcott Parsons, **The Social System**, 2. bs., New York: The Free Press, 1965, s. 301.

⁹⁵ Irving Kenneth Zola, "Medicine as an Institution of Social Control", **Sociological Review**, C. 20, No: 4, 1972, s. 487.

⁹⁶ Stephen Pfohl, **Images of Deviance and Social Control: A Sociological History**, 2. bs., United States of America: McGraw Hill, 1994, s. 103

⁹⁷ Ibid., s. 104

⁹⁸ Irving Kenneth Zola, "Medicine as an Institution of Social Control", **Sociological Review**, C. 20, No: 4,

Bu nedenlerle günümüzde tarihsel sürecin, tıbbi kontrolün lehine işlediği söylenebilir. Bu denetim türünün yükselişe geçmesi, kuralları çiğneyen kişilerin, en azından bir kısmının, hapishaneler yerine hastanelerde ıslah edildiği bir düzene doğru atılan bir adımdır.

Başlı başına bir denetim türü olan tıbbi kontrolün, diğer kontrol mekanizmalarına yardımcı olduğu durumlar da vardır. Örneğin bir doktor, belirli durumdaki hastaları, belirli otoritelere bildirmek durumundadır. Söz konusu durumlar, bulaşıcı hastalıklar ile ilgili olduğunda, bu zorunluluk oldukça anlaşılırdır. Ancak doktorlar, uyuşturucu ve uyarıcı madde kullanımı, intihara teşebbüs, kurşun yarası gibi durumları da belirli yerlere bildirmek durumundadır.⁹⁹

Öyleyse tıbbi kontrol zaman zaman, resmi kontrole yardımcı olan bir mekanizma olarak da işlev görür ve ondan bağımsız değildir. Tıbbi denetim, her ne kadar temelde tıp bilimi mensuplarının uzmanlığına dayansa da, yasalar ile de ortak çalışmak durumundadır.

Tıbbi sosyal kontrolden bahsederken, değinilmesi gereken bir diğer konu da, **tıbbileşme** ya da **tıbbileştirme** olarak adlandırabileceğimiz kavramdır. Bu kavram, tıbbi kontrolün en önemli unsurlarından biridir ve daha önceden tıbbi olmayan problemlerin, tıbbi sorunlar olarak tanımlanmaya başlaması ve hastalık ile özdeşleştirilmesi sürecini ifade eder.¹⁰⁰ Bu süreç, detaylı olarak aşağıda incelenmiştir.

2.5.1. Tıbbileştirme

Yukarıda da bahsedildiği gibi tıbbileştirme süreci, sosyal ve kişisel problemlerin, tıbbi problemlere dönüştürülmesine ve artık söz konusu soruna tıp ya da psikiyatri bilimini ilgilendiren bir sorun olarak bakılmaya başlanmasına işaret eder.¹⁰¹

19. yüzyılın sonlarından itibaren, normlara uymayan hemen hemen tüm

1972, s. 488-489.

⁹⁹ Ibid., s. 488.

¹⁰⁰ Peter Conrad, "Medicalization and Social Control", *Annual Review of Sociology*, C. 18, 1992, s. 209.

¹⁰¹ James J. Chriss, *Social Control: An Introduction*, Massachusetts, Polity Press, 2008, s. 68.

davranışlar, tıbbi kontrol tarafından tedavi edilebilir olarak görülmeye başlanır. Bu durum, tedavi adı altında ve kendine yardım edemeyen insanlara yardım etmek gibi niyetler ile meşrulaştırılarak kontrolün yayılmasına ve insanlığın tüm problemlerine tıbbi sonuçlar bulunmaya başlanmasıyla sonuçlanmıştır.¹⁰²

Tıp alanında yaşanan gelişmelerin insan ömrünü uzatması ve yaşamın kalitesini yükseltmesi, sağlık bilimlerinin uygulama alanını genişletmiş ve arttırmıştır. Bazı davranışların risk taşıdığı kabul edilmiş ve pek çok davranış bu anlamda bağımlılık ile ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Bu nedenle sağlık konusunda önlem alma amaçlı yapılan düzenlemeler ölüm, yaranlama ya da kaza gibi durumları önleme amacı ile sınırlı kalmamış; kumar, şiddet, uyuşturucu ve uyarıcı madde kullanımı, internet kullanımı, televizyon izleme, cinselliği gelişigüzel yaşama gibi davranışları da kapsamaya başlamıştır.¹⁰³

Bu noktada tıbbın gösterdiği başarının, tıbbileşme sürecine hız kazandırdığı söylenebilir. İnsanlığın güvenini, tedavi edici ve koruyucu işleviyle kazanan tıp, yaşamın başka alanlarına da müdahale eder hale gelmiştir.

Dünyanın en büyük ilaç firmalarından biri olan Merck'in başkanı Henry Gadsen'ın, 30 yıl kadar önce Forbes dergisine yaptığı açıklama, bu açıdan önemlidir. Gadsen açıklamasında, müşterilerini yalnızca hasta olan kişilerle sınırlamak istemediğini söyler. Gadsen'ın amacı, hemen hemen herkese ilaç satmaktır. Bugün, tıbbın öneminin giderek artması; ilaca, yaşam kalitesine, riskleri azaltmaya ve olası zararlara yapılan vurguya ve bu vurgunun giderek takıntıya doğru evrilmesine baktığımızda, Gadsen'ın amacının gerçekleştiğini görürüz. Günümüzde insanlar, en küçük bir ağrı, acı ya da sıkıntı için ilaca başvurmaktadır.¹⁰⁴

Bu şekilde ilaç tedavisi arayan bireylerin isteklerine ilaç firmaları büyük bir memnuniyetle karşılık verir. Bireyler, kelliik, sosyal kaygı, duygusal travma, çeşitli

¹⁰² Stephen Pfohl, **Images of Deviance and Social Control: A Sociological History**, 2. bs., United States of America: McGraw Hill, 1994, s. 136.

¹⁰³ James J. Chriss, **Social Control: An Introduction**, Massachusetts, Polity Press, 2008, s. 72

¹⁰⁴ Ibid. s. 70.

bağımlılıklar ve fobiler konusunda bilgilendirilir ve bu hastalıklar ile ilgili ilaç tedavisi talep etmeleri konusunda yönlendirilir.¹⁰⁵

Conrad, tıbbileşme sürecinin hem sapkın davranış için, hem de yaşamın bazı doğal süreçleri için gerçekleştiğinden bahseder. Delilik, alkol ve uyuşturucu madde bağımlılığı, hiperaktivite, obezite, kumar bağımlılığı, transeksüellik gibi davranışlar, sapkınlığın tıbbileştirilmesine örnek oluştururken; cinsellik, menapoz, yaşlanma, PMS (pre-menstrual sendrom) gibi hayatın doğal unsurları da zaman zaman tıbbileşme sürecine dahil olur.¹⁰⁶

Öyleyse tıbbileşmenin, insanların hayatında her zaman var olan ve normal kabul edilen durumları da hastalık ile ilişkilendirmede başarılı olduğu söylenebilir. Aynı zamanda tıbbileşme, kişinin kendi hayatı ile ilgili seçimlerine de müdahale eder.

Zola, bu müdahaleyi şu şekilde açıklar:

“Eşcinsellik, uyuşturucu ve uyarıcı madde kullanımı ve kürtaj üzerine yapılan tartışmalar, söz konusu olguların hastalıkla ne derece ilişkili olduğu ya da ne kadar sağlık riski içerdiği üzerine odaklanır hale gelmiştir. Daha ilkeli, daha akıl karıştırıcı ve hatta daha ahlaki bir konu olan, bireyin bedeni üzerinde ne gibi bir özgürlüğe sahip olması gerektiği sorusu, bir kenara bırakılmıştır.”¹⁰⁷

Conrad ise, meselenin başka bir boyutuna daha dikkat çeker. Conrad'a göre tıbbileşme, sosyal problemleri kişiselleştirir. Tedavi ile sonuçlanan bu durum, dikkati ataerkil düzenden ya da toplumsal eşitsizlikten uzaklaştırır.¹⁰⁸

Conrad'ın belirttiği nokta oldukça önemlidir, çünkü tıbbın, sorunu kişinin kendisinde aradığından bahseder. Oysaki problemler, toplumun yapısından kaynaklı ve temelde kişinin değil, toplumun tedavisini gerektiriyor olabilir.

Tıbbileştirme sürecinin, yakın tarihte pek çok örneği bulunur. Bunların en

¹⁰⁵ Ibid., s. 71.

¹⁰⁶ Peter Conrad, “Medicalization and Social Control”, **Annual Review of Sociology**, C. 18, 1992, s. 213

¹⁰⁷ Irving Kenneth Zola, “Medicine as an Institution of Social Control”, **Sociological Review**, C. 20, No: 4, 1972, s. 500.

¹⁰⁸ Peter Conrad, “Medicalization and Social Control”, **Annual Review of Sociology**, C. 18, 1992, s. 223-224.

ilginçlerinden biri, döneminin önemli doktorlarından biri olan Samuel A. Cartwright'ın 1851 yılında **New Orleans Medical and Surgical Journal** isimli dergide yayınlanan makalesidir. Bu makale, yeni bir hastalıktan bahseder. Söz konusu yıllarda Amerika'nın güney eyaletlerinde kölelik serbesttir ve Cartwright, kölelerin kaçmaya çalışmalarının, **drapetomania** adını verdiği bir sağlık sorunundan kaynaklandığını öne sürer.¹⁰⁹

Tıbbileştirmenin bugün bildiğimiz anlamıyla ilk örneklerinden biri olan Cartwright'ın makalesi, günümüzde insanların çoğunluğu için kabul edilemez bir sav içerir. Ancak, Cartwright'ın yaptığı tam olarak, dönemin normlarından ve koşullarından kaynaklı bir problemi kişiselleştirmek ve nedenlerini bireydeki bir hastalığa bağlamaktır.

Hiperkinezi hastalığının ortaya çıkışı da, modern toplumlardaki tıbbileştirme sürecine bir örnek olarak gösterilebilir. Hiperkinezi, yani aşırı hareketlilik ve istem dışı hareketler, günümüzde en büyük çocuk problemlerinden biridir. Bu hastalık ile ilgili teşhis konulduğunda, tedavi Ritalen isimli ilaç ile sağlanır. Dahası, bu hastalığa sahip çocuklar için kurulmuş özel okullar ve oluşturulmuş eğitim programları da mevcuttur. Ancak, söz konusu hastalığın teşhisi fizyolojik özelliklere değil, çocuğun davranışlarına bakılarak konulduğundan, hiperkinezinin aslen bir sosyal sapkınlık örneği olduğu söylenebilir.¹¹⁰

Hiperkinezinin hiperaktivite, dikkat bozukluğu, yerinde duramama, duygu halinde değişimler, yaşına uygun saatlerde uyuma sorunu, sakarlık, agresif davranış, okul kurallarına uymama gibi belirtileri vardır ve bu belirtiler idare edilmesi zor bir çocuğa işaret eder. Bu noktada önemli olan soru ise, eskiden yalnızca yaramaz ve kötü alışkanlıkları olan bir çocuğa ait olarak görünen bu belirtilerin, bugün neden bir hastalık belirtisi olarak algılandığıdır.¹¹¹

Hiperkinezinin aslen fizyolojik değil, sosyal bir hastalık olduğu zaman zaman tartışılır. Gerçekte, hastalığa neden olan hiçbir fizyolojik bulgu bulunamamıştır. Bu

¹⁰⁹ James J. Chriss, **Social Control: An Introduction**, Massachusetts, Polity Press, 2008, s. 64.

¹¹⁰ Stephen Pfohl, **Images of Deviance and Social Control: A Sociological History**, 2. bs., United States of America: McGraw Hill, 1994, s. 146

¹¹¹ Ibid., s. 146.

yöndeki tek veri, kimyasal bir ilacın davranışı değiştirdiğidir. Hiperkinezinin fizyolojik bir hastalık olduğu yönündeki tek dayanak, bir ilaç tarafından iyileştirilebilmesidir. Böylelikle sosyal bir problem, fizyolojik bir probleme dönüşmüştür.¹¹²

Hiperkinezi belirtilerinin bir hastalık ile ilişkilendirilmesi süreci, tıbbi sosyal kontrol açısından oldukça önemli bir örnektir. Bu süreç, kurallara uymayan çocukların, ilaç yardımıyla davranışlarının değiştirilmesine işaret eder.

Aynı şekilde Pawluch da, çocukların sorunlarının nasıl tıbbileştirildiğinden bahseder. Pawluch'a göre 20. yüzyılda çocuk ve bebek ölümlerinde büyük bir düşüş yaşanmıştır. Hastalık ve ölüm oranındaki düşüş, bir anlamda pediatri alanına olan ihtiyacı azaltmış ve pediatristlerin, çocukların fiziksel ya da biyolojik olmayan sorunlarının da tıbbileştirilmesini teşvik etmesine neden olmuştur. Bu noktada, azalan fiziksel rahatsızlıklar ile birlikte ebeveynlerin dikkatlerini, çocuklarının davranışsal problemlerine daha çok vermeleri de önemli bir etken olarak sayılabilir.¹¹³

1950'li yıllardan itibaren, daha önce sosyal, duygusal ya da davranışsal olarak görülen çocuk problemleri tıbbileştirilmiş ve pediatristler tarafından tedavi edilmeye başlanmıştır. Bugün pediatristler hiperaktivite, düşük okul başarısı, utangaçlık, anti-sosyal davranış, öfke nöbeti gibi fiziksel olmayan problemlerle de ilgilenir.¹¹⁴

Başka bir tıbbileşme süreci de akıl hastalıkları ile ilgili gerçekleşmiştir. 1950'li yıllarda birtakım ilaçların kullanımının psikotik ve ağır derecede ruh hastalığına sahip kişilerin davranışını etkilediği bulunmuş ve 1960'lı yıllarda bu ilaçların kullanımı yaygınlaşmıştır. İlaçların, hastaların davranışlarını değiştirmedeki başarısı, akıl hastalıklarının fizyolojik kökenli olabileceği yargısına varılmasına neden olmuştur. En azından söz konusu hastalıklar için en uygun tedavinin, tıbbi tedavi olduğu düşünölmeye başlanmıştır.¹¹⁵

¹¹² Ibid., s. 146.

¹¹³ Dorothy Pawluch, "Transitions in Pediatrics: A Segmental Analysis", **Social Problems**, C. 30, No. 4, Nisan 1983, s. 449-450.

¹¹⁴ Ibid., s. 450.

¹¹⁵ Stephen Pfohl, **Images of Deviance and Social Control: A Sociological History**, 2. bs., United States of America: McGraw Hill, 1994, s. 147.

Bütün bunlara bakarak söylenebilir ki, ilaç tedavisinin işe yaradığı durumlar tıbbileştirilerek ve sağlık ile ilişkilendirilerek yeniden tanımlanır. Sorunlara söz konusu yeni tanımlar çerçevesinde çözüm aranırken, bir yandan da yeni problemler tıbbileşme sürecine girer.

Ancak bu süreç, her zaman doğrusal bir şekilde işlemez; zaman zaman tıbbileştirilen sorunların, yeniden kişisel veya sosyal problemlere dönüştüğüne ve bazen de aynı sorunun yeniden tıbbileştirildiğine şahit oluruz.¹¹⁶

Eşcinsellik ile ilgili tarihsel gelişmeler, bu duruma bir örnek olarak gösterilebilir. 1968 yılında eşcinsellik, cinsel bir sapma, bir akıl hastalığı olarak listelenmiştir. 1974 yılında ise, Amerikan Psikiyatri Birliği, eşcinselliğin, akıl hastalıkları listesinden çıkarılmasına karar vermiştir. Ancak bu karar, yeni ve önemli bilimsel bulgular neticesinde değil, dönemin siyasi hareketlerinden dolayı, sosyal normlardaki ve ahlak anlayışındaki değişimin sonucunda alınmıştır.¹¹⁷

Söz konusu gelişmenin ardından eşcinsellik, sosyal ve kişisel bir konu olmaya devam etmiş ve bu konu ile diğer kontrol mekanizmaları ilgilenmiştir. Ancak günümüzde, biyoloji ve genetik biliminde yapılan çalışmalar nedeniyle, cinsel tercihin genetik bir faktör olabileceği gündemdedir ve bu durum da, eşcinselliğin yeniden tıbbileştirilme ihtimalini yaratır.¹¹⁸

Bu gerçekler göz önünde bulundurulduğunda, tıbbileşmenin, toplumun normlarından ve yaşanan sosyal ya da politik değişimlerden bağımsız hareket etmediği söylenebilir. Tıp ve psikiyatri, bir yandan toplumu etkilerken, bir yandan da toplumdaki gelişmelerden etkilenerek evrilir.

Her ne kadar tıbbileşme pek çok eleştirinin hedefi olsa da, bazı hümaniteryen görüşler, sapkınlığın tıbbileştirilmesini destekler. Bunun nedeni tıbbileşme süreci sonunda, sapkın davranışın bir hastalıktan kaynaklandığı, o davranışı gerçekleştiren kişinin suçlu olmadığı ve bireyin söz konusu davranıştan dolayı sorumlu tutulamayacağı

¹¹⁶ James J. Chriss, **Social Control: An Introduction**, Massachusetts, Polity Press, 2008, s. 68.

¹¹⁷ Ibid., s. 68-69.

¹¹⁸ Ibid., s. 69.

gibi bir görüşün ortaya çıktığına inanılmasıdır. Davranış tıbbi bir durumdan kaynaklanır ve kişinin yapabileceği bir şey yoktur.¹¹⁹

Ancak tıbbileştirme, sapkınlığın bir hastalık olduğunu kabul ederken, sapkınlığa tedavi edilmesi gereken bir durum olarak bakmış olur. Bu bakış açısı da zaman zaman, bireyin özgür iradesi ile yaptığı tercihlerin göz ardı edilmesine sebebiyet verir.

2.5.2. Tıbbi Kontrol ve Tıbbileştirme ile İlgili Birkaç Eleştiri

Chriss'e göre, tıp biliminin en büyük sorunlarından biri, hipotez testlerinde karşımıza çıkan, 1. tip ve 2. tip olarak ikiye ayrılan hata türlerinde yatar. 1. tip hata, hasta bir kişinin sağlıklı olduğu sonucuna ulaşılması, 2. tip hata ise, sağlıklı bir kişinin hasta olduğu yargısına varılmasıdır. Doktorlar, 2. tip hatayı yapmaya, yani sağlıklı bir insanı hasta olarak nitelemeye daha fazla eğilimlidir. Bunun nedenlerinden biri de, hasta olan bir kişiyi sağlıklı olarak tanımlamanın sonuçlarının, sağlıklı olan bir kişiyi hasta olarak tanımlamanın sonuçlarından daha kötü olacağı düşüncesidir.¹²⁰

Problemlerin tıbbileştirilmesi, insanların da bunu bir derece istemesi nedeniyle gerçekleşir. Tıbbileştirme, sorumluluğu bireyin üzerinden aldığından ve bireyi suçludan çok kurban olarak gördüğünden; davranışlarının sorumluluğunu alamayan bireyler, yaptıklarının kendilerinin değil, sosyal, hormonal ya da kalıtsal faktörlerin suçu olduğunu iddia eder. 2. tip hatanın çokluğu da bu anlamda, daha az sorumluluk alabilen birey ve daha fazla kurban yaratır.¹²¹

Bir başka deyişle, doktorların kişileri hasta olarak tanımlama eğilimi ile, bireylerin aynı konudaki istekliliği, birbiriyle örtüşerek toplumda yeni bir problem yaratır. Bu problem, sorumluluktan kaçan ve kendine hastalık arayan modern insana işaret eder.

Pfohl ise tıbbi kontrolü başka bir noktadan dolayı eleştirir. Pfohl'a göre tıbbi

¹¹⁹ Ibid., s. 82.

¹²⁰ Ibid., s. 82.

¹²¹ Ibid., s. 82-83.

tedavi yöntemlerinin çelişkili ve kuşku duyulan yanları vardır. Bunlardan biri, sapkınların davranışlarını seçemediğine ve bu konuda yapabilecekleri herhangi bir şey olmadığına dair, sağlam temellere dayanmayan görüştür. Bir diğeri ise, tıbbi kontrolü gerçekleştiren kişilerin ahlaki değerlerinden bağımsız davrandıkları iddiasıdır. Pfohl'a göre bu olgu oldukça tartışmalıdır. Daha önce bahsedilen Samuel Cartwright'ın kölelerin kaçmaya çalışmalarını hastalık olarak görmesi ve Sovyetler Birliği'nde doktorların politik muhalifleri akıl hastası olarak tanımlamaları, aslında doktorların kendi ahlaki değerlerinden bağımsız hareket edemediğini gösterir.¹²²

Pfohl, ayrıca bir kişinin ruh sağlığının yerinde olmadığını kabul etmenin, bir anlamda o kişinin yanlış davrandığını kabul etmek demek olduğunu belirtir. Pfohl'a göre söz konusu kabul, daha işin en başından tarafsızlığı ortadan kaldırır.¹²³

Zola, 20. yüzyılda suçlulara ya da daha geniş anlamıyla sapkınlara verilen fiziksel cezaların büyük ölçüde azaldığını belirtir. Yakılma, kırbaçlanma ve benzeri çeşitli işkence yöntemleri, bu yüzyılda büyük bir düşüş yaşamıştır. Ancak tıbbi kontrol ile beraber gelen bir yere kapatılma, kendisi için önemli olan kişilerle beraber olamama, çeşitli tedavi süreçlerine zorlanma, çocuk sahibi olmak gibi birtakım haklardan men edilme gibi durumların da ceza işlevi görmediği söylenemez.¹²⁴

Başka bir deyişle Zola, fiziksel cezanın ortadan kalktığını, ancak cezanın kendisinin ortadan kalkmadığını belirtir. Zola'ya göre, bugün tıbbi kontrolün sapkınlara fiziksel acı vermiyor olması, onlara acı yaşatmadığı anlamına gelmez.

Pek çok düşünür, tıbbi kontrolün diğer sosyal kontrol mekanizmalarının yerini alacağına inanmıştır. Bu durum henüz gerçekleşmemiş olsa da, tıbbi kontrolün genişlemeye devam ettiği ve bazı durumlarda diğer mekanizmaların yerine geçtiği bir

¹²² Stephen Pfohl, **Images of Deviance and Social Control: A Sociological History**, 2. bs., United States of America: McGraw Hill, 1994, s. 136-137.

¹²³ Ibid., s. 155.

¹²⁴ Irving Kenneth Zola, "Medicine as an Institution of Social Control", **Sociological Review**, C. 20, No: 4, 1972, s. 490.

gerçektir.¹²⁵

Çağımızda tıbbi kontrol gibi yükselişte olan ve toplumu en az tıbbi kontrolün araçları kadar etkileyen bir sosyal kontrol mekanizması daha bulunur. Bu mekanizma, kitle medyasıdır. Kitle medyasının nasıl bir sosyal kontrol aktörü olarak işlev gördüğü aşağıda incelenmiştir.

2.6. Bir Sosyal Kontrol Aktörü Olarak Kitle Medyası

Kitle medyasının günümüzde, daha önce hiç yaratmadığı kadar güçlü bir etki yarattığını söylemek yanlış olmayacaktır. Yeni teknolojilerin etkisiyle gittikçe gelişen ve daha büyük kitleleri etkisi altına alan medya, bugün, insanların en temel bilgi kaynağı ve çoğunlukla birincil eğlence aracıdır.

Ericson'a göre kitle medyası, yalnızca gerçekliği aktaran ve yansıtan değil; aynı zamanda gerçekliğin oluşmasına ve toplumsal ilişkiler ile ilgili birtakım düzenlemelerin meydana gelmesine yardımcı olan bir araç olarak işlev görür.¹²⁶

İşte bu nedenlerle çağımız için kitle medyasının, sosyal kontrolü sağlamadaki rolü oldukça önemlidir. Ekranlardan ve sayfalardan insanların evlerine ve zihinlerine giren enformasyonun, yarattığı etki ile denetime sağladığı katkı, pek çok araştırmanın konusu olmuştur. Bu araştırmaların bir kısmı, aşağıda aktarılmıştır.

2.6.1. Medya ve Suçluların Halk Önünde Cezalandırılması

Önceki bölümlerde bahsedildiği gibi Durkheim, suçun, insanları bir araya getirerek toplumdaki dayanışmayı arttırdığını öne sürer. Ancak suçun bu işlevini yerine getirebilmesi için, eylemin insanlar tarafından bilinir hale gelmesi gerekir. Göreceli olarak daha az karmaşık olan topluluklarda bu bilgi akışı, ağızdan ağıza yayılma yoluyla

¹²⁵ Peter Conrad, "Medicalization and Social Control", **Annual Review of Sociology**, C. 18, 1992, s. 215-216.

¹²⁶ Richard V. Ericson "Mass Media, Crime, Law, and Justice: An Institutional Approach", **The British Journal of Criminology**, C. 31, No: 3, Yaz 1991, s. 222.

gerçekleşirken, günümüz toplumunda kitle medyası bu işlevi yerine getirir¹²⁷

Erikson'a göre ise, reform ile birlikte ortadan kalkan, kişilerin halk önünde idam edilmesi ya da cezalandırılması, gazetenin, daha sonra da radyonun ve televizyonun bulunması ile bir anlamda geri gelir. Medyanın verdiği haberlerin büyük bir bölümü, sapkınlığa ve sapkınlığın sonuçlarına ayrılır. Bu anlamda kitle medyası, toplumun normatif yapısı ile ilgili bir kaynak işlevi görür.¹²⁸

Kitle medyası bir anlamda, Ortaçağ'ın teşhir ve ceza sistemini yeniden canlandırır. Medya bir yandan, normları ihlal edenlerin ve kuralları çiğneyenlerin kim olduğunu topluma bildirir ve onları cezalandırırken; bir yandan da dayanışmayı güçlendirerek toplumsal ahlakın devamına katkıda bulunur.

Goode de aynı şekilde, sapkınların medyadaki gösteriminin, onları halk meydanında asmak ile aynı işlevi yerine getirdiğinden bahseder. Böylelikle bütün toplum, normları ihlal eden veya yanlış davranan kişilerin başına neler gelebileceğine şahit olmuş olur.¹²⁹

Grabe de benzer bir tarihsel süreci aktararak, kitle medyasından önce insanların, kamusal törenler ile sapkınları cezalandırdığından ve böylelikle adalet kavramını gözler önüne serdiklerinden ve güçlendirdiklerinden bahseder. Bugün aynı törenler kitle medyası tarafından gerçekleştirilir ve suç ile ilgili mitler, ekranlardan ya da sayfalardan topluma aktarılır.¹³⁰

2.6.2. Medya ve Resmi Kontrol

Ericson'a göre kitle medyası, yasalar ile beraber çalışarak, sosyal düzen, adalet sistemi ve suç gibi konularda gerçekliğin inşa edilmesinde rol oynar. Medya ve yasalar,

¹²⁷ Graham Knight, Tony Dean, "Myth and the Structure of News", **Journal of Communication**, C. 32, No: 2, Bahar 1982, s. 144.

¹²⁸ Kai T. Erikson, "The Sociology of Deviance", **Deviance and Social Control: A Reader**, Ed. by. Ronald Weitzer, New York, McGraw Hill Higher Education, 2002, s. 32-33.

¹²⁹ Erich Goode, **Deviant Behavior**, 7.bs., New Jersey, Prentice Hall, 2005, s. 85.

¹³⁰ Maria Elizabeth Grabe, "Television News Magazines and Functionalism", **Deviance and Social Control: A Reader**, Ed. by. Ronald Weitzer, New York, McGraw Hill Higher Education, 2002, s. 36.

belirli bir siyasi amacı destekleyerek ve anlattıkları hikayelere, bir başka deyişle yaşananlara ahlaki yorumlar ekleyerek, kendi istedikleri adalet anlayışını yaratır.¹³¹

Knight ve Dean ise, toplumsal bilgiyi bir yandan inşa ederken, bir yandan da aktaran suç ile ilgili haberlerin temelde ideolojik olduğundan bahseder. Kitle medyasının verdiği haberler, sosyal düzen ve normallik kavramlarının özellikleri ve ne oldukları ile ilgili toplum bilincine gönderme yapar. Yapılan çalışmalar, haberlerin içeriğinin belirli bir gerçeklik tanımını destekleyecek şekilde tasarlandığı yönünde bulgular elde etmiştir.¹³²

Medyanın, kişilerin birincil haber ve bilgi kaynağı olduğu düşünüldüğünde, medyada verilen gerçeklik tanımlarının, kişilerin zihinlerinde yer etmesinin ve düşüncelerini etkilemesinin oldukça anlaşılır olduğu görülür. Bu etki, medyanın sosyal kontrol uygulamadaki gücünü de temsil eder.

Ericson, kitle medyasının hem gerçek, hem de kurgusal hikayelerde büyük ölçüde yer verdiği polis ile işbirliği içerisinde olduğundan bahseder. Medya bir yandan, aranan kişiler ve şüpheliler hakkında halka sorular sorarak bilgi toplamaya çalışırken bir yandan da polis tarafından kendisine iletilen hikayeleri toplum ile paylaşır.¹³³

Medya çalışanlarının neyin haber değeri taşıyıp taşımadığını belirleme ve haberleri süzgeçten geçirme yetkisi, belirli gruplara daha çok kendilerini ifade etme ve önemli olan sorunların ne olduğu, bu sorunların nasıl yönetileceği konusunda fikir belirtme hakkı tanır. Bu anlamda polis ve medya işbirliği, suç ile ilgili hikayeleri polisin gözünden anlatarak, yasaların uygulanmasına yardımcı olur.¹³⁴

Medyanın toplum üzerindeki etkisi, resmi kontrol mekanizmaları tarafından da keşfedilmiştir. Bu nedenle emniyet, medya ile işbirliği yaparak, hikayelerin kendi bakış

¹³¹ Richard V. Ericson “Mass Media, Crime, Law, and Justice: An Institutional Approach”, **The British Journal of Criminology**, C. 31, No: 3, Yaz 1991, s. 223.

¹³² Graham Knight, Tony Dean, “Myth and the Structure of News”, **Journal of Communication**, C. 32, No: 2, Bahar 1982, s. 145.

¹³³ Richard V. Ericson “Mass Media, Crime, Law, and Justice: An Institutional Approach”, **The British Journal of Criminology**, C. 31, No: 3, Yaz 1991, s. 223-224.

¹³⁴ Vincent F. Sacco, “Media Constructions of Crime”, **Deviance and Social Control: A Reader**, Ed. by. Ronald Weitzer, New York, McGraw Hill Higher Education, 2002, s. 172.

açlarından aktarılmasını sağlar. Böylelikle toplum, suç ile ilgili haberleri, polisin gözüyle izlemiş olur.

Marsh da aynı şekilde kitle medyasının, suç ve suçluları kapsayan olaylar ile ilgili polisin ve bürokratların görüşlerini yansıtarak, siyasi düzeni meşrulaştırma işlevi gördüğünü belirtir. Böylelikle medya, polisi avantajlı konuma getiren bir bilgi akışı sağlar.¹³⁵

Medya bu işlevleri yerine getirerek, bir anlamda polisin halka ilişkiler kurumu olarak çalışmış olur. Haberlerde polisler, kötülük ve suç ile savaşıırken gösterilir ve olaylar dramatize edilir. Bunun sonucunda polis, olduğundan daha etkili, sürekli suç ile mücadele eden ve bu konuda başarılı olan bir kurum olarak algılanır.¹³⁶

Bu noktada, medyanın polisin yararına yaptığı yayınlarda, içeriği nasıl hazırladığı merak konusu olabilir. Gerek kurgu, gerekse gerçek hikayeleri anlatan suç ve suçlular ile ilgili program ve haberler, bu nedenle pek çok araştırmanın konusu olmuştur.

Söz konusu araştırmalar, gerçek veriler ile karşılaştırıldığında, haberlerde, polisin olduğundan daha etkili olarak gösterildiği ortaya koyar. Bu durum bize, medyanın suç ve kontrol ile ilgili verdiği bilginin değişikliğe uğramış bir bilgi olduğunu söyler.¹³⁷

Örneğin Dominick'in çalışması bu anlamda önemli bulgulara ulaşmıştır. Dominick, 1973 yılında yayınlanan makalesinde, televizyon programlarında anlatılan suç hikayelerinin yüzde 88'inde polisin olayı çözdüğünü gözlemlemiştir. Oysaki o dönemde, benzer suçlar ile ilgili verilere göre bu oran yüzde 23'tür.¹³⁸

Polisin medyada, olduğundan daha etkili olarak gösterilmesinin, suç ile ilgili yaptırımların caydırıcılığını arttırdığı söylenebilir. Kişilerin kafasında polis gücünün,

¹³⁵ Harry, L. Marsh "A Comparative Analysis of Crime Coverage in Newspapers in the United States and Other Countries from 1960-1989: A Review of the Literature", **Journal of Criminal Justice**, C. 19, No: 1, 1991, s. 68-73.

¹³⁶ Richard V. Ericson "Mass Media, Crime, Law, and Justice: An Institutional Approach", **The British Journal of Criminology**, C. 31, No: 3, Yaz 1991, s. 224.

¹³⁷ Vincent F. Sacco, "Media Constructions of Crime", **Deviance and Social Control: A Reader**, Ed. by. Ronald Weitzer, New York, McGraw Hill Higher Education, 2002, s. 170.

¹³⁸ Joseph R. Dominick, "Crime and Law Enforcement on Prime Time Television", **Public Opinion Quarterly**, C. 37, No: 2, Yaz 1973, s. 245.

suçluların çoğunu yakaladığı gibi bir imge oluşursa, elbette ki polisin kontrolü çok daha etkili olur.

Grabe de yasaları uygulayan kişilerin kitle medyasında çoğunlukla adil, toplumu koruyan ve başarılı, etkili güçler olarak gösterildiğini belirtir. Grabe, yaptığı çalışmada, televizyon programlarının yüzde 78'inde yasa uygulayıcılarının iyi güçler, yüzde 91.3'ünde kurbanının yardıma muhtaç iyi bir insan ve yüzde 93.5'inde suçlunun kötü bir güç olarak gösterildiğini bulmuştur.¹³⁹

Haney ve Manzolati tarafından yapılan bir çalışmada ise, televizyonda yayınlanan dizi ve filmlerde, yanlış kişinin tutuklandığı herhangi bir örneğe rastlanamamıştır. Bu durumun da, polisin yanılmaz olduğuna dair bir yanılsama yarattığı açıktır.¹⁴⁰

Söz konusu yayınlar, polisin yanılmazlığını halka göstermenin yanı sıra, polise karşı bir güven oluşturma işlevi de görür. Halkın polise güveniyor olmasının da, resmi denetim mekanizmalarının etkisini arttırdığı söylenebilir.

Estep ve Macdonald tarafından yine televizyon dizilerindeki suçlar üzerine yapılan başka bir araştırma, işin farklı bir boyutunu gözler önüne serer. Araştırmanın bulguları, televizyon programlarında cinayete kurban giden kadınların, gerçek hayattakinden iki kat daha fazla olduğu yönündedir.¹⁴¹ Söz konusu bulgu, dünyanın kadınlar için daha tehlikeli bir yer olduğuna işaret eden, kadınların korunması gereken zayıf varlıklar olduğuna inanan ataerkil düzenin bir yansıması olarak görülebilir.

Grabe ise televizyon dizi ya da filmlerinde işlenen suçların genellikle kişisel, para hırsından ya da psikolojik rahatsızlıklardan kaynaklı olarak gösterildiğini belirtir. Grabe'e göre bu durum, suçun toplumsal kaynağının göz ardı edilmesi anlamına gelir. Suçun, yoksulluk ya da benzeri sosyal nedenlerden değil, kişinin kendinden

¹³⁹ Maria Elizabeth Grabe, "Television News Magazines and Functionalism", **Deviance and Social Control: A Reader**, Ed. by. Ronald Weitzer, New York, McGraw Hill Higher Education, 2002, s. 39

¹⁴⁰ Ibid., s.42.

¹⁴¹ Rhoda Estep, Patrick T. Macdonald, "Crime in the Afternoon: Murder and Robbery on Soap Operas", **Journal of Broadcasting & Electronic Media**, C. 29, No: 3, Yaz 1985,s. 328.

kaynaklandığına inanılırsa, suçlu rahatlıkla nefret edilen düşman konumuna getirilebilir. Bu nedenle de suçlular, normları ihlal eden ve kötülük duygusu ile hareket eden kişiler olarak temsil edilir.¹⁴²

Dominick de yaptığı çalışmada, televizyon programlarında gösterilen suçluların, açgözlülük, sahip oldukları ile yetinememe gibi nedenlerle suç işlediğini gözlemlemiştir. Televizyondaki suçların altında siyasi, sosyolojik ve psikolojik etkenler gibi karmaşık nedenler yatmamaktadır.¹⁴³

Her iki araştırmanın bulguları da, medyanın sosyal düzeni meşrulaştıran bir yayın yaptığını ve söz konusu düzenin, bireyleri suça iten yönlerinin çoğunlukla arka plana atıldığını gösterir. Suçun nedeninin sistemde değil, kişide yatıyor olduğuna yönelik algı, sosyal kontrolü sağlamaya da yardımcı olur.

Marsh ise, suç ile ilgili haberler üzerine yaptığı çalışmayı, farklı ülkelerin medyalarını inceleyerek gerçekleştirmiştir. Marsh'ın vardığı sonuç, dünyanın hemen hemen her yerinde medyanın halka bozulmuş bilgi ulaştırdığı yönündedir. Marsh, bütün ülkelerde basın ve polis arasında yakın bir ilişki olduğu ve haberlerin halka iletilmesinde benzer süreçlerin işlediğini belirtir.¹⁴⁴

Ancak kitle medyası zaman zaman, polislere sorun yaratacak yayınlara da yer verir. Örneğin polisler ile ilgili televizyon dizileri ya da fimleri, kimi zaman emniyetin içerisindeki sorunlardan ve yanlış yönetimden de bahseder. Zaman zaman da gazeteciler, emniyet ile ilgili araştırmalar yaparak, bir anlamda polisin topluma uyguladığını, polisin kendisine uygular.¹⁴⁵

Medyanın polisin lehine olmayan yayınlara da yer vermesi, bir anlamda tarafsız

¹⁴² Maria Elizabeth Grabe, "Television News Magazines and Functionalism", **Deviance and Social Control: A Reader**, Ed. by. Ronald Weitzer, New York, McGraw Hill Higher Education, 2002, s. 37.

¹⁴³ Joseph R. Dominick, "Crime and Law Enforcement on Prime Time Television", **Public Opinion Quarterly**, C. 37, No: 2, Yaz 1973, s. 250.

¹⁴⁴ Harry, L. Marsh "A Comparative Analysis of Crime Coverage in Newspapers in the United States and Other Countries from 1960-1989: A Review of the Literature", **Journal of Criminal Justice**, C. 19, No: 1, 1991, s. 74-76.

¹⁴⁵ Richard V. Ericson "Mass Media, Crime, Law, and Justice: An Institutional Approach", **The British Journal of Criminology**, C. 31, No: 3, Yaz 1991, s. 224.

olduğunu gösterme işlevi görür. Böylelikle de medyanın kendisine verilen, halk yerine kurumları izleme görevini yerine getirdiğine inanılır. Eğer medya, yalnızca polisi öven yayınlar yaparsa, tarafsızlığı şüpheyne düşer, bir propaganda aracı olarak görülür ve inandırıcılığını yitirir. Bu durumda medyanın polis aleyhine yayınlar yapması, polise kendini savunma alanı yaratır. Polis gücü, yine aynı medyayı kullanarak, olumlu bir portre çizer.¹⁴⁶

2.6.3. Medya ve Kültürel Ekme

Gerbner ve Gross'a göre, tören ve mitoloji gibi toplumsal kaynaklar, normları ve değerleri insanlara aktararak, bireylerin sosyalleşmesini sağlar. Bu yolla gönderilen iletiler ve anlatılan hikayeler, kişilerin doğru ve iyi gibi kavramları var olan sosyal düzene göre algılamalarına neden olur.¹⁴⁷

Gerbner ve Gross, bu işlevi bugün, kurumsal ve uzmanlaşmış bir hikaye anlatıcı olarak kitle medyasının yerine getirdiğinden bahseder. Günümüzde dinin ve eğitimin geleneksel yöntemlerinin işlevini, kitle medyası üstlenmiştir.¹⁴⁸

Bu durum, medyanın bir sosyalleşme aracı olarak işlev gördüğü ve kişilerin normları içselleştirmesine yardımcı olduğu noktaya işaret eder. Medya, yeni teknolojiler ile geleneksel yöntemleri birleştirerek, büyük bir etki alanı yaratır.

Gerbner ve Gross'a göre:

“Kültürel ekme ve sosyal kontrolün ana aracı olarak televizyon, yönetim ile, eskiden kilisenin devlet ile kurduğu şekilde bir ilişki içerisine girerek, endüstriyel düzenin kurulu dini olarak işlev görür.”¹⁴⁹

Gerbner ve arkadaşları, televizyonun bireyler üzerinde bir kültürel ekme uyguladığını ve bu nedenle de önemli bir siyasi güç olduğunu öne sürer. Gerbner ve arkadaşlarına göre televizyon programları, aşırılıklardan kaçınarak, ortadaki değerlere

¹⁴⁶ Ibid., s. 226.

¹⁴⁷ George Gerbner, Larry Gross, “Living With Television: The Violence Profile”, **Journal of Communication**, C. 26, No: 2, Nisan 1976, s. 173.

¹⁴⁸ Ibid., s. 173.

¹⁴⁹ Ibid., s. 194.

atıf yapar ve merkezde durur. Sapkın davranışlar ise kaçınılması ya da engellenmesi gereken davranışlar olarak sunulur.¹⁵⁰

Resmi denetim mekanizmaları ile ilişki içerisinde bulunan ve din, eğitim gibi kurumların işlevlerini paylaşan kitle medyasının, siyasi olarak ortada durması ve sapkınları marjinalleştirmesi beklenen bir durumdur. Gerbner ve arkadaşları, böyle bir içeriğe sahip olan televizyonun yayınlarının, insanlar üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu anlamak için birtakım araştırmalar yapmıştır.

Gerbner ve arkadaşlarının çalışması, çok fazla televizyon izleyen insanların görüşlerinin, değerlerinin ve inançlarının, televizyonda verilen gerçeklik tanımlarına ve siyasi görüşlere paralellik gösterdiği sonucuna ulaşmıştır. Söz konusu görüşler; yaş ve cinsiyete bağlı roller, cinsiyete bağlı tektipleştirmeler, azınlıklar, bilim, sağlık ve şiddet konusundaki görüşleri de kapsar.¹⁵¹

Gerbner ve arkadaşları, televizyon başında geçirelen süre ile, insanların kendilerini siyasi olarak orta, liberal ve muhafazakar olarak tanımlamaları arasında tutarlı ve anlamlı bir pozitif ilişki olduğunu bulmuştur.¹⁵²

Buradan da anlaşılmaktadır ki, kişi ne kadar çok televizyon izlerse, gerçeklik tanımları o kadar medyanın belirlediği içeriğe yaklaşır. Bu nokta, medyanın insanların zihnini ve düşüncelerini şekillendirmeki gücünü büyük ölçüde ortaya koyar.

2.6.4. Propaganda Modeli

Edward Herman ve Noam Chomsky'ye göre kitle medyası, rızanın imalatında önemli bir rol oynar ve medya içeriği, egemen sınıf tarafından yönlendirilir.¹⁵³ Stuart Hall'a göre de medya, rıza üretimine yardım eden kurumların içinde yer alır. Bu anlamda medya, genel kabul görmüş fikirleri bir yandan yansıtır ve aktarırken, bir yandan da bu

¹⁵⁰ George Gerbner, Larry Gorss, Michael Morgan, Nancy Signorelli, "Political Correlates of Television Viewing", **The Public Opinion Quarterly**, C. 48, No:1, s. 285.

¹⁵¹ Ibid., s. 286.

¹⁵² Ibid., s. 297.

¹⁵³ Jeffery Klaehn, "A Critical Review and Assessment of Herman and Chomsky's 'Propaganda Model'", **European Journal of Communication**, C. 17, No: 2, Haziran 2002, s. 164.

fikirleri yeniden üretir.¹⁵⁴

Herman ve Chomsky'nin Propaganda Modeli'ne göre kitle medyası, belirli değerleri ve inançları aşılama görevi üstlenir ve bunun için de sistematik bir propaganda uygular. Ancak medya, özel kuruluşların elinde olduğunda ve resmi bir sansür mekanizması bulunmadığında bu propagandayı görmek zorlaşır. Propaganda Modeli, çıkar gruplarının ve hükümetin, medyadaki haberleri nasıl süzgeçten geçirdiğini ve bu yolla mesajlarını halka nasıl yaydığını açıklar.¹⁵⁵

Herman ve Chomsky, kitle medyasının seçkin ve egemen sınıfın çıkarlarına göre gündem belirlediğini ve bu çıkarları koruduğunu öne sürer. Medya içeriği, kamuoyunun dikkatini esas öneme sahip haberlerden uzaklaştırıp, diğer haberlere yönlendirir. Böylelikle medya, yanlı bir şekilde siyasi çıkarlara hizmet eder ve farklı düşünceleri marjinalleştirir. Bu anlamda kitle medyası, kamuoyunun gerçekleri anlaması ve yönetime katılması karşısında, serveti ve ayrıcalıkları koruyan bir entellektüel kültüre hizmet etmiş olur.¹⁵⁶

Propaganda Modeli, kitle medyasının sınıf savaşında rol aldığını ve diğer ideolojik kurumlarla uyum içerisinde çalışarak, egemen sınıfın hegemonyasını desteklediğini öne sürer. Bu model, medya çalışanlarının çıkar gruplarını destekleyen bilgileri yaymada önemli bir rolü olduğunu iddia eder; ancak bu rolün çoğunlukla bilinçsiz olarak oynandığının da altını çizer. Çalışanların haberlere yükledikleri anlamlar, sistemin temelindeki kısıtlamalar tarafından filtrelendirir.¹⁵⁷

Model, kitle medyasının bize saf ve nesnel gerçeği iletmesini engelleyen ve neyin haber değeri taşıyıp taşımadığını belirleyen beş süzgeçten bahseder. Medya çalışanları, bu süzgeçlerin içerisinde objektif olarak hareket edebilir, ancak gerçekte kısıtlamalar o

¹⁵⁴ Stuart Hall, "İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulmanın Geri Dönüşü", **Medya, İktidar, İdeoloji**, 3. bs., Ed. ve Çev. Mehmet Küçük, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2005, s. 116-118.

¹⁵⁵ Edward, S. Herman, Noam Chomsky, **Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politikası**, Çev. Ender Abadoğlu, İstanbul, Aram Yayıncılık, 2006, s. 81.

¹⁵⁶ Jeffery Klaehn, "A Critical Review and Assessment of Herman and Chomsky's 'Propaganda Model'", **European Journal of Communication**, C. 17, No: 2, Haziran 2002, s. 152-158

¹⁵⁷ Ibid., s. 150.

kadar güçlüdür ki, kendileri de farkında olmadan bu sisteme dahil olurlar ve farklı bir haber seçimi düşünemezler.¹⁵⁸ Söz konusu beş süzgeç aşağıda incelenmiştir.

2.6.4.1. Birinci Süzgeç: Kitle Medyasının Büyüklüğü, Mülkiyeti ve Kar Yönelimi

Günümüzde, geniş kitlelere ulaşan medya kuruluşlarına sahip olmak, büyük bir yatırım gerektirir. Bu sebeple medya kuruluşları, büyük holdinglerin bünyesindedir. Kar amaçlı bu holdinglerin, oldukça zengin kişilerin elinde olması, onlar tarafından denetlenmelerine ve dolayısıyla da onların çıkarlarına uygun bir politika izlemelerine neden olur.¹⁵⁹

Reklam gelirleri ve artan izleyici kitlesiyle beraber, medyanın karlılığı artmış ve medya piyasa ile bütünleşerek, daha fazla kar odaklı hale gelmiştir. Söz konusu medya kuruluşlarına sahip holdingler, medya dışındaki sektörlerde de faaliyet gösterir ve diğer holdinglerle, bankalarla ve iktidarla, hem ilişki içerisinde, hem de birtakım ortak çıkarlara sahiptir. Bu durum, medyanın ait olduğu holdingin faaliyet gösterdiği sektörler ve ilişki içerisinde olduğu ortak çıkar grupları ile ilgili haber tercihlerini etkiler ve söz konusu haberler bir süzgeçten geçirilir.¹⁶⁰

Bir başka deyişle, günümüzde holdingler için bir faaliyet alanı haline gelmiş olan kitle medyası, çıkarlarını korumak için, holdingi bünyesinde bulunan diğer şirketlerin ya da ilişki içerisinde bulunduğu diğer kurumların aleyhine yayın yapamaz. Bunun nedeni, holding medyasının, bir yayın kuruluşundan önce, kar amacı güden büyük bir örgütün parçası olmasından kaynaklanır.

2.6.4.2. İkinci Süzgeç: İş Yapmak İçin Reklamcılık Ruhsatı

Medya şirketlerinin en büyük gelir kaynağı reklamdır. Reklam verenler, medyaya

¹⁵⁸ Edward, S. Herman, Noam Chomsky, **Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politikası**, Çev. Ender Abadoğlu, İstanbul, Aram Yayıncılık, 2006, s. 82.

¹⁵⁹ Ibid., s. 84-85.

¹⁶⁰ Ibid., s. 88-95.

maddi destek sağladığından dolayı, medya kuruluşları programlarını onlara uygun hale getirmek zorundadır. Kitle medyası, bunu başaramadığı takdirde kar edemez ve var olamaz. Bu nedenle reklam verenler, medyayı denetleyen patron konumuna yerleşir. Dolayısıyla medya, reklam verenlerin aleyhine yayın yapamaz.¹⁶¹

Kitle medyasının, reklam verenlerin aleyhine yayın yapamadığı gerçeği, haberlerin büyük bir filtrelemeden geçtiği anlamına gelir. Bir başka deyişle medyanın verdiği haber, büyük şirketleri kötü etkileyecek bilgilerden temizlenmiş haberdur ve tarafsız olması mümkün değildir.

Medya kuruluşları, reklamcılarının ilgisini çekmek için aynı zamanda izlenme oranlarını da yüksek tutmak durumunda olduğundan, kültürel ve belgesel yayınlara fazla yer veremez ve geniş kitlelerin ilgisini çekecek popüler ve ticari yapımlara ağırlık vermek durumunda kalır.¹⁶²

Böylelikle kitle medyasının içeriği, büyük ölçüde popüler kültüre odaklanmış olur. Bu durum da, bir yandan yayınlardaki farklılaşmayı ortadan kaldırır, bir yandan da yaygın kültürün yeniden üretilmesine ve kitlelere empoze edilmesine yardımcı olur.

Edward Herman, son yıllarda ekonomide, siyasette ve iletişim endüstrisinde yaşanan değişimin, ilk iki süzgeci daha önemli hale getirdiğini ve modelin uygulanabilirliğini artırdığını öne sürer.¹⁶³

2.6.4.3. Üçüncü Süzgeç: Kitle Medyasının Haber Kaynakları

Kitle medyası, sıklıkla resmi kaynaklardan alınan haberlere yer verir. Bunun bir sebebi, hükümetten ve şirketlerden gelen kaynakların güvenilir ve geçerli olduğunun düşünülmesi ve bunun medya için büyük önem taşıması; bir diğer sebebi ise, medyanın objektif görünmeye ihtiyaç duymasıdır. Bir başka etken de, bu kaynaklardan alınan

¹⁶¹ Ibid. , s. 98-99.

¹⁶² Ibid. s. 99-100.

¹⁶³ Jeffery Klaehn, "A Critical Review and Assessment of Herman and Chomsky's 'Propaganda Model'", *European Journal of Communication*, C. 17, No: 2, Haziran 2002, s. 159.

haberlerin, araştırma masraflarını azaltmasıdır.¹⁶⁴

Böylelikle haber kaynakları, medya üzerinde büyük bir güç elde eder. Bu güçlerini korumak için de basın toplantıları düzenler, fotoğraf çekimine izin verir, basın bildirileri dağıtır ve gazetecilerin işlerini kolaylaştırır. Medya ise bu avantajı kaybetmemek için, haberlerin içeriğini, haber kaynaklarını incitmemeye özen gösterir bir biçimde hazırlar.¹⁶⁵

Resmi kaynaklardan alınan haberlerin medya için büyük bir kolaylık sağlaması, medyanın kaynakların bilgi aktarımına sadık kalmasına neden olurken; kaynaklar da olayları kendi istedikleri gibi aktarma şansını elde eder. Böylelikle, her iki tarafın da avantajlı olduğu bir durum ortaya çıkar; ancak bu durum, medyanın tarafsızlığını engeller.

Resmi kaynakların medya üzerinde güç sağlama yöntemlerinden bir diğeri de uzmanlardır. Söz konusu resmi kuruluşlar tarafından işe alınan, belirli konularda uzmanlaşmış kişilerin çalışmaları, yine bu kuruluşlar tarafından finanse edilir.¹⁶⁶ Bu kişiler medyada yer aldığı anda ise, söz konusu kurumlara aykırı bir şey söylemez. Bu şekilde medyadaki söylemler, hükümetin ve piyasanın isteği doğrultusunda gelişir.¹⁶⁷

2.6.4.4. Dördüncü Süzgeç: Tepki Üretimi ve Zorlayıcılar

Medya kuruluşları, istenmeyen bir haber yaptıkları takdirde, olumsuz tepkilerle karşı karşıya kalabilir. Bu tepkiler, telefon ya da dilekçe gibi yollarla insanların görüşlerini dile getirmesi şeklinde olabileceği gibi; dava açma, tehdit etme gibi yöntemlerle de ifade edilebilir ve bu yöntemlerden bazılarının maliyeti medya kuruluşları için oldukça yüksektir. Söz konusu olumsuz tepkilerin ortaya çıkmasında

¹⁶⁴ Edward, S. Herman, Noam Chomsky, **Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politikası**, Çev. Ender Abadoğlu, İstanbul, Aram Yayıncılık, 2006, s. 101.

¹⁶⁵ Ibid., s. 102-105.

¹⁶⁶ Ibid., s. 106-107.

¹⁶⁷ Jeffery Klaehn, "A Critical Review and Assessment of Herman and Chomsky's 'Propaganda Model'", **European Journal of Communication**, C. 17, No: 2, Haziran 2002, s. 160.

hükümet ve iş çevrelerinin büyük rolü olduğu halde medya, bu kurumlara tolerans gösterir. Böylece de otoritenin haber yönetimi üzerindeki etkisi artmış olur.¹⁶⁸

Bu noktada Herman ve Chomsky, medyanın güç sahibi gruplar tarafından sağ kanada doğru bir yanlılık göstermesi için sürekli olarak teşvik edildiğini söyler.¹⁶⁹

2.6.4.5. Beşinci Süzgeç: Bir Denetim Mekanizması Olarak Anti-Komünizm

Komünizm, mülk sahiplerinin konumlarını ve statülerini tehdit ettiği için bir düşman olarak görülmüştür. Bu sebeple, arka arkaya gelen Sovyet, Çin ve Küba devrimleri, Batı'da büyük bir travma yaratmış ve kendi sistemine bir tehdit olarak algılanmıştır. Böylece anti-komünizm, siyasetin temel ilkesi haline gelmiş ve toplumu düşmana karşı seferber eden bir nitelik kazanmıştır. Söz konusu kavramın muğlak olması, mülkiyetin ve hükümetin çıkarlarını tehdit eden her şeyin komünistlik ile ya da yeterince anti-komünist olmamakla suçlanabilmesi sonucunu doğurmuştur. İstenmeyen düşünceler, komünistlik olarak etiketlenmiş ve bu durum medyanın haber tercihlerini etkilemiştir.¹⁷⁰

Beşinci süzgeç, zamanla değişebilen ve anti-komünizm yerine başka ideolojilerle gündeme gelebilecek bir süzgeçtir. Bu süzgeç, yeni tanımlar doğrultusunda yön değiştirmektedir.¹⁷¹

Günümüzde bu süzgeç, pek çok farklı ideoloji ile karşımıza çıkar. Burada önemli olan ideolojinin ne olduğu değil, ortak bir seferberlik ve ortak bir düşman duygusunun yaratılması ve kişilerin hem bu ortak duygular ile, hem de ideolojiye paralel geliştirilen

¹⁶⁸ Edward, S. Herman, Noam Chomsky, **Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Polisiği**, Çev. Ender Abadoğlu, İstanbul, Aram Yayıncılık, 2006, s. 109-112.

¹⁶⁹ Jeffery Klaehn, "A Critical Review and Assessment of Herman and Chomsky's 'Propaganda Model'", **European Journal of Communication**, C. 17, No: 2, Haziran 2002, s. 160.

¹⁷⁰ Edward, S. Herman, Noam Chomsky, **Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Polisiği**, Çev. Ender Abadoğlu, İstanbul, Aram Yayıncılık, 2006, s. 112-114.

¹⁷¹ Jeffery Klaehn, "A Critical Review and Assessment of Herman and Chomsky's 'Propaganda Model'", **European Journal of Communication**, C. 17, No: 2, Haziran 2002, s. 161.

bir korku ile yönlendirilmesidir.

2.6.4.6. Değerli ve Değersiz Kurbanlar

Medya, devlet tarafından propaganda aracı olarak kullanılırken, devreye bir de değerli ve değersiz kurbanlar meselesi girer. Herman ve Chomsky'ye göre, düşman devletlerde öldürülen, işkence gören ya da her türlü kötü muameleye maruz kalan kişiler, medyada daha fazla yer alır ve kurban olarak gösterilir. Ancak, medya kuruluşunun faaliyet gösterdiği ülkedeki iktidar ya da müttefik ülkeler tarafından gerçekleştirilen benzer eylemler, medyada kendine yer bulmakta zorlanır ve söz konusu değersiz kurbanların hikayeleri, insanlara ulaşamaz.¹⁷²

Değerli ve değersiz kurbanlar kavramına şöyle bir örnek verilebilir: Küba'da siyasi nedenlerden dolayı hapse giren bir kişi, Amerikan medyası için değerli bir kurbandır, çünkü Küba, sosyalist rejimiyle Amerika'ya tehdit oluşturur. Bu sebeple böyle bir kişi, varlığı keşfedildiği takdirde, Amerikan medyasında sıkça yer alır. Ancak aynı durum Amerika'da gerçekleştiğinde, medya bu haberi ya yansıtmaz ya da daha az ve daha yüzeysel haberler ile geçirir. Böylelikle de insanlar, olayın varlığından yeteri kadar haberdar olamaz ve dolayısıyla Küba'nın baskıcı ve yasakçı olduğuna, Amerika'nın ise özgürlükçü ve insan haklarına saygılı olduğuna inanmaya başlar.

Herman ve Chomsky'nin Propaganda Modeli, günümüzde medyanın sosyal kontrol ile olan ilişkisindeki en güçlü teorilerden biridir. Modelin önemi hem kapsamlı araştırmasından, hem de teorisinin gücünden kaynaklanır ve günümüzde kitle medyasının ne gibi çıkar ilişkileri içerisinde olduğunu gözler önüne serer.

2.6.5. Medya, Çocuklar ve Çizgi Filmler

Günümüzün en büyük eğlence ve medya şirketlerinden biri olan Walt Disney'in kurucusu ve isim babası Walt Disney'in şu sözü dikkate değerdir:

¹⁷² Edward, S. Herman, Noam Chomsky, **Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politikası**, Çev. Ender Abadoğlu, İstanbul, Aram Yayıncılık, 2006, s. 121.

“Çocuğun zihninin boş bir defter olduğunu düşünürüm. Yaşamın ilk yıllarında bu deftere çok şey yazılır. Bu yazıların niteliği, çocuğun yaşamını derinden etkiler.”¹⁷³

Bugün, Walt Disney'in yarattığı çizgi filmler ve çizgi kahramanlar, çocukların zihninde büyük yer kaplar ve onları büyük ölçüde etkiler. Çocukların, gelişim süreçleri itibari ile zihinlerinin öğrenmeye ve sosyalleşmeye daha açık olması, onları medya içerikleri karşısında daha savunmasız hale getirir.

Günümüzde çocukların birçoğu, boş zamanlarının büyük bir bölümünü televizyon izleyerek geçirir ve çocukların televizyonda en çok izledikleri program türlerinden biri çizgi filmlerdir. Çizgi filmler bu anlamda bir sosyalleşme aracı olarak işlev görür.¹⁷⁴

Henry Giroux, bu düşünceye paralel bir biçimde, Walt Disney gibi büyük medya şirketlerinin, çocukların kültürünü şekillendirmede çok büyük bir rolü olduğundan bahseder. Bilginin üretimi üzerinde, söz konusu büyük şirketlerin sahip olduğu kontrol, çocukların dünyayı algılayışında önemli bir yere sahip olan popüler kültürün yaratılmasına yardımcı olur. Algıları bu şekilde etkileyerek bir eğitim aracına dönüşen kitle medyası, belirli durumları meşrulaştıran değerleri ve normları da şekillendirir.¹⁷⁵

Çok küçük yaşlardan itibaren, medyanın şekillendirdiği kültüre maruz kalan çocukların, ekranda gördükleri değerlerden etkilenmeleri, neredeyse kaçınılmazdır. Dahası, gördükleri şeylerin dikkat çekici ve keyif verici olmasının, bu etkinin boyutunu artırması şaşırtıcı olmayacaktır.

Giroux da, çocukların büyük bir keyifle izlediği çizgi filmlerin eğlendirmenin çok ötesinde işlevleri olduğunu öne sürer. Giroux'a göre çocukların günlük yaşamını doldurdu bu filmler, toplumsal değerleri ve rolleri öğretmede aile, okul ya da dini

¹⁷³ Henry A. Giroux, **The Mouse That Roared: Disney and the End of Innocence**, Boston, Rowman & Littlefield Publishers, 1999, s. 17

¹⁷⁴ Campbell Leaper, Lisa Breed, Laurie Hoffman, Carly Ann Perlman, “Variations in the Gender Stereotyped Content of Children's Television Cartoons Across Genres”, **Journal of Applied Social Psychology**, C. 32, No: 8, 2002, s. 1653

¹⁷⁵ Henry A. Giroux, **The Mouse That Roared: Disney and the End of Innocence**, Boston, Rowman & Littlefield Publishers, 1999, s. 2-3.

kurumlardan daha güçlüdür.¹⁷⁶

Leaper ve diğerleri tarafından yapılan bir araştırma, bu düşünceyi destekler bir biçimde, çocukların sosyalleşmesine yardımcı olan çizgi filmlerin, onlara cinsiyet rolleri ile ilgili kültürel bilgiler verdiği bulgusuna ulaşmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, çizgi filmlerde kadınların korku belirtileri gösterme, romantik davranma, kibar olma ve destek verici eylemlerde bulunma miktarları, erkek karakterlerinkinden anlamlı derecede fazladır.¹⁷⁷

Aynı araştırma, çizgi filmlerde erkeklerin fiziksel şiddet eyleminde bulunma ya da böyle bir eyleme maruz kalma miktarının, kadınlarınkinden daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Ayrıca yine çizgi filmlerde erkek karakterlerin sayısı, kadın karakterlerden anlamlı derecede fazladır.¹⁷⁸

Bu da demektir ki çocuklar, henüz çok küçük oldukları yaşlardan itibaren, toplumsal cinsiyet ile ilgili rollerini öğrenir ya da başka bir deyişle tektipleştirmeye maruz kalır. Pek çok kez çocukların kendilerini özdeşleştirdikleri çizgi film karakterleri, bir anlamda onlara nasıl davranmaları gerektiğini söylemiş olur.

Giroux, ayrıca Walt Disney'in, çocukluk masumiyetinin simgelerinden biri haline geldiğini belirtir. Günlük yaşamda karşımıza çıkan şiddete karşı, çizgi filmler güvenli ve romantik bir dünya sunar. Bu dünyada hayaller gerçek olur ve mutluluk kazanır.¹⁷⁹

Söz konusu masumiyet metaforu belirli anlamların içine yerleştirilir ve belirli bir kültürel dille aktarılır. Bu durum da, hem bireylerin keyif almalarına neden olur, hem de topluma belirli bir kimlik tanımlar sunar.¹⁸⁰

Söz konusu kimlik tanımlarının, masumiyet gibi, hiç kimsenin itirazı olmayacak ve pek çok insanı içine alabilecek kavramların içine yerleştirilmesi, bireyleri çizgi

¹⁷⁶ Ibid., s. 84.

¹⁷⁷ Campbell Leaper, Lisa Breed, Laurie Hoffman, Carly Ann Perlman, "Variations in the Gender Stereotyped Content of Children's Television Cartoons Across Genres", **Journal of Applied Social Psychology**, C. 32, No: 8, 2002, s. 1658-1660.

¹⁷⁸ Ibid., s. 1658.

¹⁷⁹ Henry A. Giroux, **The Mouse That Roared: Disney and the End of Innocence**, Boston, Rowman & Littlefield Publishers, 1999, s. 17.

¹⁸⁰ Ibid., s. 18.

filmlerde aşıl原因 değerlere karşı daha savunmasız bir hale getirir. Çizgi filmler hem çocuklara, hem de yetişkinlere, sihirli bir dünyanın kapılarını açar.

Buckingham da aynı şekilde, çizgi filmlerin yalnızca çocuklar için yapılmadığını belirtir. Walt Disney'in kendisi, aile eğlencesi sunan çizgi filmler ürettiklerinden bahsetmiştir. Bu tarz filmlerin ortak özelliğı, çocukluk kavramına yaptıkları göndermedir. Söz konusu gönderme çocuklar için, yaşadıkları hayatın unsurları iken; yetişkenler için geçmişe ait nostaljik bir hayal olma işlevi görür.¹⁸¹

Ancak, bu çalışmanın bundan sonraki içeriğini, çizgi filmlerin çocuklar üzerindeki etkisi ve bu etkinin, sosyal sapkınlık ve sosyal kontrol kavramları açısından nasıl bir işlevi olduğu oluşturacaktır. Bu amaçla yapılmış olan alan çalışması, bir sonraki bölümde aktarılacaktır.

¹⁸¹ David Buckingham, "Dissin' Disney: Critical Perspectives on Children's Media Culture", **Media, Culture & Society**, C. 19, No: 2, 1997, s. 286.

3. ALAN ÇALIŞMASI

3.1. Yöntem

Çalışmada veri toplamak için odak grubu yöntemi kullanılmıştır. Odak grubu, genellikle sayıları 6 ile 12 arasında değişen kişilerden oluşan küçük ölçekli gruplar ile yapılan, kalitatif bir veri toplama yöntemidir. Bu yöntemde grubu oluşturan bireyler, yönlendirici konumundaki moderatörün belirlediği bir konu üzerinde, hem onun sorduğu soruları cevaplayarak, hem de birbirleri ve moderatör ile etkileşim içerisine girerek konu üzerine tartışır. Tartışma, tüm katılımcıların konu ile ilgili yorum yapması ve hem diğer katılımcıların, hem de moderatörün yaptığı yorumlara yanıt vermesi ile ilerler.¹

Odak grubu çalışması, pek çok alandaki bilimsel çalışmalarda kullanılır. Yöntemin en sık kullanıldığı alanlar sosyoloji, iletişim, eğitim, siyaset bilimi, kamu sağlığı olarak sıralanabilir. Odak grubu yöntemi, akademik çalışmaların dışında, pazarlama alanında da sıklıkla yardımına başvurulmuş bir yöntemdir.²

Odak grubu çalışmasının gücü, katılımcılar arasında ortaya çıkan etkileşimden gelir. Söz konusu etkileşim, bir sinerji yaratarak, elde edilen veriyi yalnızca bireylerin fikirlerinin toplamı olmanın ötesine taşır ve hem fikir birliğinin, hem de farklılaşmaların gözler önüne serildiği anlamlı bulgular ortaya çıkmasına yardımcı olur.³

Bu çalışmada odak grubu yönteminin seçilmesinin nedeni, medyanın, özelde çocuklar ve genelde insanlar üzerindeki etkisi araştırılırken, onlarla yüz yüze yapılan görüşmelerin oldukça anlamlı ve değerli bulgular ortaya koyacağını düşünülmesidir. Ek olarak, kişiler arasındaki etkileşimin, tartışmanın boyutunu genişleterek, medyanın gönderdiği mesajların anlaşılmasına ve değerlendirilmesine büyük katkı sağlayacağına inanılmaktadır.

Bu çalışmada, çizgi filmlerin çocuklara verdiği mesajlar ve bu mesajların etkisi

¹ Evelyn Folch-Lyon, John F. Trost “Conducting Focus Group Sessions”, **Studies in Family Planning**, C. 12, No: 12, Aralık 1981, s. 444

² David L. Morgan, “Focus Groups”, **Annual Review of Sociology**, C. 22, 1996, s. 132.

³ Ibid., s. 139.

merak edildiğinden, odak grubu olarak, aynı ana okuluna devam eden 6 yaşında 9 adet çocuk seçilmiştir. Çocuklara modaretör tarafından daha önce belirlenmiş bir çizgi film izletilmiş ve daha sonra söz konusu çizgi filmin hikayesi ile ilgili birtakım sorular sorulmuştur. Sorulan sorular ile başlatılan tartışmada, hikayenin çocuklara ne söylediğinin ve söylenenlerin çocukların zihninde nasıl bir etki yaratığının anlaşılması amaçlanmıştır.

Çalışmanın odağı kitle medyası olduğundan, seçilen çizgi filmin kitleselleşmiş yapımları temsil edebilecek nitelikte, popüler ve günümüz çocukları tarafından yaygın olarak izlenen bir film olmasına dikkat edilmiştir. Aynı şekilde, çalışmanın günümüz medyasının yolladığı iletiler ile ilgili bir fikir vermesi amaçlandığından, çizgi filmin yakın tarihte üretilmiş, güncel bir yapım olmasına dikkat edilmiştir.

Bu çalışma, sosyal sapkınlığın özelde çizgi filmlerdeki, genelde ise medyadaki temsilini ve kontrolünü konu edindiğinden, şüphesiz ki, seçilen çizgi filmin önemli kahramanları arasında, sapkın bir karakter olması şartı aranmıştır.

Bütün bu şartlar göz önünde bulundurularak, odak grubuna izletilmesi için, 2007 yapımı, ülkemizde de sinemalarda gösterilen **Arı Filmi** (Bee Movie) isimli çizgi film seçilmiştir. Odak grubunu oluşturan çocukların, tamamen rastlantısal olarak, çizgi filmi daha önce de izledikleri ortaya çıkmıştır. Çocuklar çizgi filmi, bir kez de modaretör ile birlikte izlemiştir.

3.2. Seçilen Çizgi Filmin Hikayesi ve Önemli Noktalar

Arı Filmi⁴, bir arı kovanı içerisinde yaşayan baş kahraman Arı Barry ve arkadaşı Adam'ın liseden mezun olmasıyla başlar. Barry ve Adam'ın mezuniyet törenlerine şahit oluruz ve liseden mezun olan arıların, aynı gün içerisinde çalışmaya başladığını öğreniriz.

Barry, Adam ve diğerleri, törenin ardından kovanın içerisinde, bal yapılan

⁴ Jerry Seinfeld, Christina Steinberg (Yapımcılar), Smith, Simon, J., Steve Hickner (Yönetmenler). **Bee Movie** (Film). United States of America: DreamWorks, 2007.

merkezlerde bir tura çıkarılır. Tur rehberi, genç arılara sistemin nasıl işlediğini anlatırken, oldukça önemli bir cümle sarf eder: “Biliyoruz ki arılar olarak hepiniz, bir ömür boyu çalışacağınız bu noktaya gelmek için, bir ömür boyu çalıştınız.” ve ekler: “Arı işleri küçük işlerdir, ancak arılar bilir ki; işler küçük olsa da, eğer iyi yapılıyorsa, her iş çok önemlidir”.

Bu noktada film, arıların çalışkanlığına ve özenine atıf yapar. Karşımızdaki topluluğun, yaşamını çalışmaya adanmış bir toplum olduğunu anlarız. Tur rehberi, o gün mesleklerini seçecek olan arılara: “Dikkatli olun, çünkü seçtiğiniz meslekte, her ne olursa olsun, ömrünüzün sonuna kadar kalacaksınız.” der.

Filmin bu noktası, Arı Barry'nin normlardan sapmaya başladığı nokta olarak da yorumlanabilir, çünkü Barry'nin gülümseyen yüzü, rehberin söylediği son cümleden sonra değişir. Barry şöyle der: “Ömrümün sonuna kadar aynı işi mi yapacağım? Bunu bilmiyordum ben.” Barry'nin, arı normlarına sıkı sıkıya bağlı arkadaşı Adam ise şöyle bir yanıt verir: “Ne fark eder?”.

Tur rehberi konuşmasına devam eder: “Ayrıca şunu bilmek sizi memnun edecektir: Arı halkı 27 milyon yıldır, bir gün bile izin yapmamıştır.” Bu noktada Barry'nin daha fazla paniğe kapıldığını görürüz: “Bir gün bile izinsiz çalışmak mı? Ölümüne mi çalıştıracaksınız bizi?”

Bu soruya, halinden gayet memnun görünen tur rehberi, gülümseyerek yanıt verir: “Deneyeceğiz”. Rehberin bu esprisi, bütün tur ekibi tarafından kahkahalarla karşılanır. Gülmeyen tek bir kişi vardır, o da Barry'dir.

Burada anlarız ki, arı halkı, dinlenmeden çalışmaktan ve yaşamlarını işe adamaktan memnundur ya da en azından bize memnun oldukları gösterilir. Hayatın gerçekleri karşısında şaşırان ve düzeni benimseyemeyen Barry ise, bu andan itibaren sosyal sapkın konumuna yerleşir.

Barry mutsuzdur ve ömrünün sonuna kadar tek bir iş yapmanın çılgınlık olduğunu düşünür. Adam ise hayatından memnundur. Barry'ye şöyle der: “Ben rahatım. Ömrümün sonuna kadar yapacağım tek bir seçim kaldı.” Adam ekler: “Neden her şeyi

sorguluyorsun? Biz arıyız. Yeryüzünün en mükemmel işleyen topluluğuyuz”.

Adam'ın burada yaptığı, Barry'ye bir sosyal normu ihlal ettiği için negatif tepki vermektir. Üstelik, düşüncelerinden vazgeçmesi için verdiği tepkiler ile bir anlamda Barry'ye gayriresmi kontrol uygular. Adam'ın bu kontrolü uygularken söyledikleri de oldukça düşündürücüdür. Barry'ye sistemin mükemmel işlediğini, bu nedenle de onu sorgulamaması gerektiğini belirtir. Öyleyse, büyük düzen karşısında bireylerin istekleri ve seçimleri çok önemli değildir.

Ancak Adam'ın söyledikleri Barry için yeterli olmaz. Barry aynı akşam, hangi mesleği seçeceğine karar verip vermediğini soran babasına: “Her gün aynı işi yapmaktan hiç sıkılmadın mı?” diye sorar. Barry ayrıca babasıyla sohbeti esnasında, bal işine girmek isteyip istemediğinden emin olmadığından bahseder. Ailesi Barry'nin bu düşüncesini oldukça garip karşılar. Ona bal yapma işine girmesi gerektiğini hatırlatır, bu konuda onu zorlar, hatta onun yerine karar verir.

Ertesi gün olduğunda ise, çıkış yolu kalmadığına inanan Barry, yaşam boyu yapacağı mesleğe başlamadan önce, kovandan dışarıyı görmesi gerektiğine karar verir. Arkadaşı Adam ise Barry'ye, kovandan dışarı çıkmamasını, dış dünyanın çok tehlikeli olduğunu ve ölebileceğini söyler. Kovandan dışarıya yalnızca bu iş için özel olarak eğitilmiş ve polenleme yapmakla görevli Polen Gücü çıkabilmektedir.

Filmin bu noktası da oldukça önemlidir, çünkü sistem, sıradan bir arının güvenli bölgeyi terk etmemesini gerektirir. Uzaklara gidebilmek, dünyayı görebilmek ve farklı canlılarla bir araya gelmek, yalnızca özel eğitilmiş ve yetenekli kişilere mahsustur.

Ne var ki Barry, arkadaşının uyarılarını dinlemez ve kovandan dışarı çıkar. Dış dünyada yağmur başladığında ise Barry, bir insanın evine sığınır. Evin sahibi Vanessa adında bir çiçekçidir ve Barry'yi görüp öldürmek isteyen arkadaşını durdurarak, onun hayatını kurtarır.

Barry, herkes gittikten sonra, hayatını kurtaran bu insana teşekkür etmek için onunla konuşmaya karar verir. Arıların insanlarla konuşması yasak olduğundan ve böyle bir durum arılar arasında hiç hoş karşılanmadığından dolayı, Barry bu yaptığı ile bir

normu daha ihlal etmiş olur.

Barry, Vanessa ile arkadaş olur, ancak akşam olunca kovana dönmesi gerekir. Eve döndüğünde de çalışmak için herhangi bir girişimde bulunmayan ve vaktini evin havuzunda dinlenerek geçiren Barry'ye, anne ve babası oldukça sinirlidir ve şu cümleleri sarf ederler: “Bir işin bile yok. Sana arı bile denemez. Biraz bal yapsan ölür müsün acaba?”

Burada yine önemli bir nokta vardır. Barry'nin ebeveynleri arı olmayı, çalışmak ile özdeşleştirir. Başka bir deyişle, topluma dahil olmak, ancak toplumun normlarını yerine getirerek gerçekleştirilebilir. Bu noktada Barry'nin anne ve babasının uyguladığı kontrol, yine gayriresmi kontroldür.

Ancak ebeveynlerinin tavrı da Barry için yeterli olmaz. Barry, yeniden kovanın dışına çıkarak Vanessa'yı ziyarete gider. Süpermarkette alışveriş yaparken Vanessa'ya eşlik eden Barry, burada bal satıldığını görür. Daha önce insanların bal yediğinin farkında olmayan Barry, gördükleri karşısında çok şaşırır.

Barry için, insanların arılardan aldıkları balı satması, bal üzerinden kar sağlaması kabul edilemezdir. Barry, arıların durmadan çalışarak hayatlarını adadıkları balın, insanlar tarafından yenmesine karşı çıkar ve insanlığa dava açmaya karar verir.

Barry'nin bu davadaki amacı, balı insanlardan geri almaktır. Davanın hedefi ise, çizgi filmde belirtildiği üzere gıda şirketleri ve bal endüstrisidir. Barry bu yaptığı ile pek çok arıyı da arkasına almayı başarır. Aynı zamanda Vanessa da dava sürecinde Barry'ye yardımcı olur.

Davanın sonucu, arıların lehine sonuçlanır ve insanlar bal yemeyi, almayı ve satmayı bırakır. Ellerindeki balı da arılara iade ederler. Bunun sonucunda da artık bal üretilmesine ihtiyaç kalmaz ve arılar da çalışmayı bırakır.

Filmin bu noktasında, çok çalışmanın önemli bir norm olduğu arı toplumunun, ilk defa çalışmayı bıraktığı ana şahit oluruz. Bütün arılar dinlenerek, tatil yaparak ve eğlenerek vakit geçirmeye başlar.

Ancak dakikalar ilerledikçe anlarız ki; dava kararının hiç kimsenin tahmin

edemediği sonuçları vardır. Arıların çalışmayı, dolayısıyla da bal yapmayı bırakması, dünyada polenlemenin durmasına neden olur. Polenleme olmayınca da çiçekler ve bitkiler ölmeye başlar ve dünyadaki yaşam tehlikeye girer.

İşte bu noktada Barry, büyük bir hata yaptığını anlar. Üstelik, Vanessa'nın çiçekçi olması ve Barry'nin davası nedeniyle hem çok sevdiği çiçekleri, hem de işini kaybetmiş olması, Barry'yi daha da çok üzer. Vanessa'ya şöyle söyler: “Çok büyük bir hata yaptım. Çok büyük bir felaket oldu ve hepsi benim hatam”.

Barry, yaptığını düzeltmeye karar verdiğine ve düzeltebileceğine Vanessa'yı ikna eder ve onunla beraber, dünyada son kalan güllerin sergileneceği Gül Olimpiyatları'na gider. Plana göre Barry ve Vanessa, oradaki gülleri kaçırarak, Barry arıları organize edecek ve böylelikle polenleme yeniden başlayacaktır.

Barry ve Vanessa güllerle beraber uçaktayken gerçekleşen birtakım aksilikler ve pilotların bilinçlerini kaybetmesi sonucu, Barry ve Vanessa uçağın kontrolünü almak ve uçağı yere indirmek durumunda kalır.

İşte bu noktada Barry, tek bildiği yolla, yani arı gibi, uçmayı ve yere inmeyi dener. Aşağıda onu bekleyen arılar topluluğu ise, onu destekleyecek bir biçimde topluca “Arı gibi düşün!” diye bağırmaya başlar ve Barry, inişi “arı gibi düşünerek”, sorunsuz bir biçimde gerçekleştirir.

Başka bir deyişle Barry'nin başarısı, ait olduğu toplumdaki geleneksel yöntemlerde olduğu gibi ve öğrendiği biçimde davranmaktan kaynaklanır. Böylece Barry, arılar ve gülleri bir araya getirmeyi başarır ve polenleme yeniden başlar.

Bütün bunların sonucunda arılar, yeniden insanların bal yemesine, balı almasına ve satmasına izin verir. Arılar tekrar çalışmaya ve bal üretmeye başlar, çiçekler yeniden açar ve dünyadaki her şey eski haline döner; sistem, bozulmadan önceki haliyle işlemeye başlar.

Ancak Barry, bal yapma işinde çalışmaya başlamaz. Filmin sonunda Barry'yi, kovanın dışında, Vanessa'nın dükkanının arka bölümünde, hayvanlar için avukatlık yaparken ve onların insanlar ile olan sorunlarını dinlerken görürüz. Son sahnede Barry,

problemleri dinlemekten sıkılmış bir halde, ofisi yardımcısına bırakarak, Vanessa'ya yardımcı olacak bir iş yapmak için dışarı çıkar.

Şüphesiz ki Barry, kendisine ailesi, okulu ya da arkadaşları tarafından öğretilen normları içselleştirememiş ve bu anlamda da yeteri kadar sosyalleştirilememiş, sapkın bir arıdır. Bu nedenle de Barry'nin normlara uyması için, devreye başka sosyal kontrol mekanizmaları girer.

Çizgi filmde bu mekanizmalar çoğunlukla gayriresmidir ve Barry'nin kurallara uyması için yeterli olmamıştır. Barry, tepkileri önemsememiş ve kendi istediği gibi davranmaya devam etmiştir. Ancak Barry böyle davranmanın, başka bir deyişle sisteme dahil olmamanın ve düzeni değiştirmeye çalışmanın, bir felaketle sonuçlandığını keşfetmiştir.

İşte Barry bu noktadan sonra, yaptıklarını düzeltmek, her şeyi eski haline getirmek ve sistemin yeniden işlemlerini sağlamak için uğraşmaya başlar. Barry, hatasını anladığında normu içselleştirmiş ve sosyalleşmiş olur. Bu noktadan sonra Barry için içsel kontrol devrede olacaktır.

Burada çizgi filmin hikayesinin ve sosyal sapkınlığın sonuçlarına yaptığı atfın, çocuklara normlara uyum sağlama, sisteme ve düzene uygun davranma mesajı verdiği düşünülebilir. Barry'nin sapkınlığının sonuçları felaket getirmiştir. Öyleyse Barry'nin yaptığı gibi, istenmeyen olaylara yol açmamak için, normları baştan içselleştirmek gereklidir.

Özelde bu çalışma için seçilmiş çizgi filmin, genelde ise tüm çizgi filmlerin ve kitle medyasının, insanların sosyalleşmesi açısından önemli birer aracı görevi gördüğü göz önüne alındığında, çocukların bu çizgi filmi izlerken düşündüklerinin oldukça önemli olduğu ortaya çıkar.

Medya tarafından çocukların zihnine gönderilen mesajlar, onların normlarının şekillenmesinde etkili ise ve düşünme yapılarının biçimlendirilmesine yardım ediyorsa; Arı Filmi'ni izleyen çocukların, Barry, Barry'nin davranışları, bu davranışların sonuçları, arıların düzeni ve insanlarla ilişkileri konularındaki görüşleri oldukça önemlidir.

Elbette ki çizgi filmler, masallar ve hikayeler, yalnızca anlattıkları dünya ile ilgili değildir. Bu çizgi film de, yalnızca arılar ile ilgili değildir. Arıların dünyası, insanların dünyasının yansımasıdır. Bu hikayede arıların başından geçenler ve arıların hayatları, insanların hayatlarının sembolik bir anlatımı olarak yorumlanabilir.

Bu nedenlerle, çocukların film hakkındaki görüşleri, medyanın onlara ne söylediğini ve bu söylenenlerin çocuklar üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu anlamamıza yardımcı olabilir. İşte bundan dolayı, bu noktada söz konusu filmi izleyen çocuklar ile yapılan odak grubu çalışmasının bulgularına bakmakta fayda vardır.

3.3. Bulgular

Çizgi filmin en başında, Barry'nin ilk görüldüğü sahnede, iki çocuğun “Ben buyum.” dediği gözlenmiştir. Burada söz konusu iki çocuğun, pek çok durumda olduğu gibi, kendini filmin baş kahramanı ile özdeşleştirdiği ve bu özdeşleşmeyi ifade ettiği söylenebilir.

Çocukların çizgi filmin kahramanı ile özdeşleşme yaşamasının, filmin üzerlerinde yaptığı etkiyi arttıracakı söylenebilir. Çocuk, özendiği, yerinde olmak istediği kahramanın ve içinde olmak istediği dünyanın değerlerini daha kolay benimseyecektir.

Filmin dava ile ilgili bölümünde bir noktada, mahkeme salonundaki izleyicilerin ayağa kalkıp “Arılara özgürlük!” diye bağırdığı bir sahne bulunur. Söz konusu sahneyi izlerken, çocuklardan üç tanesinin de ayağa kalkıp, aynı cümleyi, bağırarak birkaç sefer tekrar ettiği gözlemlenmiştir. Bu üç çocuktan ikisi, daha önce kendini Barry ile özdeşleştirdiğini ifade eden çocuklardır.

Çocukların bu tepkisi, kısmen çizgi filmin o esnada yarattığı heyecan ve duygu yoğunluğu ile, kısmen de yukarıda bahsedilen, kendini kahraman ile özdeşleştirme durumu ile açıklanabilir. Bu durum ayrıca, çocukların filmin bu noktasında, Arı Barry'nin tarafında olduğu şeklinde de yorumlanabilir.

Filmde, aynı şekilde heyecan ve duygu yoğunluğu yaşanan bir sahne daha vardır. Barry'nin uçağı indirmeye çalıştığı ve arıların “Arı gibi düşün!” diye bağırdığı sahnede,

çocukların dört tanesinin ayağa kalkıp, bu sözü bağırarak ve heyecanla tekrarladıkları gözlemlenmiştir.

Çocukların buradaki hareketi, yine kısmen filmin yarattığı duygu yoğunluğu ile açıklanabilir. Ancak, bu noktanın başka bir öneminin daha olduğu söylenebilir. Bu cümlelerin yaptığı atıf, daha önce de belirtildiği gibi, toplumdaki geleneksel ve öğrenilmiş düşünme sistemine yapılan atıftır. Çocukların zihnine gönderilen bu ileti, filmde heyecanın en doruk noktasına çıktığı anda devreye girer ve böylelikle de ilgilerini çekmeyi başarır.

Çocuklar filmi izlemeyi bitirdikten sonra moderatör tartışmayı başlatmıştır. Konuşmanın ilk anları daha sakin ve sessiz geçse de, ilerleyen dakikalarda, çocuklar daha fazla tepki vermeye başlamıştır. Moderatör tarafından sorulan ilk soru: “Sizce arıların çalışması ve bal yapması iyi bir şey midir?” olmuştur.

Burada çocuklardan birkaç tane “iyi” cevabı alınmıştır. Ancak bu cevaplar yüksek sesli ve çok net verilmiş cevaplar değildir. Bu noktada moderatör tekrar sözü alarak: “Ama çok çalışıyorlar, hiç izin günü yapmıyorlar.” demiş ve çocukların, bu yoruma nasıl bir tepki verdiğine bakmıştır. Bu yorum üzerine önce bir sessizlik yaşanmış, daha sonra da bir çocuk: “Arılar olmazsa, çiçekler de olmaz.” yanıtını vermiştir.

Sorulan ilk soru karşısında çocukların tepkilerine bakılarak, her ne kadar arıların çalışmaları yönünde fikir belirtmiş olsalar da, düşüncelerinin çok net olmadığı söylenebilir. Ancak cevapların çekingenliğinin nedeni, görüşmenin henüz başlamış olması olarak da yorumlanabilir. Bu nedenle moderatör araya girmiş ve aksi yönde fikir belirterek, tepkiyi yeniden ölçmek istemiştir. Sessizliğin ardından, tek bir çocuktan da olsa gelen yanıt, filmin söylemek istediklerini çocuklara aktarmada başarılı olduğu yönünde bir ipucu taşır.

Çocuklara daha sonra: “Sizce arı, bal yememeleri için insanlara dava açtığında haklı mıydı?” sorusu sorulmuştur. İki çocuktan çok hafif bir ses tonu ile alınan “Haklıydı” cevabı üzerine moderatör, “Haklı olmadığını düşünen var mı?” diyerek,

ikinci bir soru daha sormuştur. Bu soruyu sessizliğin izlemesi üzerine, bu konu daha sonra yeniden değinilmek üzere değitirilmiştir.

Çocuklara sorulan bir diğer soru: “İnsanlar bal yemeyi, arılar da çalışmayı bırakınca ne oldu?” sorusudur. Bu soruya çocuklardan alınan yanıt: “Çiçekler soldu.” olmuştur. Bunun üzerine devam edilerek: “Peki çiçekler solunca ne oldu?” sorusu sorulmuş ve “Bal yapamadılar” cevabı alınmıştır. Bu noktada bir ocuk: “Arılar bal yaptıktan sonra çiçekler canlandı.” cümlesini sarf etmiştir.

Arıların bal yapmayı bırakmasının çiçeklerin solması ile sonuçlandığı, filmde çok açık bir şekilde ifade edildiğinden, çocukların burada verdikleri tepki doğaldır. Ancak buradaki önemli nokta, insanların bal yemeyi bırakmasının, dolaylı olarak da olsa, çiçeklerin solması ile ilişkilendirilmesidir.

Bu noktada ocuklara: “Arıların insanlara yeniden bal vermesi gerekli mi sizce?” sorusu sorulmuştur. Çocuklardan: “Evet.”, “Gerekli.” ve “Evet, çünkü insanlar baldan faydalanamadılar.” yanıtları alınmıştır.

Daha sonra sorulan soru ise: “Sizce insanların bal yemesi, arılara zarar veriyor mu?” olarak belirlenmiştir. Bu soruya çocuklar, topluca “Hayır” diyerek yanıt vermiştir. Çocukların hem bu soruya, hem de bir önceki soruya cevabı, insanların arılardan bal almaya devam etmesi gerektiğini düşündüklerini gösterir.

Bu noktada ocuklara: “Arılar alışkan hallerine geri dönünce her şey normale dönüyor mu?” sorusu sorulmuştur. Çocuklar, beklendiği gibi: “Dönüyor” yanıtını vermiştir. Bunun üzerine sorulan soru ise: “Arılar alışmasaydı ve her şey normale dönmeseydi ne olurdu?” sorusudur ve alınan yanıtlar: “Bal olmazdı.” fikri etrafında şekillenmiş yanıtlardır.

Çocukların bu soruya verdiği cevap ilginçtir. Yanıtların hiçbiri, “Arılar çalışmazsa çiçekler ve bitkiler ölür.” fikrini belirtmemiştir. Bu nedenle, bu soruya verilen cevaplar, çocukların odak noktasının insanların bal yemesi olarak şekillendiği yönünde ipuçları taşır.

Bu nedenle, burada dava konusuna geri dönölmüş, ancak soru bu kez farklı bir

şekilde sorulmuştur: “Siz olsaydınız, arının yaptığını yapar mıydınız?”. Bu noktada yine bir sessizlik ile karşılaşılmış, ancak çocukların iki tanesinin hayır, bir tanesinin evet anlamında başını salladığı gözlemlenmiştir.

Bu gözlem üzerine sorulan “Neden?” sorusu da yanıtız kalınca, sorunun biçimi yine değiştirilmiş ve soru “Siz onun yerinde olsaydınız, insanlara dava açar mıydınız?” şeklinde sorulmuştur. Çocuklardan bu kez, birkaç “Evet” cevabı gelmiş, ancak moderatör “Ama sonra kötü şeyler oluyor.” yorumunu yapınca, toplu olarak “Hayır” yanıtı verilmiştir. Moderatör yeniden: “Açar mıydınız, açmaz mıydınız?” diye sormuş ve çocuklar toplu olarak tekrar “Hayır” cevabını vermiştir.

Çocukların cevabında moderatörün yorumunun etkili olduğu düşünülebilir. Söz konusu yorum ile cevap kesinleşmiş ve kalıcılaştırmıştır. Ancak çocukların bu soruya, ilk sorulduğunda verecek net bir cevapları olmadığı açıktır. Çocukların bu kararsızlığının nedeninin, bir yandan kendilerini Barry ile özdeşleştirmeleri, arıları iyi taraf olarak görmeleri ve bu nedenle davanın haklı olduğunu düşünmelerinin; bir yandan da insanların bal yemesi gerektiğine ve arıların bal yapmamasının ve çalışmamasının, çiçeklerin solmasına, yani kötü şeylere neden oluğuna inanmalarının yarattığı çelişki olduğu yorumu yapılabilir.

Bu noktadan itibaren, cevapların daha da netleşmesi amacıyla, çocuklara teker teker “Sen olsan dava açar mıydın?” ve “Neden?” soruları sorulmuştur. Çocukların altısı “Dava açmam. İnsanlar da bal yiyebilsin.” cevabını vermiştir. Üç çocuk ise soruyu, “Dava açarım.” diye yanıtlamıştır, ancak “Neden?” sorusu sorulduğunda, onlar da “İnsanların bal yiyebilmesi için.” cevabını vermiştir.

Bir başka deyişle, çocukların ortak görüşü ve net oldukları nokta, insanların bal yemesi gerektiğidir. Bu noktada, insanların bal yemesi, arıların çalışmasına bağlı olduğu için, çocuklara: “Arılar sürekli çalışsınlar mı, yoksa dirlensinler mi?” sorusu sorulmuş ve bütün çocuklardan “Çalışsınlar.” yanıtı alınmıştır.

Bunun üzerine çocuklara yeniden, “Peki arılar çalışmaya devam edince ne oluyor?” sorusu sorulmuştur. Çocuklar da bu soruya: “Çiçekler solmuyor.” cevabını

vermiştir. Tartışmanın bu noktasında, insanların bal yemesi ve arıların çalışması üzerinde daha fazla durulmak ve sorular tekrar edilerek, cevapların tutarlılığı ve netliği ölçülmek istendiğinden, “Bütün bunların olması için, arıların bir gün bile izinsiz çalışması lazım, yine de çalışsınlar mı?” sorusu sorulmuştur ve yeniden, bütün çocuklardan “Çalışsınlar.” yanıtı alınmıştır.

Daha sonra tekrar: “İnsanların bal yemesi, arılara zarar veriyor mu?” sorusuna geçilmiştir. Çocuklardan yeniden alınan “Hayır.” yanıtı üzerine, “Neden?” sorusu sorulmuştur. Burada yanıtlar oldukça dikkat çekicidir. İlk gelen yanıt: “Çünkü bal sağlıklı bir şey.” olmuştur. Bunun üzerine moderatör tarafından “Peki arılar için sağlıklı mı? Onlar çok çalışıyor bal yapmak için.” yorumu yapılmıştır. Gelen yanıtlardan biri: “Yoruluyorlar.”, bir diğeri ise “İnsanlara sağlıklı.” olmuştur. Daha sonra başka bir çocuk: “Onlar çok çalışıyorlar, onlar için iyi değil, ama insanlar için iyi.” cevabını vermiştir.

Burada çocuklar yine önceliği insanlara vermiştir. Bal, insanlar için sağlıklıdır ve bu nedenle insanlar bal yemelidir. Bu nedenle arıların çok çalışmaları ve yorulmaları, o kadar da önemli değildir. Çocukların bu yorumu oldukça önemlidir, çünkü kendilerini arılarla özdeşleştirmelerine, onların tarafında olmalarına ve mahkemede onları desteklemelerine rağmen, arıların çok çalışması ve insanların bal yemesi gerektiğini tutarlı bir biçimde savunmuşlardır. Bu noktada, hikayenin nasıl sonuca bağlandığının ve çizgi filmin verdiği nihai mesajın, verilen cevaplarda etkisi olduğu söylenebilir.

Bu soruların yanı sıra, moderatör çocuklara: “Arıların kovanın dışına çıkması sizce tehlikeli mi?” diye sormuştur. Burada çocukların “Evet” yanıtı vermesiyle, kovanın dışındaki dünyayı tehlikeli buldukları anlaşılmıştır. Çocuklar, arıların güvenli evlerini terk etmemeleri gerektiğine inanmaktadır.

Son olarak çocuklara: “Arılar beraber mi dolaşsınlar, tek başlarına mı?” ve “Arılar beraber mi çalışsınlar, tek başlarına mı?” soruları sorulmuştur. Her iki soruya da çocuklar, arıların birlikte hareket etmeleri gerektiği yönünde cevap vermiştir. Bir çocuk: “Tek başlarına da bal yapabilirler, ama arkadaşlarıyla yaparlarsa daha çok olur. O yüzden, bence arkadaşlarıyla yapsınlar.” yanıtını vermiştir.

Bu noktada da görüyoruz ki çocuklar, toplumdaki dayanışmaya ve bireylerin birlikte hareket etmesi gerektiğine inanmaktadır. Bu yorumların da yine, çizgi filmde, toplum yaşamına yapılan vurgudan kaynaklandığı düşünülebilir.

Peki çocukların bu sorulara verdiği yanıtlar ne anlam taşımaktadır? Bu cevapların sosyal sapkınlık ve sosyal kontrol açısından önemi nedir? Bu tartışma, kitle medyasının söz konusu kavramlar ile ilgili olan tavrı konusunda hangi ipuçlarını vermektedir? Bu soruların yanıtları, bir sonraki bölümde tartışılmıştır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Arı Barry, ihlal ettiği normlar ve bu nedenle aldığı negatif tepkilerden dolayı sapkın bir arıdır. Barry'nin sapkınlığının, bu çalışmanın birinci bölümünde işlenen sosyal sapkınlık teorilerinin her birinde farklı karşılıkları vardır.

İlk olarak Merton tarafından geliştirilen Anomi Teorisi'ni ele alacak olursak, Barry'yi sapkınlığa iten şeyin, normların üzerinde yarattığı baskı olduğu söylenebilir. Merton'ın tipolojisine göre Barry, İsyankar adı verilen gruba denk düşer. Barry, hem toplumun belirlediği hedefleri, hem de bu hedeflere ulaşmak için belirlenen yolları; bir başka deyişle hem bal yapmayı, hem de bal yapmak için hayatını çalışmaya adamayı ve ömrünün sonuna kadar tek bir işte kalmayı reddetmiştir. Barry, ayrıca kendine yeni yollar ve hedefler belirlemiştir. Bunları yaparken de önerdiği şey, yeni bir sosyal düzendir.

Barry, hikayenin sonunda kendi gerçekleştirdiği sosyal düzeni eski haline döndürmek için uğraşmıştır; ancak kendisi yine de o sosyal düzenin içinde yaşamamış, bal yapma işine girmemiş ve kendine kovanın dışına bir iş bulmuştur.

Barry'nin sapkınlığını, Sosyal Kontrol Teorisi'ne göre açıklayacak olursak, Barry'nin toplum ile olan bağlarının yeteri kadar kuvvetli olmadığını söyleyebiliriz. Bu bağların kuvvetli olmaması, Barry'nin normları kabul etmemesinde önemli bir etkidir.

Aynı şekilde Barry, riske atılacak çok fazla şeyi olmayan bir bireydir. Okulu bitirmiştir, bakmakla yükümlü olduğu bir ailesi yoktur ve ebeveynleriyle beraber yaşamaktadır. Bu nedenle Barry, rahatlıkla risk alabilir ve normlardan sapabilir.

İşlevselci Yaklaşım'ın perspektifinden baktığımızda ise Barry'nin sapkın olarak tanımlanmasının nedeninin, sosyal düzenin dengesini bozacak davranışlarda bulunması olduğunu söyleyebiliriz. Barry, yaptıklarıyla, toplumun yapısını tehdit eder ve bu nedenle de negatif tepki alır.

Etiketleme Teorisi'ne baktığımızda ise, Barry'nin filmin en başındaki ufak sapkınlıklarının, daha büyük boyutlarda sapkınlıklara evrilmesinin nedeninin, kısmen de olsa, ailesinden ve çevresinden aldığı tepkiler olduğunu söyleyebiliriz. Barry, ömrünün sonuna kadar aynı işte çalışmak ve bal işine girmek istediğinden emin olamadığı için bir

anlamda dışlanır ve etiketlenir. En azından Barry, çevresinin kendini anlamadığını ve bu haliyle onu kabul etmediğini düşünür.

Bu nedenle de Barry, çareyi kendini anlayan kişinin yanına gitmekte, yani kovani yeniden terk etmekte bulur. Böylelikle de yeniden norm ihlali gerçekleştirir. Barry'nin yeniden kovanın dışına çıkması ise, insanların bal yediğini keşfetmesine, insanlığa dava açmasına ve düzeni tamamen bozmasına neden olur.

Çatışma Teorisi'ne bakacak olursak da Barry, yalnızca arılar için değil, insanlar için de sapkındır. Arılar, çok çalışarak ve insanlara bal sağlayarak, bir anlamda egemen güç olan insanların çıkarlarına hizmet eder. Barry ise bu noktada, bu şekilde yaşamının arılara yarar sağlamadığını ve bunun insanların düzeni olduğuna inanır. Barry için arılar ve insanlar, farklı çıkar gruplarıdır.

Sosyal kontrol açısından Barry'nin sapkınlığı bize, onun tam olarak sosyalleştirilemediğini, bir başka deyişle normları yeteri kadar içselleştiremediğini, yani içsel kontrol mekanizmalarının Barry için işlemediğini gösterir.

Okul, aile, arkadaşlar gibi etkenler her ne kadar bireylerin sosyalleşmesi açısından önemli araçlar olsalar da, daha önce de belirtildiği gibi, toplum zaman zaman bazı kişileri yeteri kadar sosyalleştirmekte başarısız olur. İşte Barry, bu kişilerden biridir. Tüm içsel sosyal kontrol aktörlerinin çabalarına rağmen, normlardan sapmıştır.

Bu noktada Barry için başka sosyal kontrol mekanizmalarının devreye girmesi gerekir. Hikayede, Barry'nin denetim altına alınması için kullanılan mekanizma, gayriresmi sosyal kontroldür. Barry, ailesinden ve arkadaşlarından uyarı alır, onlar tarafından kınanır. Ancak Barry, kabul edilmeme ve dışlanma tehlikesine rağmen, yine de normlardan saptmaya devam eder. Bir başka deyişle Barry için, gayriresmi sosyal kontrol mekanizmaları da yeterli olmaz.

Hikayede Barry'ye resmi kontrol ya da tıbbi kontrol uygulanmaz. Barry'nin doğru yolu bulması için, bildiği yolda sonuna kadar ilerlemesi ve bu yolun bir felaketle sonuçlandığını görmesi gerekir. İşte bu nokta, yani Barry'nin en sonunda sistemi kabul etmesi, kitle medyasının Barry için değil, ama izleyiciler için bir sosyal kontrol aktörü

olarak devreye girdiği noktadır.

Bu noktada Gerbner ve arkadaşlarının söylediklerini hatırlamakta fayda vardır. Barry'nin sapkınlığının felaketle sonuçlanması ve daha sonra yine Barry'nin sistemi eski haline getirmek için verdiği mücadele; Gerbner ve arkadaşlarının söylediği gibi, kitle medyasının, var olan sosyal düzeni savunduğu ve sapkınlığı kaçınılması gereken bir olgu olarak gösterdiği yönünde ipuçları taşır.

Yine Gerbner ve arkadaşlarının, çok fazla televizyon izleyen insanların değerlerinin, televizyon programlarında desteklenen normlar ile örtüştüğü yönündeki bulguları dikkate alınırsa ve günümüz çocuklarının zamanlarının önemli bölümünü medya ile geçirdikleri düşünülürse; bu filmi ve bunun gibi diğer filmleri izleyen çocukların, kendilerine gösterilen değerleri içselleştirmelerinin oldukça olası olduğu anlaşılabacaktır.

Burada ayrıca Giroux'un söylediklerini de anımsamak gerekir. Bugün, Walt Disney ve benzeri büyük şirketler, çocukların kültürünün şekillenmesinde büyük pay sahibidir. Arı Filmi de, aynı şekilde kitleselleşmiş yapımlar üreten büyük bir şirket olan DreamWorks tarafından piyasaya sürülmüş ve pek çok çocuk tarafından izlenmiş bir çizgi filmidir.

Şüphesiz ki büyük şirketler, reklam, halka ilişkiler, diğer medya kuruluşları ve ünlüler ile olan bağları nedeniyle, yapımlarını kitleselleştirmek konusunda büyük bir avantaja sahiptir. İşte bu nedenle, çoğunlukla bu şirketlerden çıkan yapımlar popülerleşir ve yaygınlaşır.

Ancak bu şirketlerden çıkan filmler çoğunlukla fazla uçlara gidemez; sosyal düzeni ve normları büyük ölçüde tehdit eden yapımlar üretemez. Bunun bir nedeni, toplum normlarının büyük çoğunluğunu içselleştirmiş önemli miktarda izleyicinin tepkilerinden korkmaları olarak düşünülebilir. Bir diğer neden ise, Herman ve Chomsky'nin bahsettiği çıkar ilişkileri olarak yorumlanabilir.

Medya çalışanları bu rolü zaman zaman bilinçli bir şekilde oynasa da, zaman zaman da bilinçsiz bir biçimde sistemin sınırlarına dahil olduklarını düşünmek mantıklı

olacaktır. Çalışanlar, ya yeteri kadar sosyalleştikleri ya da farkında olmadan bazı noktaları süzgeçten geçirdikleri için, sistem dahilinde kalır. Elbette zaman zaman, sistemin dışına çıkmak isteyen medya çalışanları da vardır, ancak büyük şirketlerde kendi isteklerini gerçekleştirmeleri kolay değildir.

İşte bu nedenlerle, günümüzde gittikçe daha büyük bir sektör haline gelen canlandırma sineması, bir başka deyişle animasyonlar, kitle medyasının üretiminde oldukları sürece, büyük ölçüde sisteme dahil olur.

Burada yine Giroux'un bahsettiği bir diğer noktaya dönmekte fayda vardır. Kitle medyası tarafından üretilmiş bu çizgi filmler, masumiyet, mutluluk gibi duygulara atıf yaparak ve izleyicilerine sihirli bir dünya sunarak insanların gönlünü kazanır. Böylelikle çizgi filmin dünyasına dahil olan bireylerin ve özellikle de çocukların, oradaki değerleri benimsemesi kolaylaşır.

Kitle medyasının sosyal sapkınlık hakkında nasıl mesajlar verdiğini, bu mesajların çocukların zihninde nasıl bir etki yarattığını ve bu anlamda medyanın nasıl bir sosyal kontrol aktörü olarak olarak işlev gördüğünü anlamak amacıyla seçilen çizgi film ve bu çizgi film üzerine yapılan odak grubu çalışması da, yukarıda bahsedilen fikirleri destekleyen bulgular ortaya çıkarmıştır.

Öncelikle, çocukların kendilerini filmin kahramanıyla özdeşleştiriyor olması ve filmin en heyecanlı yerlerinde duygu yoğunluğuna katılması; izlerken çizgi filmin dünyasına dahil olduklarını ve kendilerini o dünyaya kaptırdıklarını destekler niteliktedir. Bu nedenle de, ekrandan zihinlerine iletilen mesajları benimsemeleri daha olası bir hale gelir.

Çizgi filmde, çocukların en çok heyecan yaşadıkları anın, daha önce de belirtildiği gibi “Arı gibi düşün!” sahnesi olduğu gözlemlenmiştir. Bu sahne çocuklara, ait oldukları topluma uygun düşünmeyi ve başarının bu yolla sağlanabileceğini söyler. Çocukların bu sahneye aktif olarak katılımı, filmin çocukların zihnine bu mesajı göndermede başarılı olduğunu gösterir. Bir başka deyişle bu bulgu, medyanın, bireyleri toplum normlarına uymaları amacıyla sosyalleştirdiği fikrini destekler.

Çocukların genel olarak arıların çalışması taraftarı olması da, araştırmanın önem taşıyan bir başka bulgusudur. Moderatörün, arıların çok çalıştığı, çok yorulduğu ve bir gün bile izin yapmadığı yönündeki yorumlarına rağmen, çocukların fikri değişmemiştir. Çocuklar, filmde anlatıldığı üzere, arıların çalışmamasının felaketle sonuçlanacağı düşüncesini benimsemiştir.

Çizgi filmin hikayesi bu noktada çocuklara, toplumsal düzeni bozmanın felaketle sonuçlanabileceği mesajı verir. Üstelik, arıların çalışmaması, balın insanların elinden alınmasından kaynaklanır. Çocuklar, moderatörün aksi yönde görüş bildirmesine rağmen, insanların bal yemesi gerektiği konusunda hemfikirdir. Arılar çok yoruluyor olsalar da ve bu durum onlar için iyi olmasa da, bal yapmalıdır; çünkü insanlar bal yemelidir, bal insanlar için sağlıklıdır.

Bu durum, filmde arılar ve insanlar arasında yaşanıyor olsa da, temelde anlattığı şey, üreten kesimin tüketen kesim ile olan ilişkisidir. Bu noktada İşlevselcilik bize, arıların, yani üreten kesimin çalışmasının toplum için yararlı olduğunu söyleyebilir. Ancak Çatışma Teorisi, bu durumdan yalnızca egemen gücün, yani insanların faydalandığı yönünde görüş bildirecektir.

Çizgi filmin buradaki mesajı, İşlevselcilik ile paraleldir ve arıların çalışmasını destekler. Çocukların da bu anlamda, çizgi filmin söylediklerine ikna olduğu açıktır. Bir başka deyişle çocuklar, toplumda var olan, çok çalışmanın önemli bir değer olduğu yönündeki görüşü ve üreten kesimin çok çalışmasının sistem için gerekli olduğu fikrini benimser. Çizgi film, bu noktada da, mesajını çocuklara iletmekte başarılı olur.

Aynı zamanda çocuklar, çizgi filmde anlatılanlara paralel olarak, arıların zamanlarını beraber geçirmeleri ve birlikte çalışmaları gerektiği yönünde fikir belirtmiştir. Ayrıca, kovanın dışının tehlikeli olduğu konusunda da, filmin söylediklerini benimsemiştir.

Bir başka deyişle filmin hikayesi, çocuklara toplum yaşamının gerekliliğini ve işbirliğinin önemini aşilayarak sosyal düzeni destekler. Bir yandan da, evden uzaklaşmanın ve farklı dünyalara gitmenin tehlikesini anlatarak; bulundukları yerde

sisteme uyum sağlayarak, güvenli bir hayat yaşıyabileceklerini söyler. Çocukların bu konudaki sorulara verdikleri yanıtlar da, bu söylenenlere ikna olduklarını gösterir niteliktedir.

Sonuç olarak, kitle medyasını temsil etmesi açısından seçilen bu çizgi film ve bu çizgi filmi izleyen çocuklar ile yapılan odak grubu çalışması, medyanın sosyal sapkınılığı kaçınılması gereken bir davranış olarak gösterdiği ve var olan sosyal düzeni savunarak, bir sosyal kontrol aktörü olarak işlev gördüğü görüşünü destekler. Çocukların, sorulan sorulara çoğunlukla çizgi filmin kendilerine söylediklerine paralel cevaplar vermesi de, medyanın bu işlevini yerine getirmede başarılı olduğunu gösterir.

Medyanın bize söyledikleri, zaman zaman biz farkında bile olmadan zihnimize yerleşir. Eğer çocukların zihni, Walt Disney'in söylediğı gibi boş birer defterse ve bu boş defterler, medyadan gelen içeriklerle doluyorsa, çocukların büyük ölçüde medya tarafından ve medyanın istediğı şekilde sosyalleştirildiğı, sosyal sapkınılığa ve sosyal düzene bakışlarının şekillenmesinde medyanın büyük etkisinin olduğu, inkar edemeyeceğimiz gerçeklerdir.

BİBLİYOGRAFYA

- Becker, Howard, S.: **Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance**, New York, The Free Press, 1963.
- Bernburg, Jon, Gunnar, Marvin D. Krohn, Craig J. Rivera: "Official Labeling, Criminal Embeddedness, and Subsequent Delinquency – A Longitudinal Test of Labeling Theory", **Journal of Research in Crime and Delinquency**, C. 43, No: 1, Şubat 2006, s. 67-88.
- Buckingham, David: "Dissin' Disney: Critical Perspectives on Children's Media Culture", **Media, Culture & Society**, C. 19, No: 2, 1997, s. 285-293.
- Blume, John, Theodore Eisenberg, Martin T. Wells: "Explaining Death Row's Population and Racial Composition", **Journal of Empirical Legal Studies**, C. 1, No:1, Mart 2004, s. 165-207.
- Centola, Damon, Robb Willer, Michael Macy: "The Emperor's Dilemma: A Computational Model of Self-Enforcing Norms", **American Journal of Sociology**, C. 110, No: 4, Ocak 2005, s. 1009-1040.
- Cockerham, William, C.: **Sociology of Mental Disorder**, New Jersey, Prentice Hall, 1995.
- Chriss, James, J.: **Social Control: An Introduction**, Massachusetts, Polity Press, 2008.
- Cohen, Albert, K.: **Deviance and Control**, New Jersey, Prentice Hall, 1966.
- Conrad, Peter: "Medicalization and Social Control", **Annual Review of Sociology**, C. 18, 1992, s. 209-232.
- Dominick, Joseph, R.: "Crime and Law Enforcement on Prime Time Television", **Public Opinion Quarterly**, C. 37, No: 2, Yaz 1973, s. 241-250.
- Durkheim, Emile: **İntihar**, Çev. Özer Ozankaya, İstanbul, Cem Yayınevi. 2002.
- Ericson, Richard, V.: "Mass Media, Crime, Law, and Justice: An Institutional

- Approach”, **The British Journal of Criminology**, C. 31, No: 3, Yaz 1991, s. 219-249.
- Erikson, Kai T: “The Sociology of Deviance”, **Deviance and Social Control: A Reader**, Ed. by. Ronald Weitzer, New York, McGraw Hill Higher Education, 2002, s. 31-35.
- Estep, Rhoda, Patrick T. Macdonald: “Crime in the Afternoon: Murder and Robbery on Soap Operas”, **Journal of Broadcasting & Electronic Media**, C. 29, No: 3, Yaz 1985, s. 323-331.
- Folch-Lyon, Evelyn, John F. Trost: “Conducting Focus Group Sessions”, **Studies in Family Planning**, C. 12, No: 12, Aralık 1981, s. 443-449.
- Foucault, Michel: **Discipline and Punish: The Birth of the Prison**, Çev. Allen Lane, London, Penguin Books, 1991.
- Foucault, Michel: **Madness and Civilization: A History of Insanity in the Edge of Reason**, Çev. Richard Howard, London: Routledge Classics, 2001.
- Gerbner, George, Larry Gross: “Living With Television: The Violence Profile”, **Journal of Communication**, C. 26, No: 2, Nisan 1976, s. 172-199.
- Gerbner, George, Larry Gross, Michael Morgan, Nancy Signorelli: “Political Correlates of Television Viewing”, **The Public Opinion Quarterly**, C. 48, No:1, s. 283-300.
- Giroux, Henry, A.: **The Mouse That Roared: Disney and the End of Innocence**, Boston, Rowman & Littlefield Publishers, 1999.
- Goffman, Erving: **Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity**, London, Penguin Books, 1990.
- Goode, Erich: **Deviant Behavior**, 7. bs., New Jersey, Prentice Hall, 2005.
- Grabe, Maria, Elizabeth: “Television News Magazines and Functionalism”, **Deviance and Social Control: A Reader**, Ed. by. Ronald Weitzer, New York, McGraw Hill Higher Education, 2002, s. 36-44.
- Hall, Stuart: “İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında

- Tutulanın Geri Dönüşü”, **Medya, İktidar, İdeoloji**, 3. bs., Ed. ve Çev. Mehmet Küçük, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2005, s. 73-121.
- Herman, Edward, S., Noam Chomsky: **Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politikası**, Çev. Ender Abadoğlu, İstanbul, Aram Yayıncılık, 2006.
- Hirschi, Travis: **Causes of Delinquency**, New York, Transaction Publishers, 2002.
- Jones, T. Anthony: “Durkheim, Deviance and Development: Opportunities Lost and Regained”, **Social Forces**, C. 59, No: 4, Haziran 1981, s. 1009-1024.
- Klaehn, Jeffery: “A Critical Review and Assessment of Herman and Chomsky's 'Propaganda Model'”, **European Journal of Communication**, C. 17, No: 2, Haziran 2002, s. 147-182.
- Knight, Graham, Tony Dean: “Myth and the Structure of News”, **Journal of Communication**, C. 32, No: 2, Bahar 1982, 144-161.
- Leeper, Campbell, Lisa Breed, Laurie Hoffman, Carly Ann Perlman: “Variations in the Gender Stereotyped Content of Children's Television Cartoons Across Genres”, **Journal of Applied Social Psychology**, C. 32, No: 8, 2002, s. 1653-1662.
- Lemert, Edwin, M: **Human Deviance, Social Problems and Social Control**, 2. bs., New Jersey, Prentice Hall, 1972.
- Marsh, Harry, L.: “A Comparative Analysis of Crime Coverage in Newspapers in the United States and Other Countries from 1960-1989: A Review of the Literature”, **Journal of Criminal Justice**, C. 19, No: 1, 1991, s. 67-79.
- Matsueda, Ross, L.: “Testing Control Theory and Differential Association: A Casual Modeling Approach”, **American Sociological Review**, C. 47, No: 4, Ağustos 1982, s. 489-504.
- Merton, Robert, King: **Social Theory and Social Structure** (Enlarged Edition), New

- York: The Free Press, 1968.
- McLaughlin, Eugene: "Key Issues in Policework", **Controlling Crime**, 2. bs., Ed. by. Eugene McLaughlin, John Muncie, London: Sage Publications, s. 53-100.
- Milgram, Stanley: "Behavioral Study of Obedience", **Journal of Abnormal and Social Psychology**, C. 67, No: 4, 1963, s. 371-378.
- Morgan, David, L.: "Focus Groups", **Annual Review of Sociology**, C. 22, 1996, s. 129-152.
- Murphy, Daniel S., Mathew B. Robinson: "The Maximizer: Clarifying Merton's Theories of Anomie and Strain", **Theoretical Criminology**, C. 12, No: 4, 2008, s. 501-521.
- Park, Roy: "Hazlitt and Bentham", **Journal of the History of Ideas**, C. 30, No: 3, Temmuz-Eylül 1969, s. 369-384.
- Parsons, Talcott: **The Social System**, 2. bs., New York: The Free Press, 1965.
- Pawluch, Dorothy: "Transitions in Pediatrics: A Segmental Analysis", **Social Problems**, C. 30, No. 4, Nisan 1983, s. 449-465.
- Pfohl, Stephen: **Images of Deviance and Social Control: A Sociological History**, 2. bs., United States of America: McGraw Hill, 1994.
- Reiss, Albert, J. Jr.: "Delinquency as the Failure of Personal and Social Controls", **American Sociological Review**, C. 16, No: 2, Nisan 1951, s. 196-207.
- Rosenhan, David, L.: "On Being Sane in Insane Places", **Science**, C. 179, No: 4070, Ocak 1973, s. 250-258.
- Ross, Edward, Alsworth: "Social Control", **The American Journal of Sociology**, C. 1, No: 5, Mart 1896, s. 513-535.
- Ross, Edward, Alsworth: **Social Control: A Survey of the Foundations of Order**, New York, The Mcmillan Company, 1918.
- Sacco, Vincent, F.: "Media Constructions of Crime", **Deviance and Social Control:**

- A Reader**, Ed. by. Ronald Weitzer, New York, McGraw Hill Higher Education, 2002, s. 170-176.
- Seinfeld, Jerry, Christina Steinberg (Yapımcılar), Smith, Simon, J., Steve Hickner (Yönetmenler). **Bee Movie** (Film). United States of America: DreamWorks, 2007.
- Svensson, Robert: “Gender Differences in Adolescent Drug Use: The Impact of Parental Monitoring and Peer Deviance”, **Youth & Society**, C. 34, No. 3, Mart 2003, s. 300-329.
- Quinney, Richard: “Conflict Theory”, **Readings in Deviant Behavior**, 4. bs., Ed. by. Alex Thio, Thomas C. Calhoun, Boston, Pearson, s. 59-63.
- Wallas, Graham: “Jeremy Bentham”, **Political Science Quarterly**, C. 38, No. 1, Mart 1923, s. 45-56.
- Warren, Donald, I.: “Variations on the Theme of Primary Groups: Forms of Social Control within School Staffs”, **Sociology of Education**, C. 43, No: 3., Yaz 1970, s. 288-310.
- Weber, Max: **Economy and Society**, Vol. 1, Ed. by. Guenther Roth, Claus Wittich, California: University of California Press, 1978.
- Zola, Irving, Kenneth: “Medicine as an Institution of Social Control”, **Sociological Review**, C. 20, No: 4, 1972, s. 487-504.